

ISSN: 2717 – 7009

İŞLETME AKADEMİSİ DERGİSİ

JOURNAL OF BUSINESS ACADEMY

Cilt / Volume: 1
Sayı / Issue : 4
Yıl / Year : 2020

İŞLETME AKADEMİSİ DERGİSİ

ISSN: 2717-7009

Cilt: 1 Sayı:4 2020 Vol.1 No.4

www.isakder.org

DERGİ HAKKINDA

İşletme Akademisi Dergisi, İşletme alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, İşletme alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen MAKALELER yer almaktadır.

İşletme Akademi Dergisi'nin yayın kapsamında Muhasebe, Finansman, Bankacılık, Stratejik Yönetim ve Örgütsel Davranış, Üretim Yönetimi ve Pazarlama, Uluslararası İşletmecilik, Sayısal Yöntemler çalışmaları yer almaktadır.

ABOUT THIS JOURNAL

The publication of the Journal of Business Academy; there are works that examine the national and international comparisons in the fields of business management, which provide academic contributions to professionals in the business management, and provide a bridge between the theoretical and practical contributions that contribute to sectoral practices.

Journal of Business Academy; publishes double-blind reviewed papers covering issues relevant to: Accounting, Finance and Banking, Strategic Management and Organizational Behaviour, Production Management and Marketing, International Business.

EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Seyhan Çıl Koçyiğit editor@isakder.org

YAYIN KURULU / BOARD OF EDITORS

- Assoc. Prof. Agim MAMUTI, Mother Teresa University, Macedonia
Prof. Dr. Akyay UYGUR, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ayşe PAMUKÇU, Marmara Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Bora ŞENYİĞİT, King's College, USA
Prof. Daniela FESCHİYAN, Regional Center for Distance Learning, Bulgaria
Prof. Dr. Derviş BOZTOSUN, Kayseri Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fatma PAMUKÇU, Marmara Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Fevzi Serkan ÖZDEMİR, TBMM, Türkiye
Prof. Dr. Ganite KURT, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Selma MEYDAN UYGUR, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Semra AKSOYLU, Kayseri Üniversitesi, Türkiye
Prof. Supriti MISHRA, International Management Institute, India
Doç. Dr. Şükran GÜNGÖR TANÇ, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ümmühan ASLAN, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Yıldız ÖZERHAN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye

ABSTRACTING & INDEXING

[DRJI | Directory of Research Journals Indexing](#)

[RI-ROOTINDEXING](#)

[ResearchBib - Academic Resource Index](#)

[ISI | International Scientific Indexing](#)

[Eurasian Scientific Journal Index](#)

[SCRIBD](#)

[General Impact Factor](#)

[ICI Index Copernicus International](#)

İŞLETME AKADEMİSİ DERGİSİ

ISSN: 2717-7009

Cilt: 1 Sayı:4 2020 Vol.1 No.4

www.isakder.org

Hakem Kurulu

- Prof. Dr. ACAR, Durmuş, Süleyman Demirel Üniversitesi, durmusacar@sdu.edu.tr
Prof. Dr. AKARÇAY, Vural, İstanbul Ticaret Üniversitesi, vakarcay@ticaret.edu.tr
Prof. Dr. AKARÇAY ÖĞÜZ, Ayça, Marmara Üniversitesi, aakarcay@marmara.edu.tr
Prof. Dr. AKAY, Hüseyin, İzmir Demokrasi Üniversitesi, huseyin.akay@idu.edu.tr
Prof. Dr. AKDOĞAN, Nalan, Başkent Üniversitesi, nalanakdogan@hotmail.com
Prof. Dr. AKTAŞ, Rafet, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, rafetaktas@gmail.com
Prof. Dr. ALAGÖZ, Ali, Selçuk Üniversitesi, aalagoz@selcuk.edu.tr
Prof. Dr. ALKİBAY, Sanem, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, sanem.alkibay@hbv.edu.tr
Prof. Dr. ARIKBOĞA, Dursun, Yeditepe Üniversitesi, dursun.arikboga@yeditepe.edu.tr
Prof. Dr. ARSLAN, Mehmet, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, mehmet.arslan@hbv.edu.tr
Prof. Dr. ARSOY, Aylin, Uludağ Üniversitesi, aporoy@uludag.edu.tr
Prof. Dr. ARZOVA, S. Burak, Marmara Üniversitesi, burakarzova@marmara.edu.tr
Prof. Dr. ASLAN, Ümmühan, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, uaslan40@gmail.com
Prof. Dr. ASLAN, Sinan, Marmara Üniversitesi, saslan@marmara.edu.tr
Prof. Dr. ATAMAN GÖKÇEN, Başak, Marmara Üniversitesi, bataman@marmara.edu.tr
Prof. Dr. AYANOĞLU, Yıldız, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, yildiz.ayanoglu@hbv.edu.tr
Prof. Dr. AYDINTAN, Belgin, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, belgin.aydintan@hbv.edu.tr
Prof. Dr. AYPEK, Nevzat, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, nevzat.aypek@hbv.edu.tr
Prof. Dr. AZALTUN, Murat, Yalova Üniversitesi, mazaltun@gmail.com
Prof. Dr. BALSARI, Çağnur, Dokuz Eylül Üniversitesi, cagnur.kaytmaz@deu.edu.tr
Prof. Dr. BANAR, Kerim, Anadolu Üniversitesi, kbanar@anadolu.edu.tr
Prof. Dr. BAŞAR, Ayşe Banu, Anadolu Üniversitesi, abbasar@anadolu.edu.tr
Prof. Dr. BEKÇİ, İsmail, Süleyman Demirel Üniversitesi, ismailbekci@sdu.edu.tr
Prof. Dr. BEZİRCİ, Muhammet, Selçuk Üniversitesi, mbezirci@selcuk.edu.tr
Prof. Dr. BOYLU, Yasin, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, yasin.boylu@hbv.edu.tr
Prof. Dr. BOZTOSUN, Derviş, Kayseri Üniversitesi, dboztosun@kayseri.edu.tr
Prof. Dr. BÜYÜKMİRZA, Kamil, Atılım Üniversitesi, kamil.buyukmirza@atilim.edu.tr
Prof. Dr. CAN, Ahmet Vecdi, Sakarya Üniversitesi, acan@sakarya.edu.tr
Prof. Dr. CÖMERT, Nuran, Marmara Üniversitesi, nurancomert@marmara.edu.tr
Prof. Dr. ÇETİN, Ayten, Marmara Üniversitesi, acetin@marmara.edu.tr
Prof. Dr. ÇİL, Burhan, İstanbul Gelişim Üniversitesi, bcil@gelisim.edu.tr
Prof. Dr. ÇÜRÜK, Turgut, Çukurova Üniversitesi, tcuruk@cu.edu.tr
Prof. Dr. DALKILIÇ, Fatih, Dokuz Eylül Üniversitesi, fatih.dalkilic@deu.edu.tr
Prof. Dr. DOĞAN, Selen, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, sdogan01@ohu.edu.tr
Prof. Dr. DOĞAN, Zeki, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, zdogan@ohu.edu.tr
Prof. Dr. DERAN, Ali, Tarsus Üniversitesi, alideran@mersin.edu.tr
Prof. Dr. ELMACI, Orhan, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, oelmaci@gmail.com
Prof. Dr. ERCAN, Metin Kamil, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, metin.ercan@hbv.edu.tr
Prof. Dr. ERDOĞAN, Melih, Anadolu Üniversitesi, merdogan@anadolu.edu.tr
Prof. Dr. ERDOĞAN, Nurten, Anadolu Üniversitesi, nerdogan@anadolu.edu.tr
Prof. Dr. ERER, Mert, Marmara Üniversitesi, merer@marmara.edu.tr
Prof. Dr. ERGÜN, Ülkü, Dokuz Eylül Üniversitesi, ulku.ergun@deu.edu.tr
Prof. Dr. ERHAN, Deniz Umut, Başkent Üniversitesi, duerhan@baskent.edu.tr
Prof. Dr. ERSEN CÖMERT, Çağla, Marmara Üniversitesi, caglaersen@marmara.edu.tr
Prof. Dr. ERTAŞ, Fatih Coşkun, Atatürk Üniversitesi, fatihcoskun.ertas@atauni.edu.tr
Prof. Dr. FESCHİYAN, Daniela, Regional Center for Distance Learning, Bulgaria, d.feschiiyan@gmail.com
Prof. Dr. GÖNEN, Seçkin, Dokuz Eylül Üniversitesi, seckin.gonen@deu.edu.tr
Prof. Dr. GÜCENME GENÇOĞLU Ümit, Uludağ Üniversitesi, umitgucenme@uludag.edu.tr

İŞLETME AKADEMİSİ DERGİSİ

ISSN: 2717-7009

Cilt: 1	Sayı:4	2020	Vol.1	No.4
---------	--------	------	-------	------

- Prof. Dr. GÜNEŞ, Recep, Malatya İnönü Üniversitesi, recep.gunes@inonu.edu.tr
Prof. Dr. GÜRDAL, Kadir, Ankara Üniversitesi, kadargurdal@ankara.edu.tr
Prof. Dr. GÜVEMLİ, Batuhan, Trakya Üniversitesi, batuhanguvemli@trakya.edu.tr
Prof. Dr. HALICI, Ali, Başkent Üniversitesi, ahalici@baskent.edu.tr
Prof. Dr. HASSAN, Azize, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, azize.hassan@hbv.edu.tr
Prof. Dr. HATUNOĞLU, Zeynep, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, zhatunoglu@hotmail.com
Prof. Dr. KARACA, Süleyman Serdar, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, suleymanserdar.karaca@gop.edu.tr
Prof. Dr. KARACAER, Semra, Hacettepe Üniversitesi, semra@hacettepe.edu.tr
Prof. Dr. KARAPINAR, Selahattin, İstanbul Üniversitesi, selahattin.karabinar@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. KARASİOĞLU, Fehmi, Selçuk Üniversitesi, fehmi@selcuk.edu.tr
Prof. Dr. KARCIOĞLU, Reşat, Atatürk Üniversitesi, rkarci@atauni.edu.tr
Prof. Dr. KARDEŞ SELİMOĞLU, Seval, Anadolu Üniversitesi, sselimoglu@anadolu.edu.tr
Prof. Dr. KARGİN, Mahmut, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, mahmut.kargin@cbu.edu.tr
Prof. Dr. KESKİN BENLİ, Yasemin, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, yasemin.benli@hbv.edu.tr
Prof. Dr. KORKMAZ, Sezer, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, sezer.korkmaz@hbv.edu.tr
Prof. Dr. KURT, Ganite, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ganitekurt@gmail.com
Prof. Dr. KÜÇÜKKOCAOĞLU, Güray, Başkent Üniversitesi, gurayk@baskent.edu.tr
Prof. Dr. MEYDAN UYGUR, Selma, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, selma.meydan@hbv.edu.tr
Prof. MISHRA, Supriti, International Management Institute, India, mishrasupriti@imibh.edu.in
Prof. Dr. ÖNCE, Saim, Anadolu Üniversitesi, sonce@anadolu.edu.tr
Prof. Dr. ÖZBİRECİKİ, Mehmet, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, ozbirecikli@mku.edu.tr
Prof. Dr. ÖZERHAN, Yıldız, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, yildizozzerhan@gmail.com
Prof. Dr. ÖZKAN, Azzem, Erciyes Üniversitesi, azzem@erciyes.edu.tr
Prof. Dr. ÖZKUL, Fatma, Bahçeşehir Üniversitesi, fatma.ozkul@eas.bau.edu.tr
Prof. Dr. ÖZTÜRK, M. Başaran, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, mbozturk@ohu.edu.tr
Prof. Dr. ÖZTÜRK, Zekai, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, zekai.ozturk@hbv.edu.tr
Prof. Dr. ÖZÜDOĞRU, Haşim, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, hasim.ozudogru@hbv.edu.tr
Prof. Dr. PAMUKÇU, Ayşe, Marmara Üniversitesi, apamukcu@marmara.edu.tr
Prof. Dr. PAMUKÇU, Fatma, Marmara Üniversitesi, fpamukcu@marmara.edu.tr
Prof. Dr. PELİT, Elbeyi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, elbeyipelit@aku.edu.tr
Prof. Dr. SAGLAM ARI, Güler, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, guler.saglam@hbv.edu.tr
Prof. Dr. SEVİM, Şerafettin, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, serafettin.sevim@dpu.edu.tr
Prof. Dr. ŞAHBAZ, Ramazan Pars, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, pars.sahbaz@hbv.edu.tr
Prof. Dr. TANSEL ÇETİN, Ayşe, Yalova Üniversitesi, aysetanselcetin@gmail.com
Prof. Dr. TEKSEN, Ömer, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, omerteksen@mehmetakif.edu.tr
Prof. Dr. TEKTÜFEKÇİ, Fatma, Dokuz Eylül Üniversitesi, f.tektufekci@deu.edu.tr
Prof. Dr. TUNCA ÇALIYURT, Kıymet, Trakya Üniversitesi, kiymetcaliyurt@trakya.edu.tr
Prof. Dr. TÜRK, Zeynep, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, zeynepturk@osmaniye.edu.tr
Prof. Dr. UÇMA UYSAL, Tuğba, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, utugba@mu.edu.tr
Prof. Dr. USUL, Hayrettin, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, hayrettin.usul@ikcu.edu.tr
Prof. Dr. UYAR, Süleyman, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, suyar@akdeniz.edu.tr
Prof. Dr. UYGUR, Akyay, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, akyay.uygur@hbv.edu.tr
Prof. Dr. UZAY, Şaban, Erciyes Üniversitesi, suzay@erciyes.edu.tr
Prof. Dr. YALÇINER, Kürşat, İstanbul Gelişim Üniversitesi, kyalciner@gelisim.edu.tr
Prof. Dr. YAYLI, Ali, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ali.yayli@hbv.edu.tr
Prof. Dr. YAZICIOĞLU, İrfan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, irfan.yazicioglu@hbv.edu.tr
Prof. Dr. YÜKÇÜ, Süleyman, Dokuz Eylül Üniversitesi, suleyman.yukcu@deu.edu.tr
Doç. Dr. AKSOY, Emine Ebru, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, emine.aksoy@hbv.edu.tr
Doç. Dr. AKSOYLU, Semra, Kayseri Üniversitesi, aksoylu@kayseri.edu.tr
Doç. Dr. AKTEPE, Cemalettin, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, c.aktepe@hbv.edu.tr

İŞLETME AKADEMİSİ DERGİSİ

ISSN: 2717-7009

Cilt: 1 Sayı:4 2020 Vol.1 No.4

- Doç. Dr. ALTINÖZ, Mehmet, Hacettepe Üniversitesi, maltinoz@hacettepe.edu.tr
Doç. Dr. ANIL KESKİN, Duygu, İstanbul Üniversitesi, danil@istanbul.edu.tr
Doç. Dr. ATILLA, E. Asuman, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, asuman.atilla@hbv.edu.tr
Doç. Dr. BAŞ, Mehmet, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, mehmet.bas@hbv.edu.tr
Doç. Dr. BAŞER, Furkan, Ankara Üniversitesi, furkan.baser@ankara.edu.tr
Doç. Dr. BAŞÇI, Eşref Savaş, Hitit Üniversitesi, esavasbasci@hitit.edu.tr
Doç. Dr. BOZDEMİR, Enver, Düzce Üniversitesi, enverbozdemir@duzce.edu.tr
Doç. Dr. CANKUL, Duran, Osmangazi Üniversitesi, dcankul@ogu.edu.tr
Doç. Dr. ÇITAK, Nermin, Marmara Üniversitesi, ncitak@marmara.edu.tr
Doç. Dr. DEMİRKOL, Ömer Faruk, Harran Üniversitesi, omerfarukd@hotmail.com
Doç. Dr. DURAN, Cengiz, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, cengiz.duran@dpu.edu.tr
Doç. Dr. EKİYOR, Aykut, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, aykut.ekiyor@hbv.edu.tr
Doç. Dr. ERYILMAZ, Selami, Gazi Üniversitesi, selamieryilmaz@gazi.edu.tr
Doç. Dr. GÖKSEL, Aykut, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, aykut.goksel@hbv.edu.tr
Doç. Dr. GÖKTEN, Soner, Başkent Üniversitesi, sgokten@baskent.edu.tr
Doç. Dr. GÜÇER, Evren, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, evren.gucer@hbv.edu.tr
Prof. Dr. GÜLCAN, Bilgehan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, bilgehan.gulcan@hbv.edu.tr
Doç. Dr. GÜLER, Ender, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ender.guler@hbv.edu.tr
Doç. Dr. GÜNEY, Aysel, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, aysel.guney@bilecik.edu.tr
Doç. Dr. GÜNGÖR TANÇ, Şükran, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, sgungor@nevsehir.edu.tr
Doç. Dr. GÜZEL, Alper, Gazi Üniversitesi, guzel@gazi.edu.tr
Doç. Dr. KARĞIN, Sibel, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, sibel.kargin@cbu.edu.tr
Doç. Dr. KILIÇ, Gonca, Afyon Kocatepe Üniversitesi, kilicgonca@aku.edu.tr
Doç. Dr. KIYMETLİ ŞEN, İlker, İstanbul Ticaret Üniversitesi, ilksen@ticaret.edu.tr
Doç. Dr. KIZIL, Cevdet, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, cevdet.kizil@medeniyet.edu.tr
Doç. Dr. KOÇ, Hakan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, hakan.koc@hbv.edu.tr
Assoc. Prof. MAMUTİ, Agim, Mother Teresa University, Macedonia, agim.mamuti@unt.edu.mk
Doç. Dr. OKAN GÖKTEN, Pınar, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, pinar.okan@hotmail.com
Doç. Dr. ÖNER KAYA, Emine, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, emine.oner@hbv.edu.tr
Doç. Dr. ÖZBEK, Cevdet Yiğit, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, yigit.ozbek@hbv.edu.tr
Doç. Dr. ÖZDEMİR, Fevzi Serkan, TBMM, fsozdemir@gmail.com
Doç. Dr. ÖZDEMİR, Serkan, Bursa Teknik Üniversitesi, serkan.ozdemir@btu.edu.tr
Doç. Dr. ÖZTÜRK, Erkan, Kırklareli Üniversitesi, erkan.ozturk@klu.edu.tr
Doç. Dr. SUBAŞI, Şerife, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, serife.subasi@bilecik.edu.tr
Doç. Dr. ŞENYİĞİT, Bora, King's College, USA, senyigit@gmail.com
Doç. Dr. TANÇ, Ahmet, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, atanc@nevsehir.edu.tr
Doç. Dr. TEMİZKAN, Rahman, Osmangazi Üniversitesi, rtemizkan@ogu.edu.tr
Doç. Dr. TEMİZKAN, Pınar, Osmangazi Üniversitesi, sptemizkan@ogu.edu.tr
Doç. Dr. TOLON, Metehan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, metehan.tolon@hbv.edu.tr
Doç. Dr. TOSUNOĞLU, Nuray, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, nuray.tosunoglu@hbv.edu.tr
Doç. Dr. TUĞAY, Osman, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, otugay@mehmetakif.edu.tr
Doç. Dr. UĞURLUEL ATAĞAN, Gülşah, Dokuz Eylül Üniversitesi, gulsah.ugurluel@deu.edu.tr
Doç. Dr. YANIK, Oktay, Yüksek İhtisas Üniversitesi, oktayyanik@yiü.edu.tr
Doç. Dr. YAŞAR, Şebnem, Dokuz Eylül Üniversitesi, sebnem.yasar@deu.edu.tr
Doç. Dr. YENİCE, Sedat, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, sedat.yenice@hbv.edu.tr
Doç. Dr. YILDIZ, Ayşe, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ay.yildiz@hbv.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi BAĞCI, Hasan, Yüksek İhtisas Üniversitesi, hasanbagci@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi DERYA BASKAN, Tuba, Kırıkkale Üniversitesi, tdbaskan@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi GÜNLÜK, Mehmet, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, mehmetgunluk@mu.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi KANDİL GÖKER, İ. Elif, Kırıkkale Üniversitesi, kandilelif@yahoo.com
Dr. Öğr. Üyesi TÜRK, Murat, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, 1.muratturk@gmail.com
Dr. Öğr. Üyesi YÜKSEL, Filiz, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, filizyuksel@windowslive.com

İŞLETME AKADEMİSİ DERGİSİ

2020, Cilt 1, Sayı 4
İçindekiler / Contents

Araştırma Makalesi

Örgütsel Bağlılığın Değişime Karşı Tutuma Etkisinin Belirlenmesi

(Determining The Effect of The Attitude of Organizational Commitment Towards to Change)

Özge ÜSTÜN, Ümit NALDÖKEN

ss.294-309

Araştırma Makalesi

Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebinin Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Örneği

(Determinants of Tourism Demand Intended Turkey: The Case of OECD Countries)

Ümit ŞENGEL, Burhanettin ZENGİN

ss.310-323

Araştırma Makalesi

Gayrimenkul Geliştirme Sürecinde Yeşil Bina Sertifika Sistemleri ve Türkiye Pratiği

(Green Building Certificate Systems in the Process of Real Estate Development and Turkey)

Çağrı DENİZ, Ender GÜLER

ss.324-343

Araştırma Makalesi

Kırıkkale'deki Lise Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyi'nin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma

(A Research on the Determination of the Financial Literacy Level of High School Students in Kırıkkale)

Kemal Oğulcan YÜCEL, Bahadır UYSAL

ss.344-363

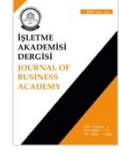
Derleme Makalesi

Avrupa Borç Krizinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

(Euro Zone Debt Crises)

Mehmet KUZU

ss.364-384

Araştırma Makalesi

Örgütsel Bağlılığın Değişime Karşı Tutuma Etkisinin Belirlenmesi*

Öğr. Gör. Özge ÜSTÜN

Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Sağlık Kurumları İşletmeciliği Programı, Kayseri. ozgeustun@kayseri.edu.tr, www.orcid.org/0000-0001-9827-4808

Dr. Öğr. Üyesi Ümit NALDÖKEN

Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi A.B.D., Sivas. unaldoken@cumhuriyet.edu.tr, www.orcid.org/0000-0003-1295-8358

Öz

Bu çalışmanın amacı sağlık kurumlarında çalışanların örgütsel bağlılıklarının ve değişime karşı tutumlarının sosyo-demografik ve tanımlayıcı özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek ve örgütsel bağlılığın değişime karşı tutum üzerindeki etkisini saptamaktır. Sağlık işletmelerindeki çalışanların tutum ve bağlılıkları ifade edilmiştir. Sivas Numune Hastanesi'nde çalışan 1480 personel evren kabul edilerek 434 kişi örnekleme alınarak anket yöntemi kullanılmıştır; 443 çalışandan geri dönüş alınmıştır. Bazı demografik ve kişilik özelliklerine göre örgütsel bağlılık düzeylerinde ve değişime karşı tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur. Sivas Numune Hastanesi çalışanlarının örgütsel bağlılıklarının orta düzeyde, değişime karşı tutumlarının ise olumlu olduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda, çalışanların örgütsel bağlılık düzeyleri ve değişime karşı tutumları arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kavramlar: Örgütsel Bağlılık, Değişim, Değişime Karşı Tutum

Makale Gönderme Tarihi: 19.07.2020

Makale Kabul Tarihi: 30.11.2020

*Bu makale “Örgütsel Bağlılığın Değişime Karşı Tutuma Etkisinin Belirlenmesi” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Önerilen Atıf:

Üstün, Ö. ve Naldöken, Ü., (2020). Örgütsel Bağlılığın Değişime Karşı Tutuma Etkisinin Belirlenmesi, *İşletme Akademisi Dergisi*, 1(4): 294-309.

© 2020 İşletme Akademisi Dergisi.

Research Article

**Determining The Effect of The Attitude of Organizational
Commiment Towards to Change**

Özge ÜSTÜN

Kayseri University, Social Science Vocational School, Kayseri.

ozgeustun@kayseri.edu.tr, www.orcid.org/0000-0001-9827-4808

Dr. Ümit NALDÖKEN

Cumhuriyet University, Faculty of Health Sciences, Sivas.

unaldoken@cumhuriyet.edu.tr, www.orcid.org/0000-0003-1295-8358

Abstract

This study aims to determine whether the organizational commitment and attitudes towards the change of employees in health institutions differ according to their socio-demographic and descriptive characteristics and to determine the effect of organizational commitment on attitude towards change. The attitudes and loyalties of the employees in healthcare enterprises are expressed. 1480 personnel working in Sivas Numune Hospital were accepted as the universe, as 434 people were sampled and the survey method was used; return received from 443 employees. According to somedemographic and personalityfeatures were found to be statistically significant in organizational commitment levels and attitudes towards change. It was observed that the organizational commitment of the employees of Sivas Numune Hospital was medium and their attitude towards change was positive. As a result of the research, it has been determined that there is a positive and statistically significant relationship between the organizational commitment levels and attitudes towards change.

Keywords: Organizational Commitment, Change, Attitude Towards Change

Received: 19.07.2020

Accepted: 30.11.2020

Suggested Citation:

Üstün, Ö. ve Naldöken, Ü., (2020). Determining The Effect of The Attitude of Organizational Commiment Towards to Change, *Journal of Business Academy*, 1(4): 294-309.

© 2020 Journal of Business Academy.

1. GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte oluşan teknolojik gelişmeler ve artan rekabet koşulları, örgütlerin etkin olmaları ve varlıklarını devam ettirebilmeleri için ağır rekabet ortamlarında mücadele etmelerini mecbur kılmaktadır. Bu ortamlarda örgütlerin ve yöneticilerin en önemli amaçlarından biri; birincil kaynağı olan çalışanlardan en üst düzeyde verim almak için yetenek ve becerilerini geliştirmeye çalışmaktır. Bu doğrultuda insan faktörü, örgütlerin amaçlarını gerçekleştirmede çok önemli görülmektedir (İraz ve Şimşek, 2004: 107; İleri ve Horasan, 2010: 177).

Yüksek düzeyde örgütsel bağlılığa sahip olan çalışanlar, örgütlerin amaçlarına ulaşmalarında gerekli olan en önemli unsurlardan bir diğeridir. Her çalışan özel durumları sebebiyle örgütleriyle farklı şekillerde ilişkiler geliştirirler. Örgüt çalışanlarının örgütlerine karşı duyumsadıkları farklı şekillerdeki bağlılıklar, örgütsel bağlılığı oluşturmıştır (Guarniccia, 1994: 8; Corder ve Ronnie, 2018: 64).

Rekabet ortamında örgütlerin yaşamsal etkinliklerini devam ettirebilmeleri için değişim zaruri bir durumdur. Örgütlerin kesinlikle adapte olmak zorunda oldukları değişim, onu iyi yönetebilenlere rakipleri karşısında çok önemli avantajlar sağlamaktadır. Örgütler, değişimi önceden hissettikleri takdirde ve değişimi dikkatli takip edip hızlı bir şekilde adapte olabildiklerinde değişim aslında onlar için bir fırsattır (Şahin, 2017: 1, 2).

Çalışma ile örgütlerin amaçları ve rekabet koşulları çerçevesinde değişim ortamını örgütün elindeki insan kaynaklarını ve onların bağlılıklarını kaybetmeden yapabilmeleri için ortaya konulacak olan etkin konumu korumak için önerilerde bulunmak istenmektedir. Çalışmanın amacı ve kapsamı bu doğrultuda belirlenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Örgütsel Bağlılık

Örgüt; insan topluluklarının belirlenen ortak gayeyi gerçekleştirmek için, iş bölümü yaparak, bir müeyyide gücü ve sorumluluk içinde yaptıkları faaliyetlerin eşgüdümü ve insanların bireysel olarak gerçekleştiremedikleri hedeflerine ulaşmalarını daha güçlü bir biçimde sağlayan sosyal bir araçtır (Terzi, 2000: 1-2). Bağlılık ise, kişiyi belirli bir fikre, bireye ya da gruba karşı önceden hazırlayan bir tutum olarak belirtilmektedir (Doğan ve Demiral, 2009: 50). Kavram ve anlama şekli olarak bağlılık; toplum anlayışının olduğu bütün alanlarda olup memurların/işçilerin görevine, askerin ordusuna bağlılığı anlamındaki sadakatli olma durumunu yani sosyal içgüdü duygusunun da bir anlatım şeklidir (Doğan ve Demiral, 2009: 57). Çalışanın sahip olduğu amaç açısından iki ana farklılık ortaya çıkmaktadır. Yapılan tanımların bir takımı örgüt üyesinin belli bir eyleme bağlılığından (genelde örgütte kalma davranışı) bahsederken, diğer bir takım ise örgüt üyelerinin bir varlık olarak örgüte karşı tutumlarına yoğunlaşmaktadır (Çöl ve Gül, 2005: 292; İbicioğlu, 2000: 19).

Örgütsel bağlılık tanımlamalarının ortak noktası işgörenin işletme hakkında gösterdiği duygusal sadakat çerçevesinde genel olarak aşağıdaki unsurlarla ayırt edildiği söylenebilir (Awamleh, 1996: 65).

- Örgütün gaye ve değerlerine yüksek inanış gösterme.
- Örgüt çıkarları için maksimum çaba gösterme.
- Örgüt üyeliğini muhafaza etmek için kuvvetli arzu, örgütte bulunma arzusu ve örgüt hedefleri için çok çalışmak.

İlk defa 1956 yılında incelenmeye başlayan örgütsel bağlılık örgüte; örgütteki personel devir hızını azaltma, çalışanın uyumunu sağlama, motivasyonu yükseltme, kalite ve verimliliği artırma, işten ayrılma niyetini azaltma, örgüt için daha fazla çaba gösterilmesi gibi faydalar sağlar (Tutar, 2017: 14; Sarıkaya, 2014: 31). İşgörene örgüt içinde terfi ve yüksek ücretle ödüllendirilmesi ile yüksek düzeyde örgütsel bağlılık elde edilebilir böylece dış çevreden gelen baskılara karşı sadakat devam ettirilebilmesine, örgüt amaçlarının benimsemesine olanak sağlar (Randall, 1987: 464).

Tablo 1’ de görüldüğü gibi bireylerin kurumlarına yönelik örgütsel bağlılık seviyeleri kişisel, örgütsel ve örgüt dışı faktörlere göre değişebilmektedir.

Tablo 1. Örgütsel Bağlılığı Etkileyen Faktörler

Kişisel Faktörler	Örgütsel Faktörler	Örgüt Dışı Faktörler
Yaş	İşin Niteliği ve Önemi	Profesyonellik
Cinsiyet	Yönetim	Yeni İş Olanakları
Eğitim Düzeyi	Ücret Düzeyi	
Çalışma Süresi	Örgüt Kültürü	
	Örgütsel Adalet	
	Örgütsel Ödüller	
	Rol Belirsizliği ve Rol Çatışması	
	Takım Çalışması	

Allen ve Meyer (1990: 1) tarafından ortaya konulan örgütsel bağlılık çeşitlerini kısaca şu şekilde açıklamak mümkündür:

Devam Bağlılığı: Çalışanların örgütten ayrıldıklarında bir takım olumsuz durumla karşılaşacaklarını bildiklerinden dolayı, bulundukları örgütte çalışmaya devam etme arzusudur. Başka bir ifadeyle, çalışanın mevcut örgütteki maaş, emeklilik hakları, prim ve sigorta vb. gibi olanaklardan vazgeçmesinin kendisini olumsuz yönde etkileyeceği veya şu anda çalıştığı örgüte seçenek olarak yeni bir iş olanağının kısıtlı olması sonucunda örgütte çalışmaya devam etme arzusu olarak değerlendirilmektedir (Allen ve Meyer, 1990: 3; Gautam vd., 2001: 240). Birey örgüte enerjisini, zamanını, bilgisini ve becerilerini yatırarak girer ve bunun sonucunda örgütten ekonomik ve sosyal faydalar elde eder ancak yatırılmış olunan zaman, enerji, bilgi ve beceri bu kazançların tutarlı olarak devam ettirmesine bağlıdır (Güçlü,2006:13).

Duygusal Bağlılık: Çalışanların, kurum ile arasında güçlü duygusal bir bağ hissetmesi ve kurum amaçlarına ve değerlerine olan güçlü inancını ifade etmektedir. Bu bağlılık türü özdeşleşme ve içselleştirme olmak üzere iki ana psikolojik güdüye dayanmaktadır. Bireyin örgüte ait değer ve kuralları kendi değer ve kuralları olarak görmesi ve benimsemesinin söz konusu olduğu içselleştirme; bireysel ve örgütsel değerlerin arasındaki uyuma dayanır (Meyer ve Allen, 1991: 64; Tolay, 2003:5-6; Yüceler, 2009: 446, 447).

Normatif Bağlılık: Bu bağlılık kapsamında duyguları güçlü olan çalışanlar, sorumluluk ve ahlaki endişelerle mevcut kurumlarında kalma eğilimindedirler. Bu bağlılığa sahip çalışanlar, kurumuna karşı sadık olma duygusu içerisinde oldukları için uygun davranışlar göstermekte ve kurumları için uygun olan ne ise o şekilde hareket etme güdüsü ile etkinliklerini sürdürmektedirler. Bu tür bağlılığa sahip olan çalışanlar kurumda kalmayı kendisinde mecburi

hisseder. Bu bağlılıktaki zorunluluk, devam bağlılığında olduğu gibi çıkar ilişkisine dayalı değildir (Allen ve Meyer, 1990: 4; Balay, 2000: 25; Gündoğan, 2009: 60; Ersoy ve Bayraktaroğlu, 2010: 4).

2.2. Değişim Yönetimi

İnsanların en önemli özelliklerinden birisi olan daha iyiyi arama dürtüsü ve aynı zamanda değişim ihtiyacının süreklilik gerektirmesi dolayısıyla müşterilerin, bireylerin, kısacası insanların sürekli olarak artan beklentilerini karşılayabilmek için örgütlerin de sürekli olarak kendilerini yenilemeleri, kendilerini aşmaları, yani değişimleri gerekir. Bu yüzden değişimi yönetemeyenler rekabetçi ortamlarda kendilerini değiştirilmiş olarak buluyorlar (Tunçer, 2013a: 217; Koç, 2014: 1).

Bir sistemin planlı ya da plansız bir biçimde bir süreç, sistem veya ortamın belli bir durumdan başka bir duruma geçirilmesine değişim denilmektedir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2003: 258). Değişim; üründen ziyade süreçtir, bir uyum aracıdır, faydasına bakılmaksızın, uzun ya da kısa sürede, süratli ya da kademeli, olağan ya da olağandışı şekilde oluşabilir ve olması gerekli bir durumdur (Taner ve Özkan, 2013: 217). Başka bir tanım olarak değişim, kısa dönemlerde etkinlik ve işe doyum, orta dönemde gelişme ve uyum, uzun dönemde ise örgüt varlığının sürdürülmesini ifade etmektedir. Değişime yönelik yapılan tanımlar incelendiğinde ortak nokta olarak yenilik, uyum sağlama, hızlı değişen koşullara uyumlu hale gelme ve geleceğe hazırlanma unsurlarından bahsettiği görülür (Marquardt, 1996: 14).

Örgütte meydana gelebilecek herhangi bir değişiklik örgütün mevcut durumunu bozacak ve örgütün değişmesinde bir dengeden başka bir dengeye geçişin söz konusu olduğu yeni bir dengeyi gerekli kılacaktır. Dolayısıyla örgütsel değişimde söz konusu; çevre koşullarına uygun yeni stratejilerin belirlenmesi, yürütülmesi ve uyum gösterilmesidir (Peker, 1995: 4). Değişime ayak uydurmanın tek ve en etkili yolu değişim yeteneğine sahip olmaktır. Böylece değişme taraftarı olmayanlar için kestirilemeyen macera gibi gözükken değişimle baş edip fırsata çevirmek kolaylaşacaktır (Töremen 2002: 186). Örgütlerin değişimle ilgili genel amaçları etkinliği, verimliliği, motivasyonu ve tatmin düzeyini artırmaktır bunun yanında güven ve karşılıklı desteği geliştirme, sorunları tartışmalara çözüm getirme, iletişimi geliştirme, pozisyona dayanan otorite yerine ehliyeteye dayanan otorite sağlama ve sinerji etkisi yaratma gibi amaçları da vardır (Genç, 2007: 317-318). Ayrıca değişim ile işletmelerin yegâne amacı olan kâr elde edebilme ve sürdürülebilirlikte de artış olmaktadır.

2.2.1. Değişimin Nedenleri

Küreselleşmenin hızla ilerlemesi ile birlikte gelişen değişimlere ve bunların sonucuna adapte olmaya çalışan örgütler bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Bundan dolayı değişimi zorunlu kılan nedenlerin algılaması, bu uyum sürecini hızlandıracak ve başarıyla aşılmasını kolaylaştıracaktır. Yöneticilerin değişimi zorunlu kılan öğeleri derinlemesine kavrayabilmesi ve bunların her birine uygun reaksiyonlar verebilmesi örgütün değişim süreci ve gelecekteki başarısını doğrudan etkileyecektir. Bir örgütte örgütsel bir değişim uygulanması konusunun ne zaman gündeme alınması gerektiğini belirlemek değişime iten nedenlerin farkında olmak ile mümkün olacaktır (Öztop, 2014: 15).

Örgütleri değişimi yönlendiren sebepler duruma göre değişiklik gösterebilmektedir. Çevresel baskılar, örgütsel içinde iletişim kopukluğu, krizler ve çatışmalar, örgütsel performans düşüklüğü, örgüt kültüründe değişme, yasal düzenlemeler ve teknolojik gelişmeler değişme nedenleri arasında sayılmaktadır (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2003: 217).

Örgütsel değişime zorlayan faktörleri içsel ve dışsal nedenler bağlamında inceleyecek olursak; içsel nedenler işletmelerin kendi iç bünyelerindeki gelişmeler, durum ve olaylar ile ilgilidir.

Verimlilik, satış, moral ve güdüleme seviyesindeki düşüşler, kişiler ve gruplar arası yoğun çatışmalar, çalışanların yükselen eğitim seviyesi ve beklentileri gibi faktörler örgütteki bazı değişikliklerin yapılmasını gerektirir (Barutçu, 2000: 53).

Dışsal nedenler bağlamında ise; girdi-süreç-çıkış akışı içinde dış çevre unsurlarının bazıları, örgüt için yeni fırsatlar oluşturacakken bazıları da tehlike oluşturacak yönde değişecektir. Dolayısıyla örgütün bu fırsat ve tehlikeleri tahmin ederek, örgüt yapılarını değiştirmeleri gerekecektir. Aksi takdirde dış çevresi ile uyum sağlamayan, dolayısıyla girdi-süreç-çıkış akışı olumsuz olarak etkilenen bir örgüt durumuna gelecektir. Örgütler kendi dış çevrelerini her durumda hazırlıklı ve dikkatli, değişen şartlar üzerinde ani değişiklikler yapabilecek şekilde takip etmelidir (Dursun, 2007:40, 41; Beycioğlu ve Aslan, 2010: 156, 157).

2.2.2. Değişim Süreci ve Yönetimi

Değişimi doğru ön görüp, doğru zamanda ve doğru kaynaklarla organize olmak ve buna uygun sistemler geliştirip hayata geçirmeye değişim yönetimi denir. Nerede bulunduğumuzu ve nereye ulaşmak istediğimizi belirledikten sonra, mevcut olduğumuz yerden olmak istediğimiz yere bizi götürecek süreci yönetebilmek değişim yönetimi söz konusudur (Gökbunar ve Ünal, 2003: 185). Diğer tabirle şu anki durumdan arzulanan duruma geçişi sağlayan strateji ve faaliyetler bütünüdür (Karamazarcadik,2007: 47).

Değişim yönetiminde amaç, örgütteki stratejik ve artı değer yaratan süreçlerin yeniden tasarlanmasıdır, radikal bir biçimde değiştirilmesi değildir. Başarı için uygulama süreçlerinde insan faktörü ihmal edilmemelidir. Değişimi fırsat olarak kullanabilmek için, değişim yönetimi kavramının çok iyi bilinmesi ve karşılaşılan hatalardan ders çıkarılması ve bilgi birikiminden akılcıca yararlanılması gerekmektedir (Budak ve Budak,2010: 350).

Değişim yönetiminde başarıyı sağlama değişimi bir süreç olarak görmek ve sürecin sürekliliğini yönetebilmekle sağlanacaktır. Değişim mühendisliği satış ve imalat bölümlerine değil, bu birimlerdeki elemanların yaptıkları işlere uygulanır. Değişim programları içingereken hazırlıkların yapılması, oluşturulması ve uygulanması ile oluşturulan değişim kültürünün kurumda kalıcılığını sağlamak ve bu kültürü geliştirmek için uygun takımlar ve eğitimler büyük öneme sahiptir (Yılmaz,2010: 9).

Değişime yönelik doğru yönelim sağlamak için, kişilerin gerçek anlamda katılımcılık sağlaması gerekmektedir. Köklü değişiklikler getiren bir uygulama olmasından dolayı değişim her zaman gerçekleştirilemez (Yeniçeri, 2002: 126).Değişimin kalıcılığını engelleyen en önemli etkenlerden biri de kurumdaki bilgi ve performans yönetimi sistemlerinin yeni düzene uygun olarak yapılandırılmamasıdır (Basım vd., 2009: 42).

2.2.3. Değişim Yönetiminde Direnç

Değişime, rutinden vazgeçmeyi gerektirir. Bu nedenle örgüt üyeleri değişimin mevcut durumu daha kötüleştirileceği görüşünde bulunurlar. Özellikle direncin gizli olduğu durumlar söz konusu olduğunda ve bu direnç değişim uzmanları tarafından algılanmadığında, değişim faaliyetleri aksayabilir. Çalışanların gizli tepkileri organizasyona bağlılığın ve güdülenmenin azalması, yanlışların artması, devamsızlıkların artması biçiminde olurken, açık dirençleri ise; grevler, iş yavaşlatma, sendikalaşma gibi biçimlerde olabilir (Tevruz,1996: 117).

Değişime direnç, pasif değişime, aktif değişime hatta saldırgan değişime kadar değişen davranış aralığında değerlendirilmektedir. Statükoyu bozan, bilinenden uzaklaştıran ve alışıldan vazgeçmeyi gerektiren değişim rahatsız edicidir ve çalışanlar tarafından dirençle karşılanır. Yaşanan değişimler çalışanlar üzerinde genellikle strese neden olduğundan devamsızlık, iş kazaları, personellerin işinden ve işletmesinden memnuniyetsizliğinin belirtisi olan sürekli

yorgunluk, isteksizlik, ruhsal çöküntü, sık sinirlenmeler, endişeli bekleyiş gibi tepkiler oluşabilir (Tunçer, 2013b:385).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Tanımlayıcı ve kesitsel bir alan araştırması olarak tasarlanan bu çalışmanın amacı sağlık kurumlarında örgütsel bağlılığın değişime karşı tutuma etkisini belirlemektir. Bu amaçla birlikte hem literatüre katkı sağlamak hem de yöneticilere etkili bir değişim yönetimi sistemi kurabilmeleri, çalışanların bağlılıklarını artırabilmeleri ve böylece amaçlarına daha etkin şekilde ulaşabilmeleri için bazı önerilerde bulunulabileceği düşünülmüştür.

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Çalışma için ilgili ulusal ve uluslararası literatür taranmış, daha önce yapılmış olan ve geçerlik ve güvenilirliği test edilmiş olan ölçekler kullanılmıştır. Anket başlıca üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, katılımcıların demografik ve kişilik özelliklerini belirlemeye yönelik 13 soru yer almaktadır. İkinci bölümde, örgütsel bağlılığın belirlenmesinde, çalışanların duygusal, normatif ve devam bağlılıklarını ölçmek için Meyer ve Allen'in 1997 yılında geliştirilen Wasti tarafından geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılarak Türkçe'ye uyarlanan 18 sorudan oluşan Örgütsel Bağlılık Ölçeği' dir. 5'li Likert tipinde yapılandırılmıştır. Üçüncü bölümde ise değişime karşı tutumun belirlenmesinde 29 maddeden oluşan, 5'li Likert tipinde yapılandırılmış Seren tarafından 2005 yılında geliştirilen Değişime Karşı Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, Seren tarafından yapılan faktör analizi sonucuna göre, "değişimde kurumsal politika" (12 madde), "değişimin sonuçları" (8 madde) ve "değişime direnç"(5 madde) ve "değişimde yönetim tarzı" (4 madde) olarak dört alt boyuta ayrılmıştır.

Örgütsel Bağlılık Ölçeği'nde yer alan ifadelerin güvenilirlik analizi katsayısı (Cronbach's Alpha) 0.79 düzeyindedir. Araştırmaya katılan çalışanlarının değişime karşı tutumlarını belirlemek amacıyla kullanılan ölçeğin güvenilirlik katsayısı ise (Cronbach's Alpha) 0.92 düzeyindedir. Her iki ölçeğin güvenilirlik düzeyi oldukça uygundur.

Anketin uygulandığı tarihlerde Sivas Numune Hastanesi'ndeki 1480 çalışan, çalışmanın evreni olarak kabul edilmiş olup bu evrenden rastgele örnekleme yöntemi ile 434 çalışan örnekleme dahil edilmiştir. Çalışmanın yapılabilmesi için Cumhuriyet Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu ve Sivas Numune Hastanesi Başhekimliği'nden gerekli izinler alınmıştır.

Çalışmanın evrenini Sivas Numune Hastanesi'nde çalışan 1480 personel oluşturmaktadır. Araştırmada olasılıklı örnekleme yöntemlerinden olan basit rastgele örnekleme yöntemi seçilmiştir. $\alpha=0,05$, $H=\pm 0,05$ ve oranlar $p=0,5$ ve $q=0,5$ için örneklem büyüklüğü 434 çalışan olarak hesaplanmıştır (Ural ve Kılıç, 2013: 46). 500 anket formu dağıtımı sonucu 443 form olarak geri dönüş alınmıştır. Ayrıca bazı formların eksik doldurulmuş olması nedeniyle değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda hipotezler şu şekilde geliştirilmiştir:

H₁:Örgütsel bağlılık düzeyi çalışanların demografik özelliklerine göre anlamlı farklılık vardır.

H_{1a}:Örgütsel bağlılık düzeyi çalışanların cinsiyete göre anlamlı farklılık vardır.

H_{1b}:Örgütsel bağlılık düzeyi çalışanların yaşa göre anlamlı farklılık vardır.

H_{1c}:Örgütsel bağlılık düzeyi çalışanların eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık vardır.

H_{1d}:Örgütsel bağlılık düzeyi çalışanların medeni durumlarına göre anlamlı farklılık vardır.

H_{1e}:Örgütsel bağlılık düzeyi çalışanların görevlerine göre anlamlı farklılık vardır.

H₁: Örgütsel bağlılık düzeyi çalışanların çalışma sürelerine göre anlamlı farklılık vardır.

H₂: Değişime karşı tutum çalışanların demografik özelliklerine göre anlamlı farklılık vardır.

H_{2a}: Değişime karşı tutum çalışanların cinsiyete göre anlamlı farklılık vardır.

H_{2b}: Değişime karşı tutum çalışanların yaşa göre anlamlı farklılık vardır.

H_{2c}: Değişime karşı tutum çalışanların eğitim düzeylerine göre anlamlı farklılık vardır.

H_{2d}: Değişime karşı tutum çalışanların medeni durumlarına göre anlamlı farklılık vardır.

H_{2e}: Değişime karşı tutum çalışanların görevlerine göre anlamlı farklılık vardır.

H_{2f}: Değişime karşı tutum çalışanların çalışma sürelerine göre anlamlı farklılık vardır.

H₃: Örgütsel bağlılık ve alt boyutları ile değişime karşı tutum ve alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki vardır.

4. BULGULAR

Bu bölümde demografik faktörler ve kullanılan ölçeklere ilişkin tanımlayıcı istatistiklere yer verilecektir. Ayrıca belirlenen değişkenlerin demografik özelliklere göre farklılıklarına ilişkin bulgulara ve değişkenlerin boyutları arasındaki ilişkiye ait sonuçlara değinilecektir. Ayrıca katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre örgütsel bağlılık ve değişime karşı tutumların farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Analiz yapılırken “Bağımsız Örneklem T Testi” ve “ANOVA (Tek yönlü varyans analizi)” testi kullanılmıştır. ANOVA testi sonucunda istatistiksel olarak anlamlı fark bulunan boyutlar için farkın hangi gruplardan kaynaklandığının tespitinde ise Tukey HSD testi kullanılmıştır.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Demografik ve Kişisel Özelliklerine Frekans ve Yüzdelik Dağılımları

Değişkenler	Kategori	Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	208	47,0
	Erkek	235	53,0
Yaş	20 yaş altı	13	2,9
	21-30 yaş	135	30,5
	31-40 yaş	168	37,9
	41-50 yaş	87	19,6
	50 yaş ve üzeri	40	9,0
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	10	2,3
	Lise	111	25,1
	Önlisans	85	19,2
	Lisans	177	40,0
	Lisansüstü	60	13,5
Medeni Durum	Bekâr	124	28,0
	Evli	319	72,0
Görev	Tıbbi Birimler	232	52,4
	İdari Birimler	156	35,2
	Teknik Birimler	55	12,4
Çalışma Süresi	5 yıldan az	164	37,0
	6-10 yıl	113	25,5
	11-25 yıl	40	9,0

	16-20 yıl	36	8,1
	20 yıl ve daha fazla	90	20,3
Kurum Yenilikçi mi?	Evet	136	30,7
	Kısmen	227	51,2
	Hayır	80	18,1
İşinden Memnuniyet	Çok Memnun	57	12,9
	Memnun	186	42,9
	Kararsız	151	34,1
	Memnun Değil	27	6,1
	Hiç Memnun Değil	22	5,0
İşini Sevme	Evet	358	80,8
	Hayır	85	19,2
Mesleği Kendi Seçme	Evet	298	67,3
	Hayır	145	32,7
Tepe Yönetici Yönetim Tarzı	Otokratik	114	25,7
	Yardımsever	93	21,0
	Katılımcı \ Destekleyici	102	23,0
	Demokratik	51	11,5
	Diğer	83	18,7
Bir Üst Yönetici Yönetim Tarzı	Otokratik	101	22,8
	Yardımsever	76	17,2
	Katılımcı \ Destekleyici	125	28,2
	Demokratik	78	17,6
	Diğer	63	14,2

Araştırmaya katılan 443 çalışanın kişisel özelliklerine göre frekans ve yüzdelik dağılımları (%) Tablo 1' de göstermektedir. Ankete katılan çalışanların 235' i (%53) erkek, 168'i (%37,9) 31 ile 40 yaş aralığında, 177'si (%40,0) lisans mezunu, 319'u (%72) evli, 232' si (%52,4) tıbbi birimlerde, 164' ünün (%37,0) çalışma süresi 5 yıldan az, 227' si (%51,2) kurumunun kısmen yenilikçi olduğunu düşünüyor, 186' sı (%42,9) işinden memnun, 358'i (%80,8) işini seviyor, 298'i (%67,3) mesleğini kendi seçmiş, 114' ü (%25,7) tepe yönetici yönetim tarzını otokratik ve 125'i (%28,2) bir üst yönetici yönetim tarzını katılımcı/destekleyici olarak görmektedir.

Tablo 3. Demografik Özellikler ile Örgüt Bağlılığı Arasındaki Farklılıkların Analizi

Eğitim Düzeyi	n	X̄	S.S.	F	P	Post Hoc.
İlköğretim ¹	10	2,97	0,04	3,979	0,003	3-4 p=0,001
Lise ²	111	2,91	0,49			
Ön Lisans ³	85	3,04	0,43			
Lisans ⁴	177	2,81	0,45			
Lisansüstü ⁵	60	2,94	0,44			
Medeni Durum						
Bekâr	124	2,78	0,50	-3,287	0,001	
Evli	319	2,94	0,44			
Görev						
Tıbbi Birimler ¹	232	2,89	0,39	3,347	0,036	2-3 p=0,028
İdari Birimler ²	156	2,85	0,53			
Teknik Birimler ³	55	3,04	0,50			

Yapılan analizler sonucunda çalışanların örgütsel bağlılığa ilişkin değerlendirmeleri eğitim düzeylerine, medeni durumuna ve görevlerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu; yaşına, cinsiyetine ve çalışma sürelerine göre anlamlı farklılık olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 4. Demografik Özellikler ile Değişime Karşı Tutum Arasındaki Farklılıkların Analizi

Yaş	n	X̄	S.S.	F	P	Post Hoc.
≤20 ¹	13	2,90	0,44	3,753	0,005	2-5 p=0,003 3-5 p=0,003
21-30 ²	135	2,77	0,62			
31-40 ³	168	2,78	0,52			
41-50 ⁴	87	2,86	0,50			
>50 ⁵	40	3,12	0,43			
Çalışma Süresi						
≤5 yıl ¹	164	2,82	0,57	4,186	0,002	2-5 p=0,009 3-5 p=0,006
6-10 yıl ²	113	2,74	0,60			
11-15 yıl ³	40	2,64	0,54			
16-20 yıl ⁴	36	2,90	0,41			
>20 yıl ⁵	90	2,99	0,43			

Çalışanların değişime karşı tutuma ilişkin değerlendirmeleri yaş ve çalışma süresi grupları ile istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu; cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum ve görevleri ile istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığını göstermektedir.

Tablo 5. Kişisel Özellikler ile Örgüt Bağlılığı Arasındaki Farklılıkların Analizi

Kurumun Yenilikçi Olması	n	X̄	S.S.	F	P	Post Hoc.
Evet ¹	136	2,95	0,48	6,644	0,001	1-3
Kısmen ²	227	2,93	0,41			p=0,002
Hayır ³	80	2,73	0,52			2-3
İşinden Memnuniyet						
Çok Memnun ¹	57	2,97	0,54	4,993	0,001	1-4
Memnun ²	186	2,92	0,43			p=0,002
Kararsız ³	151	2,94	0,45			2-4
Memnun Değil ⁴	27	2,57	0,31			p=0,003
Hiç Memnun Değil ⁵	22	2,71	0,49			3-4
Tepe Yönetici Yönetim Tarzı						
Otokratik ¹	114	2,77	0,54	5,016	0,001	1-2
Yardımsever ²	93	3,01	0,32			p=0,000
Katılımcı/Destekleyici ³	102	2,85	0,54			1-5
Demokratik ⁴	51	2,91	0,33			p=0,005
Diğer ⁵	83	3,00	0,38			

Çalışanların örgütsel bağlılığa ilişkin değerlendirmeleri kurumun yenilikçi olup olmamasına, işinden memnuniyetlerine ve tepe yönetici yönetim tarzlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir

farklılık olduğu; işini sevme, bir üst yönetici yönetim tarzı ve mesleğini kendi seçme durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 6. Kişisel Özellikler ile Değişime Karşı Tutum Arasındaki Farklılıkların Analizi

İşini Sevme	n	X̄	S.S.	T	P	Post Hoc.
Evet	358	2,89	0,50	5,413	0,000	
Hayır	85	2,54	0,64			
Kurumun Yenilikçi Olması						
Evet ¹	136	3,05	0,4	86,15	0,000	1-2 ile 1-3 p=0,018
Kısmen ²	227	2,91	0,44			
Hayır ³	80	2,22	0,60			
İşinden Memnuniyet						
Çok Memnun ¹	57	3,00	0,55	11,51	0,000	1-4 ile 1-5 p=0,000
Memnun ²	186	2,89	0,47			
Kararsız ³	151	2,83	0,53			2-4 ile 2-5 p=0,000
Memnun Değil ⁴	27	2,38	0,49			
Hiç Memnun Değil ⁵	22	2,36	0,77			
Tepe Yönetici Yönetim Tarzı						
Otokratik ¹	114	2,54	0,66	15,67	0,000	1-2 ile 1-3 p=0,000
Yardımsever ²	93	2,88	0,39			
Katılımcı/Destekleyici ³	102	2,96	0,49			1-4 ile 1-5 p=0,000
Demokratik ⁴	51	3,14	0,37			
Diğer ⁵	83	2,81	0,50			
Bir Üst Yönetici Yönetim Tarzı						
Otokratik ¹	101	2,69	0,68	13,91	0,000	1-3 ile 1-4 p=0,000
Yardımsever ²	76	2,73	0,46			
Katılımcı/Destekleyici ³	125	3,01	0,47			2-3 ile 2-4 p=0,002
Demokratik ⁴	78	3,04	0,43			
Diğer ⁵	63	2,55	0,46			

Çalışanların değişime karşı tutuma ilişkin değerlendirmelerinde işlerini sevme, kurumun yenilikçi olup olmadığı, işinden memnuniyet durumları, bir üst yönetici yönetim tarzları ve tepe yönetici yönetim tarzlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu; mesleğini seçme durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir (p<0,05).

Tablo 7. Örgütsel Bağlılık ve Değişime Karşı Tutum Boyutları Arasındaki İlişkinin Analizi

Değişkenler	Duygusal Bağlılık	Normatif Bağlılık	Devam Bağlılığı
Kurumsal Politika	0,166**	0,254**	0,359**
Değişim Sonuçları	0,206**	0,283**	0,428**
Değişime Direnç	0,132*	0,097*	0,146*
Değişimde Yönetim Tarzı	0,229**	0,181**	0,381**

Not: **p<0,01 anlamlı ilişki, *p<0,05 anlamlı ilişki, |n=434

Duygusal bağlılık alt boyutu ile kurumsal politika (0,166), değişim sonuçları (0,206), değişime direnç (0,132), değişimde yönetim tarzı (0,229) alt boyutları arasında düşük düzeyli ve pozitif ilişki vardır. Normatif bağlılık alt boyutu ile kurumsal politika (0,254), değişim sonuçları (0,283), değişime direnç (0,097), değişimde yönetim tarzı (0,181) alt boyutları arasında düşük düzeyli ve pozitif ilişki vardır. Devam bağlılığı alt boyutu ile kurumsal politika (0,359), değişime direnç (0,146), değişimde yönetim tarzı (0,381) alt boyutları arasında düşük düzeyli; değişim sonuçları (0,428) alt boyutu ile ise orta düzeyli ve pozitif ilişki vardır. Genel olarak örgütsel bağlılık ve alt boyutları düzeyi arttıkça değişime karşı tutum ve alt boyutları düzeyi de artmaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sivas Numune Hastanesi'nde çalışanların örgütsel bağlılık ve değişime karşı tutum düzeylerinin sosyo-demografik ve tanımlayıcı özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek ve örgütsel bağlılığın değişime karşı tutuma etkisini incelemek amacıyla yapılan bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda sonuçları açıklanmaktadır.

Demografik ve kişilik özelliklere göre yapılan analizlerde örgütsel bağlılık düzeyleri incelendiğinde; cinsiyete, yaşa, çalışma sürelerine, çalışanların işlerini sevmelerine, bir üst yönetici yönetim tarzına ve mesleklerini kendi seçmesine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmamasına rağmen medeni durumları, eğitim düzeyleri, görevleri, kurumun yenilikçi olup olmaması, işinden memnuniyeti ve tepe yönetici yönetim tarzına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur. Araştırmaya katılan evlilerin örgütsel bağlılık düzeylerinin bekârlardan daha fazla olduğu söylenebilir. Ön lisans mezunlarının lisans mezunlarına göre, teknik hizmet çalışanlarının idari hizmet çalışanlarına göre daha fazla olduğu da söylenebilir.

Aynı şekilde demografik ve kişilik özelliklere göre değişime karşı tutumları incelendiğinde; cinsiyet, görev, eğitim düzeyleri, medeni durum ve mesleklerini kendi seçme değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı değil iken yaşlarına, çalışma süresilerine, işini sevmesine, kurumun yenilikçi olup olmamasına, işinden memnuniyetine, tepe yönetici yönetim tarzına ve bir üst yönetici yönetim tarzına göre istatistiksel olarak farklılık göstermektedir. Araştırmaya katılan 50 yaş üstü çalışanların değişime karşı tutum düzeyleri 21-30 yaş aralığında ve 31-40 yaş aralığında olanlara daha olumludur. Çalışma süresi 20 yıldan fazla olan çalışanların 6-10 yıl aralığında ve 11-15 yıl aralığında olan çalışanlara göre daha olumludur.

Korelasyon analizi bulguları doğrultusunda örgütsel bağlılık düzeyi artarsa değişime karşı tutum olumlu olmaktadır veya değişime karşı tutum olumlu olduğu sürece örgütsel bağlılık düzeyi artmaktadır.

Bu sonuçlara göre çalışma amacı ve kapsamında H_3 hipotezi ve H_{1c} , H_{1d} , H_{1e} , H_{2b} , H_{2f} alt hipotezleri kabul edilmiş olup H_{1a} , H_{1b} , H_{1f} , H_{2a} , H_{2c} , H_{2d} , H_{2e} alt hipotezleri reddedilmiştir.

Çalışanların örgütsel bağlılıklarının ortalama düzeyde olduğu ile ilgili bulgu Çoban ve Demirtaş'ın (2011), Yıldız'ın (2013), Atik ve Üstüner'in (2014), Doğruöz ve Özdemir'in (2018), Koyuncu (2019) örgütsel bağlılık ile ilgili çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Çalışanların değişime karşı tutumlarının ise orta düzeyde olduğu ile ilgili bulgu Çelik (2018), Çakın (2019)' ın çalışmalarının sonucu bu çalışma ile benzerlik göstermektedir.

Örgütsel Bağlılık Ölçeği'nde en düşük ortalamayı alan "Çalıştığım iş yerine çok şey borçluyum." ifadesidir. Bu değerlendirmeden yola çıkarak araştırmanın yapıldığı hastane boyutunda kurum yöneticileri örgüt üyelerinin bağlılıklarını artırmak için çalışanların kendilerini daha fazla geliştirmelerine olanaklar ve fırsatlar sağlayacak örgüt ortamı yaratmalıdır.

Değişime Karşı Tutum Ölçeği'nde en düşük ortalamayı alan "Değişim ile ilgili istenen davranışı gösterdiğimde ödüllendiriliyorum." ifadesidir. Bu sebeple araştırmanın yapıldığı hastanedeki çalışanların değişime karşı tutumlarını daha pozitif hale getirmek isteyen ve değişimi iyi yönetmek isteyen kurum yöneticileri örgüt üyelerinin değişime karşı olumlu tutumlar sergilediklerinde onları ödüllendirmelidir.

Örgütsel bağlılık ve değişime karşı tutum arasındaki ilişkiden dolayı çalışanların değişime karşı tutumlarını daha olumlu hale getirmek gayesi taşıyan örgütler çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerini arttırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmalıdırlar.

Literatüre katkı sağlanması amacıyla örgütsel bağlılık ve değişime karşı tutum ölçekleri ile yapılacak değerlendirme çalışmalarında başka bir yapı tarzına sahip üretim işletmesi veya özel hastane bağlamında karşılaştırılması; örgütsel güven veya çalışan memnuniyeti gibi değişkenler de dahil edilerek yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Allen, N. J. ve Meyer, J. P. (1990). The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to The Organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63 (1), 1-18.
- Atik, S. ve Üstüner, M. (2014). İlköğretim Okullarının Örgüt Tipi İle Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığı Arasındaki İlişki. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 133-154.
- Awamleh, N. A. H. K. (1996). Organizational Commitment of Civil Service Managers in Jordan: A Field Study. *Journal of Management Development*, 15 (5), 65-74.
- Balay, R. (2000). *Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Barutçu, E. (2000). *Örgütsel Değişim Yönetimi ve Denizli Tekstil İşletmelerinde Bir Uygulama*. (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Basım H. N., Şeşen H. ve Çetin, F. (2009). Değişim ve Örgütler. A. K. Varoğlu ve H. N. Basım (Ed.), *Örgütlerde Değişim ve Öğrenme* içinde. Ankara: Siyasal Yayınları.
- Beycioğlu, K. ve Aslan, M. (2010). Okul Gelişiminde Temel Dinamik Olarak Değişim ve Yenileşme: Okul Yöneticileri ve Öğretmenlerin Roller. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 153-173.
- Corder, E. ve Ronniel, L. (2018). The Role of The Psychological Contract in The Motivation of Nurses. *Leadership in Health Services*, 31 (1), 62-76.

- Çakın, A. (2019). *Hemşirelerin Bireysel Yenilikçilik Düzeylerinin Değişime Karşı Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Çelik, Ö. G. (2018). *Hemşirelerin Örgüt İklimi Algılarının Ve Değişime Karşı Tutumlarının Belirlenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çoban, D. ve Demirtaş, H. (2011). Okulların Akademik İyimserlik Düzeyi ile Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılığı Arasındaki İlişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 17 (3), 317-348.
- Çöl, G. ve Gül, H. (2005). Kişisel Özelliklerin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkileri ve Kamu Üniversitelerinde Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19 (1), 291-306.
- Doğan, S. ve Demiral, Ö. (2009). Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Personel Güçlendirme ve Psikolojik Sözleşmenin Etkisine İlişkin Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22 (32), 47-80.
- Doğruöz, E. ve Özdemir, M. (2018). Eğitim Örgütlerinde Üretim Karşısı İş Davranışları ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi. *İlköğretim Online*, 17 (1), 396-413.
- Dursun, E. (2007). *Örgütsel Değişim ve Değişim Karşısında Bireysel Direnç*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Ersoy, S. ve Bayraktaroğlu, S. (2010). Örgütsel Bağlılık. D. E. Özler (Ed.), *Örgütsel Davranışta Güncel Konular içinde*, İstanbul: Ekin Yayın Evi.
- Gautam, T., Van Dick, R. ve Wagner, U. (2001). Organizational Commitment in Nepalese Settings. *Asian Journal of Social Psychology*, 4 (3), 239-248.
- Gökbunar, R. ve Ünal, A. (2003). Özel Sektörde ve Kamu Sektöründe Değişim. C. C. Aktan (Ed.), *Moderniteden Postmoderniteye Değişim içinde*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Guarnaccia, S. (1994). In Practice-Healthy Companies. *Training & Development Journal*, 48 (3), 6-9.
- Güçlü, H. (2006). *Turizm Sektöründe Durumsal Faktörlerin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gündoğan, Tamer (2009). *Örgütsel Bağlılık: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Uygulaması*. (Uzmanlık Yeterlilik Tezi). Ankara: T.C. Merkez Bankası.
- İbicioğlu, H. (2000). Örgütsel Bağlılıkta Paradigmatik Uyumun Yeri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (1).
- İleri, H. Ve Horasan, A. (2010). Küresel Rekabet Ortamında İşletmelerin Teknoloji ve Ar-Ge Yönetimlerinin Rekabete Etkileri Üzerine Araştırma ve Örnek Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13 (1-2), 171-190.
- İraz, R. ve Şimşek, G. (2004). Örgütsel Değişimin Gerçekleştirilmesinde Liderliğin Rolü: Transformasyonel Liderlik İncelemesi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(7), 99-117.
- Karabulut, N. (2013). *Hekim ve Hemşirelerin Örgütsel Bağlılık, İş Doyumu ve Tükenmişlik Durumlarının Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Karamazarcadık, A. (2007). Sayıştayda Değişim Yönetimi. *Sayıştay Dergisi*, 18 (65), 43-52.

- Koç, Z. (2014). *Örgütsel Değişim, Değişim Yönetimi ve Örgütsel Davranışlar Üzerine Örnek Bir Uygulama*. (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koyuncu, A. (2019). *Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılıkları ile Değişime Hazır Olma Durumları Arasındaki İlişki*. (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Marquardt, M. J. (1996). *Building The Learning Organization*. New York: McGraw-Hill.
- Meyer, J. P., Allen, N. C. ve Smith, C.A. (1993). Commitment to Organizations and Occupations: Extension and Test of a Three-Component Conceptualization, *Journal of Applied Psychology*, 78 (4), 538-551.
- Meyer, J. P., Allen, N. J. (1991). A Three-Component Conceptualization of Organizational Commitment. *Human Resource Management Review*, 1 (1), 61-89.
- Öztop, S. (2014). *Kamu Çalışanlarının Örgütsel Değişim Yönetimi Uygulamalarına Yönelik Algısı*. (Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Peker, Ö. (1995). *Yönetimi Geliştirmenin Sürekliliği*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu İdaresi Enstitüsü Yayınları.
- Randall, D. M. (1987). Commitment and the Organization: The Organization Man Revisited. *Academy of Management Review*, 12 (3), 460-471.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (2003). *Örgütsel Psikoloji*. Bursa: Furkan Ofset.
- Sarıkaya, Ö. (2014). *Çalışanların Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmin Düzeylerinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Seren, Ş. (2005). *Değişime Karşı Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Kalite Belgesi Alan Hastanelerde Değişim ile Örgüt Kültürü Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, T. (2017). *Örgütsel Değişimin Çalışanların Güven ve Bağlılık Düzeyleri Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama*. (Doktora Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Taner, B. ve Özkan, C. (2013). Kalite Yönetim Sistemi ve Yaşanan Değişime İlişkin Tutumlar: Mersin Üniversitesi Örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 213-228.
- Terzi, A. R. (2000). *Örgüt Kültürü*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tevruz, S. (1996). *Endüstri ve Örgüt Psikolojisi*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği.
- Töremen, F. (2002). Eğitim Örgütlerinde Değişimin Engel ve Nedenleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 185-202.
- Tunçer, P. (2013a). Örgütsel Değişim Sürecinde Öğrenen Örgütler ve Örgüt Geliştirme. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 214-244.
- Tunçer, P. (2013b). Değişim Yönetimi Sürecinde Değişime Direnme. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32 (1), 373-406.
- Tutar, H. N. G. (2017). *İş Yerindeki Yıldırma Davranışlarının İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Sessizliğin Aracılık Rolü*. (Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

- Ural, A. ve Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel Araştırma Süreci ve Spss ile Veri Analizi*. Ankara: Detay Yayınları.
- Yeniçeri, Ö. (2002). *Örgütsel Değişmenin Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yıldız, K. (2013). Örgütsel Bağlılık İle Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki. *International Periodical For The Languages*, 8 (6), 853–879.
- Yılmaz, E. (2010). *Hasta Memnuniyeti Odaklı Değişim Yönetimi*. (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yüceler, A. (2009). Örgütsel Bağlılık ve Örgüt İklimi İlişkisi: Teorik ve Uygulamalı Bir Çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (22), 445-458.

Araştırma Makalesi

Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebinin Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Örneği*

Dr. Ümit ŞENGEL

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü,
Sakarya. umitsengel@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1284-836X>

Prof. Dr. Burhanettin ZENGİN

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü,
Sakarya. bzengin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6368-0969>

Öz

Bu çalışmada OECD ülkelerinden Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Turizm talebi ülkelerin sosyal, siyasi ve iktisadi gelişmişliklerine göre değişebilmektedir. Bu konuda benzer özelliklere sahip ülkelerin çalışmaya dahil edilebilmesi amacıyla OECD ülkeleri tercih edilmiştir. Turizme kaynaklık eden seyahat hareketlerinin sürekli artması, turizm pazarından pay almak isteyen ülkelerin turizm talebini daha çok önemsemelerine neden olmaktadır. Bu anlamda çalışma Türkiye'nin turizm pazarından pay almasına imkan sağlayacak ana unsur olan turizm talebi hakkında bilgi vermesi bakımından önem arz etmektedir. Çalışmada panel veri analizi kullanılmıştır. Verilerin analizinde STATA programı ile en küçük kareler, sabit etkiler ve rassal etkiler modellerinden yararlanılmıştır. OECD ülkelerine ait 26 yıllık veriler analiz edilmiştir. Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyebilecek faktörlerden ekonomik, sosyo-demografik, turizm-seyahat ve teknolojik değişkenler analize dahil edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre bu değişkenlerin Türkiye'ye yönelik turizm talebini farklı yönlerde ve farklı şiddetlerde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Talep, Turizm Talebi, Panel Veri Analizi, OECD, Türkiye

Makale Gönderme Tarihi: 27.10.2020

Makale Kabul Tarihi: 28.11.2020

*Bu çalışma Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsünde sunulan “Türkiye'nin Turizm Talebini Etkileyen Faktörlerin Sosyo-Ekonomik Açından Ampirik Olarak Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tezinden geliştirilmiştir.

Önerilen Atıf:

Şengel, Ü. ve Zengin, B., (2020). Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebinin Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Örneği, *İşletme Akademisi Dergisi*, 1(4): 310-323

© 2020 İşletme Akademisi Dergisi.

Research Article

Determinants of Tourism Demand Intended Turkey: The Case of OECD Countries

Dr. Ümit ŞENGEL

Sakarya University of Applied Sciences, Faculty of Tourism, Sakarya.

umitsengel@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1284-836X>

Prof. Dr. Burhanettin ZENGİN

Sakarya University of Applied Sciences, Faculty of Tourism, Sakarya.

bzengin@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6368-0969>

Abstract

This study, aims to determine the factors affecting the tourism demand intended Turkey from OECD countries. Tourism demand can vary according to the social, political and economic development of the countries. OECD countries were preferred in order to include countries with similar characteristics in the study. The constant increase in travel movements that are the source of Tourism causes countries that want to take a share of the tourism market to care more about the demand for tourism. In this sense, the study is important in terms of providing information about the tourism demand from the main elements that will allow Turkey to take a share of the tourism market. Panel data analysis was used in the study. In the analysis of the data, ordinary least squares, fixed effects and random effects models were used with the STATA program. 26 years of data from OECD countries were analyzed. From the factors that may affect the tourism demand intended Turkey, socio-demographic, tourism and travel and technological variables were included in the analysis. According to the results of the study, it was found that these variables affect the demand for tourism in Turkey in different directions and with different severity.

Keywords: Demand, Tourism Demand, Panel Data Analysis, OECD, Turkey

Received: 27.10.2020

Accepted: 28.11.2020

Suggested Citation:

Şengel, Ü. ve Zengin, B., (2020). Determinants of Tourism Demand Intended Turkey: The Case of OECD Countries, *Journal of Business Academy*, 1(4): 310-323.

© 2020 Journal of Business Academy.

1. GİRİŞ

Dünyada giderek artan boş zaman ve yüksek gelir ile hızlı ve kolay ulaşım imkânları seyahat hareketlerinin zevk, eğlence, gezme, bilinmeyen yerleri görme, kişisel tatmin gibi bireysel istek ve ihtiyaçlar için yapılmasına zemin hazırlamıştır. Böylece bütün bu gelişmeler modern turizm hareketlerinin oluşmasına imkân sağlamıştır. Turizm hareketleri o kadar hızlı gelişmiştir ki kısa zaman önce sektör olarak anılan turizm, günümüzde endüstri olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Turizmin bu kadar hızlı gelişmesinin altında yatan diğer önemli faktörlerden biri de sivil havacılıktaki gelişmelerdir. Özellikle II. Dünya savaşında kullanılan askeri uçakların savaştan sonra boşa çıkması ve bunların sivil kullanıma verilmesi ile jet motorların icadı sivil havacılığın gelişmesine öncülük etmiştir. 1950'lerde kiralık uçak (Charter) seferleri başlamış ve sivil havacılık yaygınlık kazanmıştır. 1970'li yıllar itibarıyla ise tarifeli uçuşlar ortaya çıkmıştır. Tüm bu sivil havacılık faaliyetleri insanların kısa zamanda oldukça uzun mesafelere konforlu ve ekonomik bir şekilde seyahat etmelerine zemin hazırlamış ve turizm açısından itici güç vazifesi gördüğü ifade edilebilir.

Bu bağlamda turizm, 2000'li yıllar ile birlikte büyük bir ivme kazanmıştır. Dünyada, 2015 yılı itibarı ile uluslararası alanda yaklaşık 1,236 milyar turist seyahat etmektedir. Bu sayı 2017 için 1,326 ve 2018 için ise % 6'lık bir artışla 1.4 milyar seviyelerine ulaşmıştır. Bu sayının 2030 itibarı ile 1,8 milyar olması beklenmektedir. Ayrıca, dünya turizminde harcanan para dünya GSMH'nin yaklaşık % 10'una denk gelirken, dünya ihracatının yaklaşık % 7'sine denk gelmektedir. Her 10 çalışandan 1'i de turizm ile ilgili bir işte çalışmaktadır (UNWTO, 2017: 12; UNWTO, 2019). Bu değerler turizm amaçlı yapılan seyahat hareketlerinin kapasitesi ve turizm endüstrisinin geldiği noktayı yansıtan önemli göstergelerdir. 2020 yılında bütün dünyayı etkileyen COVID-19 pandemisiyle birlikte getirilen kısıtlamalar nedeniyle uluslararası varışlarda bir azalma eğilimi olsa da, geçici olduğu düşünülen bu krizin sonrasında turizm hareketlerindeki artış eğiliminin devam edeceği söylenebilir.

Turizm endüstrisinin bu kadar hızlı gelişmesi, toplumları birçok açıdan etkileyebilmektedir. Turizm; sosyal, kültürel, psikolojik, demografik ve çevresel olmak üzere toplumları birçok açıdan etkileyebilmektedir. Bununla birlikte turizmin konaklama, seyahat, ulaştırma ve yiyecek içecek sektörleri gibi kendi bünyesinde bulunan sektörlerin yanı sıra, inşaat, ticaret sağlık, bankacılık ve tarım gibi sektörleri de etkilediği bilinmektedir. Böylece turizmin diğer birçok sektör üzerine yayılmacı bir etkisi söz konusu olmaktadır (Bahar ve Bozkurt, 2010). Aslında belirtilen etkilerin birçoğunun altında yatan sebep turizmin ekonomik etkileridir. Ekonomi turizmi çift taraflı etkileyebilmektedir. Dolayısıyla turizmin geliştiği ülkeler ekonomik olarak gelişirken, turist gönderen ülkelerin de turist gönderebilmeleri için iyi bir ekonomiye sahip olmaları bir gereklilik olarak öne çıkabilmektedir.

Turizmin mikro ekonomik yapıya etkileri olmakla beraber, toplumsal olarak makroekonomik yapıya daha fazla etkilerinin olduğu söylenebilir. Harcanabilir gelir, GSMH, dış ticaret açıklarını kapatmadaki payı, istihdam, ekonomik büyüme ve kalkınma gibi birçok makroekonomik bileşen turizm tarafından etkilenebilmektedir (Çımat ve Bahar, 2003; Kar, vd., 2004). Topallı (2015) çalışmasında özellikle dış ticaret açığı mevcut ve döviz sorunu yaşayan ülkeler için turizmi önemli bir alternatif kaynak olarak görmektedir. Kalkınma açısından ise, özellikle bölge, şehir veya yöreler arasındaki farkların ortadan kaldırılması konusunda turizmin itici bir gücü bulunmaktadır (Avcıkurt, 2003; Alaeddinoğlu, 2006; Selçuk ve Çatal, 2007; Yeşiltaş ve Öztürk, 2008; Şengel, 2015; İbiş ve Batman, 2015). Burada ifade edildiği gibi bu ekonomik göstergeler, turizmden etkilendiği gibi, turizmi de etkileyen önemli unsurlardır. Bu açıdan ülkeler ekonomik ve sosyal kalkınma için turizm endüstrisini son derece önemsemektedir.

Bu bilgiler ışığında, turistik kaynaklar bakımından zengin olan ülkelerin turizm pazarından pay alabilmek adına yoğun çaba gösterdiklerine rastlanılmaktadır. Nitekim ülkelerin turizm talebine ilişkin makro düzeyde yapılan çalışmalar son derece önem taşımaktadır. Türkiye'ye yönelik olan turizm talebini etkileyen dinamiklerin tespit edilmesinin amaçlandığı bu çalışmanın da Türkiye'de turizm ile ilgili karar alıcılara yol gösterebileceği düşünülmektedir. Çalışmada Türkiye'ye en fazla turist gönderen ekonomik ve siyasi ülke gruplarının başında gelen OECD ülkelerinin ekonomik, sosyal, demografik, teknolojik, turizm ve seyahat hareketleri ile ilgili temel göstergelerinin Türkiye'ye yönelik turizm talebine olan yansımaları incelenmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Arz ve talep kavramları birbirleriyle ilgili kavramlar olup birçok açıdan karşılıklı olarak değerlendirilmektedir. Örneğin; para arzı ve talebi veya yatırım arzı ve talebi bunlardan en çok bilinenleridir (Branson, 1995; Parasız, 1998; Hall ve Taylor, 1998; Gordon, 2000). Arz ve talep kavramları iktisat bilimi ve iktisatçılar için önemli kabul edilen konuların başında gelmektedir. Nitekim Rodrik (2015) arz ve talebi piyasa etkinliği, karşılaştırmalı üstünlükler ve saikler (neden, güdü) konuları ile birlikte iktisadın cahil kitlelerden koruması gereken en değerli varlıkları olarak görmektedir. Bu bilgiler ışığında, iktisadi açıdan bu iki kavram arasındaki dengenin ve birbirleri arasındaki karşılıklı dürtülerin açıklanmasında fayda vardır.

İktisadi anlamda ürün, mal ve hizmet bileşenlerinden oluşmaktadır. Sektör veya endüstriler üretim yapısını şekillendiren ürünlerin bu niteliğine göre isimler almaktadır. Turizm hizmet ağırlıklı endüstrilerin başında gelmekte ve bir hizmet endüstrisi olarak adlandırılmaktadır. Bir hizmet endüstrisi olarak turizmi ekonomik anlamda bir bütün olarak oluşturan pazar dinamikleri turizm arz ve talebidir. Bu anlamda turizm hareketlerinin çıkış ve varış noktalarındaki bileşenler, turizm arzını ve talebini oluşturmaktadır. Turistler turizm talebini oluştururken, bütün dinamikleriyle varış noktaları (destinasyonlar) turizm arzını oluşturur. Bu bağlamda turizmin gelişmesi, ekonomik yapısının analiz edilmesi ve ekonomik getirilerinin maksimize edilmesinin, bu iki kavrama endeksli olduğu belirtilebilir.

Turizm arzı bakımından güçlü destinasyonlar, turizm talebinin kendilerine çekmek için yoğun bir çaba içine girmektedir. Bu anlamda gelecekle ilgili talep hakkında fikir edinebilmek için farklı türleri bulunan talep tahmin yöntemleri kullanılmaktadır (Weatherford ve Kimes 2003). Ancak henüz herhangi bir yöntemin en iyi yöntem olduğuna dair bilgiler mevcut değildir (Soysal ve Ömürgönlüsen, 2010). Talep tahmin yöntemleri talebin belirleyici faktörleri neticesinde gelecek talebin öngörülmesine dayanmaktadır.

Turizm talebini etkileyen faktörler çok çeşitlilik göstermekle birlikte ekonomik, sosyal, psikolojik, turizm kaynaklı faktörler ve teknolojik faktörler bunların başında gelmektedir. Bu değerlendirmeler farklı kaynaklara göre farklılık göstermektedir. Usta (2014) turizm talebini etkileyen faktörleri ekonomik, sosyal, politik, ve psikolojik faktörler olarak sınıflandırmaktadır. Bahar ve Kozak (2014)'da benzer değerlendirmeler yapmaktadır. Sadece politik faktörleri yasal faktörler ile birlikte ele almakta ve bunların dışında kalan bütün faktörleri diğer faktörler kategorisinde değerlendirmektedir. Roney (2011) ise bu konuya ilişkin olarak ekonomik faktörleri ön planda tutmuştur. Turizm talebini etkileyen faktörleri de iktisadi ve iktisat dışı faktörler olarak ele almaktadır. McIntosh ve arkadaşları (1995) ise turizm talebinin ekonomik mesafe, kültürel mesafe, hizmet maliyetlerine hizmet kalitesi ve mevsimsellik tarafından etkilendiğini ifade etmektedir.

Turizm talebini etkileyen çok sayıda ekonomik faktörden söz edilebilir. Bu faktörler talep gönderen ülkelerden kaynaklanabildiği gibi talep çeken ülkelere de kaynaklanabilmektedir.

Bunlar hem arz hem de talep kaynaklı faktörler olabilir. Örneğin gelir talebi etkileyen ve genelde talep kaynaklı olan bir faktör iken, fiyat talebi etkileyen ve genelde arz kaynaklı olan bir faktördür. Fiyat, gelir, döviz kurları, ulaşım imkanları ve seyahat maliyetleri, mevcut ekonomik konjonktür, turizm endüstrisinin durumu (arz kaynakları), mevsimsellik, ödemeler dengesi, teknoloji ve pazarlama çabaları turizm talebini etkileyen ekonomik faktörler olarak ele alınabilir (Olalı ve Timur, 1988; Usta, 2014; Çeken, 2016).

Geçmişten günümüze gelene dek zamanla önemli değişiklikler göstermekle birlikte, sürekli insanları seyahat etmeye yönelten motivasyon kaynakları olmuş ve sosyo-kültürel yapıdan dolayı ortaya çıkan motivasyon kaynakları da bunların arasında yer almıştır. Özellikle modern turizm hareketleri bağlamında gerçekleşen seyahat hareketlerinde, sosyo-kültürel motivasyonlar önemli yer tutmaktadır. Farklı tarihi, doğal ve kültürel yerleri görmek isteyen insanlar turizm hareketlerine katılmakla beraber, bu turizm hareketlerine katılımın kapasitesini ortaya koyan faktörler arasında turistlerin sosyo-kültürel yapının önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Konuya ilişkin bazı faktörler farklı kaynaklarda farklı kategoriler altında verilmekle birlikte, aile, din, eğitim, meslek, kentleşme olgusu, toplumsal değer yargıları ve kültür gibi sosyo-kültürel konular turizm talebini belirlemede etkin rol oynayabilmektedir (Kozak, vd., 2015; Ünlüöner, vd., 2015).

Turizm talebini etkileyen faktörler gruplandırıldığında politik faktörler bir grup olarak değerlendirilirken, Yasal faktörler genellikle politik faktörlerin altında kısaca değinilen bir konu olarak kalmıştır. Ancak politik ve yasal faktörlerin birlikte ve kendi alt başlıkları olan bir gruplandırma ile değerlendirilmesi daha yararlı olabilir. Genel olarak turist gönderen ülkeni, ziyaret edilen ülkeni ve genel uluslararası politik durum genel olarak ele alınana politik faktörler olarak ön plana çıkmaktadır (Olalı ve Timur, 1988). Güvenlik ve istikrar, terör, savaş, vize uygulamaları, vergi politikaları, katı bürokrasi, sınır engelleri ve insan hakları düzeyi gibi unsurların her biri turizm talebini etkileyen politik-yasal olarak ele alınmaktadır (Öztaş ve Karabulut, 2006).

Turizm talebini etkileyen faktörler grubu olarak psiko-demografik faktörler daha çok bireylerin tanımlayıcı özellikleri ve psikolojik unsurlarını içermektedir. Özellikle bireylerin demografik ve psikolojik unsurlarının birbirlerini etkilemesi bu konuda böyle ortak bir değerlendirmenin yapılmasına zemin hazırlamıştır. Turizm olayında psikolojik anlamda bir doygunluğa ulaşmış bireylerin kendilerini yenilemek ve psikolojik bir rahatlama elde etmek için yaşadıkları yerlerin dışına seyahat etmeleri durumu söz konusudur. Bu anlamda bireylerin genel özellikleri psikolojilerini etkilemekte ve bireylerin psikolojik anlamda sıkıntılarını çözmek için başvurdukları önemli yöntemlerin başında turizm gelmektedir (Yapıcı, 2018).

Coğrafya ile turizm arasında yakın ve güçlü bir ilişki vardır. Ancak turizm talebini etkileyen faktörler ele alındığında coğrafyanın ayrı bir kategori olarak ele alındığı çalışmalara pek rastlanılmamaktadır. Turizm olayının gerçekleşmesi için gelir ve boş zaman gibi unsurlar gerekli olmakla birlikte, bir destinasyonda turizm faaliyetlerinden söz edebilmenin en önemli yolu coğrafik göstergelerdir. Öncelikle bir destinasyonda turistik çekim kaynaklarının olması gerekmektedir. Bu turistik kaynakların iklim, doğa ve doğal afet gibi unsurlar ile desteklemesi (bir problemin olmaması) gerekmektedir. Kaynaklarla ilgili bir problem olmadığında, ikinci aşama da bu kaynaklara gidecek insan ve bu insanların o mekâna ulaşmasını sağlayacak olan mesafe ve erişilebilirlikte önemli coğrafik kaynaklardandır. Bu bilgiler ışığında turizm talebini etkileyen coğrafik faktörlerden bazıları mesafe, ulaşılabilirlik, nüfus, doğal afetler ve iklim olarak ifade edilebilir (Brouder ve Lundmark, 2011; Becken, 2013; Aydemir ve Şenerol, 2014).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Turist gönderen ülkelerin ekonomik yapısı ve gücü, sosyal-kültürel yapısı, demografik yapısı, coğrafik durumu, politik-yasal durumu gibi birçok faktör bu ülkelerdeki turist profilini ve turistlerin gidecekleri destinasyonları etkileyebilmektedir. Literatürde turizmin toplumsal yaşamı etkileyen yapısı ile ilgili çalışmalara sıkça rastlanmasına rağmen, toplumsal yaşamın turizmi etkilemesine yönelik çalışmalara daha az rastlanmaktadır. Bu anlamda Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörlerin tespit edildiği bu ve benzeri çalışmalar önem kazanmaktadır. Bu kapsamda, araştırmada OECD ülkelerinden Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörlerin ekonomik, sosyo-demografik, turizm-seyahat ve teknolojik açıdan tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla 1992 yılından itibaren OECD ülkelerin bu kategorilerdeki ulusal verilerine ulaşılmıştır. Bu araştırma Türkiye'nin turizm tanıtımlarına yardımcı olabilecek ve ülkenin turizm katkı sağlayacak niteliktedir. Türkiye'ye olan turizm talebinde OECD ülkelerine göre belirleyici olan faktörlerin ortaya konması, bu ülke grubunda turist çekebilmek için nasıl bir stratejiyle hareket edilmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi, Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Veriler OECD ülkelerine ait istatistiklerden oluşan ikincil verilerdir. Araştırmanın tasarlanma aşamasında mümkün olduğu kadar geniş bir zaman aralığı ve ülke sayısının araştırmaya dâhil edilmesi planlanmıştır. Gerek 24 Ocak Liberal ekonomi kararları gerek 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu olmak üzere iki önemli gelişmenin 1980'li yılların başına denk gelmesi nedeniyle 1980 yılından sonraki dönemler için veri taraması yapılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı istatistiklerine göre ise milliyetlerine göre Türkiye'yi ziyaret eden turistlere ilişkin en düzenli ve sistematik veriler 1984 yılı ve sonrası için mevcuttur. Ancak istenilen ülke grubu için en az veri kaybıyla araştırmanın sürdürülmek istenmesi nedeniyle 1992 yılı ve sonrasındaki veriler çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırma 1992-2017 yılları arasındaki 26 yıllık dönemin verilerinden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir.

3.3. Veri Seti ve Veri Kaynakları

Çalışma kapsamında kullanılan veri seti 1992-2017 yılları arasını kapsayan 26 yıllık bir dönemdir. Veri setinde tek bağımlı OECD ülkelerinden Türkiye'ye gelen turist sayılarıdır. Bu değişkene ait verilerin elde edilmesinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü'nün turizm istatistiklerinden yararlanılmıştır. Ayrıca bu veriler TÜİK verileri de dikkate alınarak gözden geçirilmiştir. Turist gönderen ülkelere ait ve bağımsız değişkenleri oluşturan ekonomik, sosyo-demografik, turizm-seyahat ve teknolojik verilerden değeri olanlar için Dünya Bankasının erişime açık veri tabanından yararlanılmıştır.

Kukla değişkenler (dummy) için ise uzman görüşleri alınarak ilgili değişkenler için Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyebilecek hangi özelliklerin ele alınması gerektiği kararlaştırılmıştır. Tablo 1'de yer alan bilgiler dikkate alınarak değişkenlere değerler (1 veya 0) atanmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere kukla değişken ölçüme imkan sağlayacak bir sayısal değere sahip olmayan değişkenlere belli özellikler göz önünde bulundurularak sayısal değerlerin atanmasını ifade etmektedir (Heckman, 1975; Karafiath, 1988; LaVeist, 1994; Atakan, 2008; Acaravcı ve Bostan, 2011).

Tablo 1: Kukla Değişkenlerin (Dummy/Gölge) Tanımlanma Biçimleri

Değişken	1 (Özellik)	0 (Diğer)
Komşuluk	Kara sınırları ile komşu	Diğerleri
Vize	Seyahatlerde vize istenmiyor	Diğerleri
Dini İnanç	Nüfusun çoğunluğu Müslüman, resmi dini İslam	Diğerleri
İklim	Ilıman iklim kuşağı	Diğerleri
Resmi Dil	Doğu dilleri	Diğerleri
Siyasi Konjonktür	Parlamenter sistem (parlamento)	Diğerleri
Tarihi Önem	Dünyayı etkileme durumu (ör; Fransız İhtilali	Diğerleri
Türkiye ile Tarihi Benzerlik	Eski medeniyet, imparatorluk geçmişi	Diğerleri
Türkiye ile Tarihi Yakınlık	İttifaklar, stratejik ortaklıklar	Diğerleri
Gelişmişlik Durumu	Gelişmiş	Diğerleri
Yaşayan Türk Nüfusu	20 bini üstü	Diğerleri

3.4. Araştırmada Kullanılan Değişkenler

OECD ülkelerinden Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörlerin belirlendiği ve 26 yıllık bir dönemi kapsayan bu çalışmada biri bağımlı, 41'i bağımsız olmak üzere toplam 42 değişkenle analiz sürecine başlanmıştır. Ancak bu değişkenlerden 18'i ön değerlendirme sonucu analiz sürecinde devre dışı kalmıştır. Bağımsız değişkenlerden ilk olarak üç değişkene ait veriler program ile uyumlu olmadığı için bu değişkenler analiz yapılırken kullanılmamıştır. Akabinde çoklu doğrusal bağlantı testi yapılmıştır. Çoklu doğrusal bağlantı testi olarak Varyans Artış Faktörü (Variance Inflation Factors - VIF) kullanılmıştır. VIF değeri ile korelasyon arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bağımsız değişkenler arasında oluşan korelasyon 0'a yaklaştıkça, VIF değerinin yukarıdan 1'e yaklaşması beklenmektedir. VIF değeri 10 ve üzeri olan bağımsız değişkenlerin diğer bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı ve ilgili değişkenlerin devre dışı kalması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda bağımsız değişkenlerden VIF değerleri 10'nun üzerinde çıkan (Sevinç, 2013) 14 değişken daha devre dışı bırakılmış ve toplamda 24 değişken üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir.

3.5. Araştırmanın Denklemi

Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen ekonomik, sosyo-demografik, teknolojik ve turizm veya seyahat ile ilgili dinamiklerin ele alındığı bu çalışmada analizler ülkelere ait yıllık veriler yardımı ile gerçekleştirilmiştir. Turizm talebi ile turizm talebini etkileyen faktörler arasındaki ilişki regresyon modeli yardımıyla açıklanmıştır. Bu bağlamda bağımlı değişken olan Milliyetlerine göre Türkiye'ye gelen turist sayısı ile bağımsız değişkenler arasındaki bağıntı aşağıdaki regresyon denklemi (modeli) ile verilmiştir.

$$Y_{it} = \alpha + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \beta_3 X_{3it} + \beta_4 X_{4it} + \beta_5 X_{5it} + \beta_6 X_{6it} + \beta_7 X_{7it} + \beta_8 X_{8it} + \beta_9 X_{9it} + \beta_{10} X_{10it} + \beta_{11} X_{11it} + \beta_{12} X_{12it} + \beta_{13} X_{13it} + \beta_{14} X_{14it} + \beta_{15} X_{15it} + \beta_{16} X_{16it} + \beta_{17} X_{17it} + \beta_{18} X_{18it} + \beta_{19} X_{19it} + \beta_{20} X_{20it} + \beta_{21} X_{21it} + \beta_{22} X_{22it} + \beta_{23} X_{23it} + \beta_{24} X_{24it} + V_i + \varepsilon_{it}$$

Denkleminde yer alan harf ve sembollerin ne anlama geldiği bilmek daha sonraki adımların anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Burada Y: Milliyetlerine Göre Turist Sayısı (Bağımlı), X₁: GSYH (Dolar), X₂: Kişi Başı Harcanabilir Gelir (Dolar), X₃: Yıllık Büyüme Oranı, X₄: Gini Kat Sayısı, X₅: İstihdam (İşgücü), X₆: İşsizlik (Yüzde), X₇: Gider (GSYH %'si), X₈: Hizmet Ticareti (GSYH %), X₉: Reel Döviz Kuru İndeksi (2010=100 Dolar), X₁₀: Yaşayan Türk Nüfusu (20 bin ve üzeri), X₁₁: Nüfus, X₁₂: Ortalama Ömür, X₁₃: Doğum Sayısı, X₁₄: Ölüm Sayısı, X₁₅: Kentleşme Oranı, X₁₆: 65 Yaş Üstü Nüfus, X₁₇: Seyahat Hizmetleri (Hizmet İthalatının %'si), X₁₈: Uluslararası Seyahat Eşyası Harcamaları (Dolar), X₁₉: Ulaştırma Hizmetleri (Hizmet İthalatının

%'si), X_{20} : Uluslararası Turizm (Sayı, Gelenler), X_{21} : Havayolu Taşımacılığı, X_{22} : İletişim Bilgisayar vb. (Hizmet İhracatının %'si), X_{23} : İnternet Kullanan Bireyler (Nüfusun %'si, X_{24} : İletişim Bilgisayar vb. (Hizmet İthalatının %'si) değişkenleri oluşturan harf veya sembollerdir. Ayrıca α denklemdeki sabiti, β değişkenlerin katsayısını, i indeksi ülkeleri, t indeksi zamanı, v_i gözlemlenemeyen zaman etkisini, ε_{it} hata terimini göstermektedir.

3.6. Veri Analizi

Araştırmada verilerin analiz edilmesin panel veri analizi kullanılmış ve Stata 14.2 programında yararlanılmıştır. Panel verinin en önemli özelliği zaman serilerini ve yatay kesit verilerini birleştirmesidir. Dolayısıyla havuzlanmış veriler, zenginleştirilmiş veriler, karma veriler veya uzun kesit veriler gibi isimlerle de anılmaktadır. Yatay kesit verisinin zaman boyutundan uzun olması durumunda panele kısa panel, kısa olması durumunda ise uzun panel denilmektedir (Tarı, 2016: 475). Bu kapsamda araştırmada kullanılan panelin kısa panel (41 değişken>26 yıl) olduğu ifade edilebilir. Zaman serisinin içerisinde değişkenler arasındaki gözlemlerde (veri eksikliği) farklılık söz konusu ise oluşturulan panel dengesiz panel olarak isimlendirilmektedir (Tatoğlu, 2016). Dolayısıyla araştırmada dengesiz panel kullanılmıştır. Çalışma kapsamında Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörlerin belirlenmesinde çoklu regresyondan faydalanılmış ve doğrusal panel veri modellerinin test edilmesinde kullanılan modellerden olan sıradan en küçük kareler (Stock ve Watson, 2011), sabit etkiler (Erkan, 2015) ve rassal etkiler (Tatoğlu, 2019) modellerinden yararlanılmıştır. Regresyon katsayıları tahmininde hangi yöntemin kullanılacağı matematiksel hesaplamalar veya bilgisayar programları aracılığıyla da tespit edilebilmektedir.

4. BULGULAR

OECD ekonomik ve kalkınma ile ilgili bir birlik olması nedeniyle oldukça önemli bir kuruluştur. Bu birlik içerisindeki ülkelerin herhangi konuda gösterdikleri reaksiyon oldukça dikkate değerdir. Bu anlamda bu ülke grubundan Türkiye'ye yönelik talebi etkileyen faktörlerin tespit edilmesi son derece önemlidir. Tablo 2 incelendiğinde, her bir değişken için veri işlenen toplam 728 gözlemin olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca ortalama turist sayısı 1992-2017 yıl aralığı için 370 bin civarında gerçekleşmiştir. Bunla birlikte ülkede yaşayan Türk nüfusu bağlamında neredeyse bir eşitliğin olduğu göze çarpmaktadır. Bölgede istihdam (emek istihdamı) yaklaşık nüfusun üçte biri seviyelerindedir.

Bölgedeki ortalama ömür yaklaşık 79 yaş civarında iken, kentleşme oranı ortalama %75'e yakındır. Bölgede ulaştırma hizmetleri toplam GSYH'nin ortalama %25'i iken, hizmet ticareti %24 seviyelerindedir. Teknolojiye yönelik üç değişken de aşağı yukarı Avrupa'daki bölgelerin standartlarındadır. 2010 yılında 100 doların referans olarak alındığı reel döviz kurunda, ortalama değer yaklaşık 98,3 dolardır. Bölgedeki büyüme oranı ise ortalama %2,8 civarındadır. Reel döviz kurunun talep üzerindeki bu etkisi Zortuk ve Bayrak, (2013) tarafından da araştırılmıştır. Ayrıca bölgede doğum sayısı ölüm sayısından aşağı yukarı 170 bin daha fazladır.

Tablo 2: OECD'nin Ülkelerine Ait Betimleyici İstatistikleri

	Değişken	N	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Min. Değer	Maksi. Değer
Ekonomik Değişkenler	GSYH	728	1.25e+12	2.54e+12	6.13e+09	1.94e+13
	Harc. MG	675	26117.79	15787.44	-9.753427	82019.95
	Büyüme Oranı	657	2.867604	5.374439	-28.93297	33.7
	Gini Katsayısı	289	339.4855	5226.824	24.9	67.2
	İstihdam	728	1.93e+07	2.98e+07	147806	1.63e+08
	İşsizlik	728	7.29976	4.114738	1.8	27.47
	Gider	678	33.10168	10.13537	10.87185	62.24209
	Hizmet Ticareti	671	23.73769	35.49429	3.840829	301.3771
	Reel Döviz Kuru	725	98.34035	14.07847	43.90381	165.8768
Sosyo-Demografik Değişkenler	Türk Nüfusu	728	0.5357143	0.4990657	0	1
	Nüfus	728	3.90e+07	5.92e+07	414	3.26e+08
	Ortalama Ömür	727	78.62944	2.694227	69.4	83.8
	Doğum Sayısı	727	470288.1	847116.9	6	4186756
	Ölüm Sayısı	727	304085.1	492851.6	39	2713207
	Kentleşme	726	76.43562	9.784651	49.13	97.9
	65+ Nüfus	728	5663212	8473589	28468	5.02e+07
Turizm-Seyahat Değişkenleri	Turist Sayısı	728	372049.5	733612.6	1105	5580792
	Seyahat Hizmetleri	651	25.86904	9.184522	3.192168	51.7113
	Seyahat Eşyası Harcaması	644	1.70e+10	2.16e+10	2.82e+08	1.35e+11
	Ulaştırma Hizmetleri	637	25.0511	10.06969	.287464	54.51021
	Uluslararası turizm	644	2.00e+10	2.66e+10	2.82e+08	1.74e+11
	Havayolu	689	5.26e+07	1.27e+08	460600	8.49e+08
	Taşımacılığı					
	İletişim bilgisayar (ihracat)	652	38.30403	15.72698	0.3163742	74.61359
Teknolojik Değişkenler	İnternet Kullanan Bireyler	718	47.86886	33.55625	0.0173078	98.24002
	İletişim bilgisayar (ithalat)	637	40.91444	13.01074	7.460362	82.75012

Tablo 3 OECD ülkelerinden Türkiye'ye yönelik turizm talebini etkileyen faktörlere ilişkin üç model için regresyon ve anlamlılık değerlerini içermektedir. Hangi modelin kullanılacağıyla ilgili olarak Breusch-Pagan LM ve Hausman testlerinin yapılacağı ön görülmüştür. İlk olarak Breusch-Pagan LM testi yapılmış ve "*H₀: Birim etkinin varyansı sıfıra eşittir.*" hipotezi test edilmiştir. LM testi sonucunda hipotez desteklenmiştir. (prob>chi2=1,0000 > 0,05). Bu nedenle Hausman testine gerek kalmamış ve tahmin için en küçük kareler (OLS) modelinin uygun model olduğuna karar verilmiştir. Dolayısıyla OECD ülkeleri için değerlendirmeler OLS modeli üzerinden yapılmaktadır.

OECD ülkelerine ait ekonomik değişkenlerden GSYH, kişi başı harcanabilir gelir ve büyüme oranı ile Türkiye'ye yönelik turizm talebi arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. OECD ülkelerinin GSYH'leri, Kişi başına harcanabilir gelirleri ve büyüme oranları arttıkça, bölge ülkelerinden Türkiye'ye gelen turist sayısı azalmaktadır. Bu ekonomik iyileşmeler turistlerin daha pahalı rakip destinasyonları tercih etmelerine neden olabilmektedir. Yıllık büyüme

oranının etkisi %95 güven aralığında (%5 hata payı) anlamlı iken, diğer ikisi (GSYH ve Kişi başı harcanabilir gelir) %99 güven aralığında (%1 hata payı) anlamlıdır. Sosyo-demografik değişkenlerden yaşayan Türk nüfusu, nüfus sayıları, kentleşme, ölüm ve doğum sayısı anlamlı sonuçlar üretmiştir. Özellikle kentleşme burada önemli bir değişken olarak ön plana çıkmakta olup, %90 güven aralığında (%10 hata payı) anlamlıdır. Kentleşmede meydana gelebilecek bir birimlik artış OECD ülkelerinden Türkiye'ye yönelik turizm talebini 6,1 birim arttırabilmektedir. OECD ülkelerinin ekonomik yapılarının Türkiye'nin turizm talebinde oynadıkları belirleyici rol, Kaya ve Canlı (2013)'nın yaptıkları çalışma ile benzerlik göstermektedir. Bu çalışmalara göre OECD ülkelerinin ekonomik yapıları ile Türkiye'ye gönderdikleri turist sayıları arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur.

Tablo 3: Türkiye'ye Yönelik Turizm Talebinin OLS, SE, RE Modelleri Regresyon Sonuçları

Değişkenler	OECD ÜLKELERİ		
	(1)	(1)	(1)
	En Küçük Kareler	En Küçük Kareler	En Küçük Kareler
GSYH	-1.93e-07*** (5.91e-08)	-1.93e-07*** (5.91e-08)	-1.93e-07*** (5.91e-08)
Kişi Harcanabilir MG	-8.426*** (3.091)	-8.426*** (3.091)	-8.426*** (3.091)
Büyüme Oranı	-8,162** (3,203)	-8,162** (3,203)	-8,162** (3,203)
Gini katsayısı	-0.866 (2.988)	-0.866 (2.988)	-0.866 (2.988)
İstihdam	0.0292* (0.0169)	0.0292* (0.0169)	0.0292* (0.0169)
İşsizlik	-10,913 (8,270)	-10,913 (8,270)	-10,913 (8,270)
Gider	2,609 (3,667)	2,609 (3,667)	2,609 (3,667)
Hizmet ticareti	1,111 (1,456)	1,111 (1,456)	1,111 (1,456)
Reel Döviz Kuru	-1,889 (2,036)	-1,889 (2,036)	-1,889 (2,036)
Türk Nüfusu	273,958*** (84,499)	273,958*** (84,499)	273,958*** (84,499)
Nüfus	-0.0298*** (0.00866)	-0.0298*** (0.00866)	-0.0298*** (0.00866)
Ortalama Ömür	20,711 (18,815)	20,711 (18,815)	20,711 (18,815)
Doğum Sayısı	0.513*** (0.144)	0.513*** (0.144)	0.513*** (0.144)
Ölüm Sayısı	0.551*** (0.170)	0.551*** (0.170)	0.551*** (0.170)
Kentleşme	6,172* (3,565)	6,172* (3,565)	6,172* (3,565)
65+ Nüfus	0.0358 (0.0262)	0.0358 (0.0262)	0.0358 (0.0262)
Seyahat Hizmetleri	-10,880*** (3,536)	-10,880*** (3,536)	-10,880*** (3,536)
Uluslararası Seyahat Eşyası Harcaması	0.000233*** (2.14e-05)	0.000233*** (2.14e-05)	0.000233*** (2.14e-05)
Ulaştırma Hizmetleri	12,763*** (3,454)	12,763*** (3,454)	12,763*** (3,454)

Uluslararası Turizm (Gelenler)	-0.000147*** (1.92e-05)	-0.000147*** (1.92e-05)	-0.000147*** (1.92e-05)
Havayolu Taşımacılığı	-0.000105 (0.00125)	-0.000105 (0.00125)	-0.000105 (0.00125)
İletişim Bilgisayar vb. (İhracat)	-4,540* (2,741)	-4,540* (2,741)	-4,540* (2,741)
İnternet Kullana Bireyler	-461.0 (1,511)	-461.0 (1,511)	-461.0 (1,511)
İletişim Bilgisayar vb. (İthalat)	8,095** (3,720)	8,095** (3,720)	8,095** (3,720)
Constant	-1.983e+06 (1.460e+06)	-1.983e+06 (1.460e+06)	-1.983e+06 (1.460e+06)
Observations	202	202	202
R-squared	0.903	0.903	0.903
Number of SİRALAMA	24	24	24

Standard errors in parentheses; *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Turizm ve seyahat ile ilgili değişkenlerden seyahat hizmetleri ve uluslararası turizm %99 güven aralığında (%1 hata payı) OECD ülkelerinden Türkiye'ye yönelik turizm talebi ile negatif ve anlamlı bir ilişki göstermektedir. Uluslararası seyahat eşyası harcamaları ile ulaştırma hizmetleri ise %99 güven aralığında (%1 hata payı) ilgili ülke grubundan Türkiye'ye yönelik turizm talebi ile pozitif ve anlamlı bir ilişki göstermektedir. Teknoloji ile ilgili değişkenlerden teknoloji alımı (ithalat %) ile Türkiye'ye yönelik turizm talebi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki söz konusu iken, teknoloji satışı (hizmet ihracatının %) ile Türkiye'ye olan turizm talebi arasında negatif ve anlamlı bir ilişki mevcuttur. Bölgeye ilişkin sonuçlara bakıldığında OLS modeli için R² değeri yaklaşık %90'dır.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir ülkeye yönelik turizm talebini etkileyen çok sayıda faktörün olduğu bilinmektedir. Bu faktörler turist kabul eden ülke ile ilgili olabileceği gibi turist gönderen ülke ile ilgili de olabilmektedir. Bu anlamda ekonomik, sosyal, demografik, coğrafik, teknolojik ve genel olarak turizm ve seyahat alanlarındaki gelişmelerin ortaya çıkardığı faktörlerden biri, bazıları veya hepsi birlikte bir ülkeye olan turizm talebini etkileme gücüne sahiptir. Bu faktörlerin tamamı birlikte düşünüldüğünde, özellikle turist gönderen ülkelere kaynaklı olarak, farklı destinasyonlara olan turizm talebini etkileme karakteri gösterebilecekleri söylenebilir.

OECD ülkelerinin ekonomik, sosyo-demografik, teknoloji, turizm ve seyahat ile ilgili göstergeleri Türkiye'nin turizm talebini etkilemektedir. Ekonomik anlamda özellikle istihdamın pozitif etkilerinin olduğunu söylemek gerekir. GSYH ile Kişi başı harcanabilir millî gelir ile Türkiye'ye yönelik turizm talebinin negatif ilişki içinde olması şaşırtıcıdır. Ancak bu durum harcanabilir geliri artan bireylerin Türkiye'ye alternatif olabilecek farklı (rakip) destinasyonları tercih edebilecekleri şeklinde yorumlanabilir. OECD ülkelerinin sosyo-demografik değişkenler ile Türkiye'ye yönelik turizm talebi arasında da önemli ilişkiler tespit edilmiştir. Özellikle OECD ülkelerinde yaşayan Türk nüfus ile Türkiye'ye yönelik talep arasında tespit edilen doğrusal ilişki, ülkenin turizm politikalarına yön verebilecek niteliktedir. Yurt dışında yaşayan vatandaşların ülkenin tanımında olumlu bir rol oynadıkları söylenebilir.

Turizm ve seyahat ile ilgili değişkenlerden seyahat eşyası harcamaları ile ulaştırma hizmetleri OECD ülkelerinden Türkiye'ye yönelik turizm talebi arasında pozitif bir ilişki mevcuttur. Ancak turist gönderen ülkelere olan turizm hareketleri (uluslararası turizm) ve seyahat hizmetleri ile Türkiye'ye yönelik turizm talebi arasında negatif bir ilişkinin varlığı söz konusudur. Bu beklenen bir durumdur. Çünkü Türkiye dışındaki diğer tüm ülkeler uluslararası

turizm pazarında birer destinasyon olarak Türkiye'ye rakiptir. Dolayısıyla bu değişkenin Türkiye'ye yönelik turizm talebini negatif etkilemesi beklenmektedir.

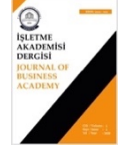
Teknolojik değişkenler ile Türkiye'ye yönelik turizm talebi arasındaki ilişki pozitif yönlüdür. Özellikle iletişim ve bilgisayar harcaması (teknoloji transferi yapan) ile Türkiye'ye yönelik turizm talebi pozitif bir ilişki içerisindedir. Bununla birlikte internet kullanım oranı ise OECD ülkelerinde Türkiye'ye yönelik turizm talebini belirlemede etkili unsur olarak tespit edilememiştir. Birbirine yakın sosyo-ekonomik kapasitenin olması böyle bir sonucun kaynağı olarak ifade edilebilir. Bu iki değişkene ait sonuçlar oldukça önem taşımaktadır. Çünkü literatürde teknolojinin turizm hareketlerine yönelik yansımaları çok fazla işlenmekle birlikte, bu konunun ampirik bulgularla (ikincil veri) desteklendiği çalışmalara fazla rastlanılmamaktadır. Bu yönüyle teknolojik değişkenlere ilişkin sonuçların literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmadaki sonuçların tutarlılığını test etmek için farklı turist destinasyonlar için de benzer çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Acaravcı, A. ve Bostancı, F. (2011). Makroekonomik Değişkenlerin etkisinde Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkileri: Türkiye Ekonomisi İçin Ampirik Bir Çalışma. *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 56-68.
- Alaeddinoğlu, F. (2006). Van İl'inin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Planlamaya Yönelik Öneriler. *Basılmamış Doktora Tezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atakan, T. (2008). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda Haftanın Günü Etkisi ve Ocak Ayı Anomalilerinin ARCH-GARCH Modelleri ile Test Edilmesi. *Istanbul University Journal of the School of Business Administration*, 37 (2), 98-110.
- Avcı Kurt, C. (2003). *Turizm Sosyolojisi; Genel ve Yapısal Yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aydemir, B. ve Şenerol, H. (2014). İklim Değişikliği ve Türkiye Turizmine Etkileri: Delfi Anket Yöntemiyle Yapılan Bir Uygulama Çalışması, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (31), 381-416.
- Bahar, O. ve Bozkurt, K. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm- Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21 (2), 255-265.
- Bahar, O. ve Kozak, M. (2014). *Turizm Ekonomisi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Becken, S. (2013). A Review of Tourism and Climate Change as an Evolving Knowledge Domain, *Tourism Management Perspectives*, 6, 53-62.
- Branson, W. H. (1995). *Makro İktisat Teorisi ve Politikası*. İbrahim Kanyılmaz (Çev.), İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Brouder, P. ve Lundmark, L. (2011). Climate Change in Northern Sweden: Intra-Regional Perceptions of Vulnerability Among Winter-Oriented Tourism Businesses, *Journal of Sustainable Tourism*, 19 (8), 919-933.
- Çeken, H. (2016). *Turizm Ekonomisi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Çımat, A. ve Bahar, O. (2003). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi. *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, (6), 1-18.

- Erkan, M. K. (2015). Firma Büyüme Performansının Dinamikleri. *Basılmamış Doktora Tezi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Gordon, R. J. (2000). *Macroeconomics*. New York: Addison Wesley longman, Inc.
- Hall, R. E. ve Taylor, J. B. (1988). *Macro Economics Theory, Performance and Policy*. New York: W. W. Norton & Company, Inc.
- Heckman, J. J. (1975). Dummy Endogenous Variables In A Simultaneous Equation System. National Bureau of Economic Research, Inc. 204 Junipero Serra Boulevard, Stanford, CA 94305.
- İbiş, S. ve Batman, O. (2015), Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolünün Yerel Halkın Görüşleri Çerçevesinde Belirlenmesi. *İkinci Turizm ve Yönetim Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı*, 476-490, Kuşadası/Aydın.
- Kar, M., Zorkirişçi, E. ve Yıldırım, M. (2004). Turizmin Ekonomiye Katkısı Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme. *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi*, (8), 87-112.
- Karafiath, I. (1988). Using Dummy Variables In The Event Methodology. *The Financial Review*, 23 (3), 351-357.
- Kaya, A. ve Canlı, B. (2013). Türkiye'ye Yönelik Uluslararası Turizm Talebinin Belirleyenleri: Panel Veri Yaklaşımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 13(1), 43-54.
- Kozak, N., Kozak, M. A. ve Koza, M. (2015). *Genel Turizm İlkeler-Kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- LaVeist, T. A. (1995). Beyond Dummy Variables and Sample Selection: What Health Services Researchers Ought To Know about Race as a Variable. *HSRK Health Services Research*, 29 (1), 1-16.
- Lim, C., C. Chang ve M. McAleer (2009). Forecasting H(m)otel Guest Nights in New Zealand, *International Journal of Hospitality Management*, 28 (2), 228-235.
- McIntosh, R. W., Goeldner, C. R. ve Ritche, J. R. B. (1995). *Tourism Principles Practices Philosophies*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Olalı, H. ve Timur, A. (1988). *Turizm Ekonomisi*. İzmir: Ofis Ticaret Matbaacılık Şti.
- Öztaş, K. ve Karabulut, T. (2006). *Turizm Ekonomisi ve Genel Turizm Bilgileri*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Parasız, İ. (1998). *Makro Ekonomi Teori ve Politika*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Rodrik, D. (2015). *İktisadı Anlamak*. Can Madenci (Çev.), Ankara: Efil Yayınları.
- Roney, S. A. (2011). *Turizm Bir Sistemin Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Selçuk, G. N. ve Çatal, M. F. (2007). Turizmin Erzurum Ekonomisi İçin Önemi, *Ekev Akademi Dergisi*, 11 (31), 297-306.
- Şengel, Ü. (2015). Bitlis İlinin Kalkınmasında Turizmin Rolü: Yerel Paydaşlar Üzerine Bir Araştırma. *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sevinç, E. (2013). Çoklu Regresyon Korelasyon Analizinde Varsayımdan Sapmalar ve Çimento Sektörü Üzerine Uygulama. <http://serpam.org/wp-content/uploads/Sevinc2013.pdf>, (Erişim Tarihi: 30. 05. 2019).

- Soysal, M., & Ömürgönülşen, M. (2010). Türk Turizm Sektöründe Talep Tahmini Üzerine Bir Uygulama. *Anatolia: Turizm Arastirmalari Dergisi*, 21 (1), 128-136.
- Stock, J. H. ve Watson, M. W. (2011). *Ekonometriye Giriş*. Bedriye Saraçoğlu (Çev.), Ankara: Efil Yayıncılık.
- Tarı, R. (2016). *Ekonometri: Geleneksel Yöntemleri, Zaman Serileri Analizi, Panel Veri Analizleri*. Kocaeli: KÜV Yayınları.
- Tatoğlu, F.Y. (2016). *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Topallı, N. (2015). Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkisi: 1963-2011. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 7 (14), 339-352.
- Ünlüöner, K., Tayfun, A. ve Kılıçlar, A. (2015). *Turizm Ekonomisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- UNWTO (World Tourism Organization). (2017). *UNWTO Annual Report 2016*, Madrid: UNWTO Publishing.
- UNWTO (World Tourism Organization). (2019). Highlight, Annual Report, Data, <http://www2.unwto.org/>, (Erişim Tarihi: 09. 03. 2019).
- Usta, Ö. (2014). *Turizm Genel ve Yapısal Yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Weatherford, L. R. ve S. E. Kimes (2003). A Comparison of Forecasting Methods for Hotel Revenue Management, *International Journal of Forecasting*, 19 (3), 401-415.
- Yapıcı, O. Ö. (2018). Turizm Talebi. Dilek Şahin ve Ali Turan Bayram (Ed.), *Turizm Ekonomisi İçinde*, İstanbul: Değişim Yayınları, 57-73.
- Yeşiltaş, M. ve Öztürk, İ. (2008), Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Alternatif Turizm Faaliyetlerine Yönelik Bir Değerlendirme: Sivas Örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 9 (1), 1-18.
- Zortuk, M. ve Bayrak, S. (2013). Seçilmiş Ülkelere Göre Türkiye'nin Turizm Talebi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 19, 35-58.

Araştırma Makalesi

Gayrimenkul Geliştirme Sürecinde Yeşil Bina Sertifika Sistemleri ve Türkiye Pratiği*

Çağrı DENİZ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Taşınmaz Geliştirme Anabilim dalı, Ankara.

cagri.deniz@hbv.edu.tr www.orcid.org/0000-0002-9515-7865

Doç. Dr. Ender GÜLER

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tapu Kadastro Yüksekokulu, Emlak ve Emlak Yönetimi Bölümü, Ankara

ender.guler@hbv.edu.tr www.orcid.org/0000-0002-4770-4668

Özet

Çalışmanın amacı, gayrimenkul sektöründe sürdürülebilirliğin önemini vurgulamak ve Türkiye'deki yeşil bina uygulamalarının dayanağını inceleyerek yerel sertifika sistemi çalışmalarına katkı sağlamaktır. Çalışmada LEED sertifika sistemi ile B.E.S.T-Konut Sertifika sisteminin değerlendirme ve puanlama kriterleri esas alınarak bu sistemler nicel araştırma modeli olan karşılaştırma modeli ile incelenmektedir. Karşılaştırmalı analiz yöntemiyle elde edilen veriler sonucunda B.E.S.T-Konut sertifika sisteminin dünyada ve Türkiye'de kullanım alanı en yaygın sertifika sistemi olan LEED sertifika sistemine göre artı ve eksi yönleri tespit edilmektedir. Elde edilen bulgular neticesinde ulusal sertifika sisteminin geliştirilmesi, iyileştirilmesi ve sertifika sisteminin yasal altyapısı ile marka imajının artırılması için öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: LEED, B.E.S.T-Konut, Yeşil Bina, Gayrimenkul Geliştirme

Makale Gönderme Tarihi: 28.11.2020

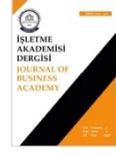
Makale Kabul Tarihi: 06.12.2020

**Bu çalışma "Gayrimenkul Geliştirme Sürecinde Yeşil Bina Sertifika Sistemleri ve Türkiye Pratiği" isimli tezden türetilmiştir.*

Önerilen Atıf:

Deniz, Ç. ve Güler, E., (2020). Gayrimenkul Geliştirme Sürecinde Yeşil Bina Sertifika Sistemleri ve Türkiye Pratiği, *İşletme Akademisi Dergisi*, 1(4): 324-343.

© 2020 İşletme Akademisi Dergisi.

Research Article

**Green Building Certificate Systems in the Process of Real Estate
Development and Turkey**

Çağrı DENİZ

Ankara Hacı Bayram Veli University, Institute of Graduate Studies, Ankara.

cagri.deniz@hbv.edu.tr www.orcid.org/0000-0002-9515-7865

Doç. Dr. Ender GÜLER

Ankara Hacı Bayram Veli University, Academy of Land Registry and Cadastre, Ankara.

ender.guler@hbv.edu.tr www.orcid.org/0000-0002-4770-4668

Abstract

This study aimed that contributing to study of domestic certificate system with analyzing basis of green buildings practices thus it highlighted to importance of sustainability in real estate sector. In this research, researcher used comparative method which is subtype of qualitative method in the light of assessment and scoring criterias of LEED certificate system and B.E.S.T-property certificate system. The data which acquired with comparative analysis method are Showed B.E.S.T- property certificate system is the more commonly use than LEED certificate system in not only Turkey but also the World. Besides that study also compared two certificate system and tried to find out pluses and minuses of former than latter. In the light of findings, this study suggested proposal to enhancing and developing of national certificate system besides that improving legal basis and brand image.

Keywords: Green Building, LEED, B.E.S.T-Konut, Real Estate Development

Received: 28.11.2020

Accepted: 06.12.2020

Suggested Citation:

Deniz, Ç. ve Güler, E., (2020). Green Building Certificate Systems in the Process of Real Estate Development and Turkey, *Journal of Business Academy*, 1(4): 324-343.

© 2020 Journal of Business Academy.

1. GİRİŞ

Gayrimenkul geliştirme, sürdürülebilirlik ve yeşil bina kavramları birbirleriyle yakından ilişkilidir. Bu ilişkiyi genel bir çerçevede değerlendirmek kavramların ortak hedeflerini ortaya çıkarmakta ve her bir kavramın yeni bir sonuç doğurduğu ve çıkan sonucun yeni bir hedef oluşturduğu gerçeğini görmekte yardımcı olmaktadır.

Gayrimenkul geliştirme kavramı genel anlamda taşınmazın var olan durumunu verim, kalite ve yüksek kullanım kriterleri çerçevesinde ileriye taşımak amacıyla ortaya çıkmaktadır. Asıl hedef ise topraktan maksimum fayda ve minimum maliyet ile çevreye duyarlı ve sürdürülebilir projeler tasarlamaktır. Bu etkenlerin varlığı geçmişteki klasik gayrimenkul algısından farklı olarak yenilikçi bir bakış açısı ile sürece bakmayı gerektirmektedir.

Bu yenilikçi bakış açısı günümüzde sıkça karşımıza çıkan ve gereklilikten çok ihtiyaca dönüşen sürdürülebilirlik kavramını sürece eklemektedir. Sürdürülebilirlik kavramının gayrimenkul geliştirme ile ilişkisinin şehirlerin gelişimi ile ortaya çıktığı görülmektedir. Şehirler kaynak kullanımındaki etkisi üzerinden değerlendirildiğinde, sürdürülebilirliğin en etkin sağlanabileceği alanların ön sırasında olduğu gerçeği ile karşılaşılmaktadır. Hızla artan nüfus ve yapılaşma sürdürülebilir kent kavramı doğurmaktadır çünkü şehirler doğal varlıkların esas harcaiycısı konumundadır.

Binalar şehirlerde sürdürülebilirliğin uygulanmasındaki en önemli araçlardan birisidir. Gerek şehirlerin enerji ve malzeme tüketiminin merkezi olması gerekse şehirlerde yaşayan insanların küresel sürdürülebilirliğin sağlanması için önemli roller üstlenebilmesi, binaları şehirlerdeki sürdürülebilir gelişmenin önemli bir ortağı haline getirmektedir. Bu bakımdan yeşil binalar şehirlerin sürdürülebilir özellikleri taşımasına yardımcı olan ana etmendir.

1.1 Yeşil Bina Kavramı ve Ortaya Çıkışı

Yeşil bina kavramı birçok kaynaktan farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Dünya genelinde kabul görmüş kesin bir tanımının olmaması, yeşil bina kavramının kendini sürekli güncelleyip geliştirmesinden kaynaklanmaktadır. Literatürde yer alan tanımlamalar ve yeşil bina kavramının kapsamı aşağıda irdelenmiştir.

Birleşik Devletler Yeşil Bina Konseyi (USGBC)'ne göre, yeşil bina kavramı sektörde farklı boyutlarla tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir tasarım ve yüksek performanslı bina şeklinde adlandırılan yeşil bina kavramı klasik binalara göre çevreye negatif etkisi daha düşük binalar olarak açıklanırken, diğer açıdan sürdürülebilir tasarım kavramının daha geniş kapsamlı olduğu ve yeşil bina kavramının bu tasarımın bir alt bileşeni olduğu da söylenmektedir (Yılmaz, Arditi ve Korkmaz, 2010).

Yeşil bina anlayışı sadece çevresel etkileri içinde barındıran bir bina yapımı olarak görülmemelidir. Geri dönüşüm ve yaşam döngüsü kavramlarını da içeren, mimari tasarımı ve kendine yeterlilik kriterlerini de kapsayan bir sistemin uygulanabilirliğini belirten bir kavramdır (Özcan ve Temizcan, 2010).

Yeşil bina kavramı, çevresel, sosyal ve finansal sıkıntıların sürdürülebilir yapı ilkeleri kapsamında çözümüne destek amaçlı oluşan ve insan sağlığı odaklı tasarlanan yapılar olarak açıklanmaktadır (Şentürk, 2014).

USGBC'nin yayınladığı "*LEED ve Yeşil Bina*" kılavuzu yeşil binayı tanımlarken planlama, tasarım, inşaat, işletme ve bina ömrü bitiminde gerekli kısımların yenilenmesi ve tekrar kullanımını içerdiğini vurgular. Yeşil bina, ekolojik, sosyal ve finansal faydalar arasındaki etkin ve dinamik dengeyi sağlayan yapılar şeklinde açıklanmaktadır (Uğur ve Leblebici, 2015).

Yeşil bina; enerji kaynaklarının etkin kullanımı ve kirlilik yayan unsurların azaltılması suretiyle insan ve çevre sağlığı açısından ortaya çıkan olumsuz etkilerin sınırlandırılması amacı doğrultusunda oluşturulan binadır (Şentürk, 2014).

Türkiye’de 2007 yılında Dünya Yeşil Binalar Konseyi (WGBC) altında kurulan bir sivil toplum kuruluşu olan Çevre Dostu Binalar Derneği (ÇEDBİK)’in yeşil bina tanımı ise; “sürdürülebilir, ekolojik, yeşil, çevre dostu vb. pek çok isim altında karşımıza çıkan doğayla uyumlu yapılar, yapının arazi seçiminden başlayarak yaşam döngüsü çerçevesinde değerlendirildiği, bütüncül bir anlayışla ve sosyal ve çevresel sorumluluk bilinciyle tasarlandığı, iklim verilerine ve o yere özgü koşullara uygun, ihtiyacı kadar tüketen, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmiş, doğal ve atık üretmeyen malzemelerin kullanıldığı, katılımı teşvik eden, ekosistemlere duyarlı yapılar olarak tarif edilebilir” şeklindedir (Leblebici ve Uğur, 2015).

Amerika Yeşil Binalar Derneği (USGBC) ise 1993 yılında devletten bağımsız kar amacı gütmeyen bir organizasyon olarak kurulmuştur. USGBC, 1998 yılında LEED (Enerji ve Çevresel Tasarımda Liderlik) adıyla bir yeşil bina sertifika sistemi oluşturmuştur. Yeşil binaların yaygınlaşmaya başlaması ile beraber birçok ülkede bölgesel şartlara uyumlu ulusal yeşil bina sertifika sistemleri oluşturulmuştur (Baştanoğlu, 2017).

Türkiye’de ise 2007 yılında Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği kar gütmeyen sivil bir örgüt olarak kurulmuştur. 2012 yılında Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği tarafından Türkiye’ye özel bir yeşil bina sertifikası çalışmalarına başlanmıştır. Diğer yandan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi bünyesinde kurulan Yapı Uygulama ve Araştırma Merkezi’nin koordinasyonuyla Sürdürülebilir Enerji Etkin Binalar (SEEB-TR) sertifika sistemi oluşturma çalışmaları devam etmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde dünyada ve Türkiye’de kullanılan yeşil bina sertifika sistemleri detaylı olarak inceleneceği için burada genel süreçten bahsetmekle yetinilmiştir.

Yeşil binalar, sosyal ve çevresel sorumluluk anlayışıyla tasarlanan ve yaşam döngüsü boyunca çevreye ve insan sağlığına duyarlı binalardır. Yeşil binalar, çevre duyarlılığının yanı sıra maliyet, sağlam yapı vb. kriterleri de içermektedir. Yeşil binalar aynı zamanda sürdürülebilir ya da yüksek performanslı binalar olarak adlandırılmaktadır. Yeşil binaların ana hedefleri:

- Esnek ve değişen koşullara uyum sağlayabilen, uzun kullanım ömrü olan binaların tasarlanması,
- Enerjinin verimli kullanılması,
- Kaynakların etkin kullanılması,
- Atıkların azaltılması,
- Temiz su kaynaklarının korunması,
- Zararlı ve tehlike arz eden maddelerden kaçınılması,
- Sağlık ve güvenlik risklerinin en aza indirilmesi,
- Sağlıklı iç mekân hava kalitesi sağlanması,
- Biyolojik çeşitliliğin korunması

olarak açıklanabilir (Arslan N.C., 2015).

1.2. Yeşil Binaların Gayrimenkul Sektörü Açısından Önemi

Yeşil binaların yaygınlaşması, gayrimenkul sektöründe önemli bir yer edinmesine neden olmuştur. İnşaat sektöründe yer alan firmalar ile yapılan anket çalışması sonucunda ankete katılanların %47’sinin, projelerinin büyük bir çoğunluğunun 2021 yılına kadar çevre dostu olmasını beklediğini ortaya koymuştur. Ankete 80’den fazla ülkede 2000’i aşkın inşaat yetkilisi katılmıştır. Verilen bilgiye göre bazı bölgelerde talepler ikiye katlanmıştır. Bu talep patlamasının nedenleri olarak müşteri talepleri, çevresel düzenlemeler ve daha sağlıklı bina ve pazar talepleri

etkili olmuştur. 2012 yılından beri yükseliş gösteren yeşil bina kavramı, arkasında yükselen bir ticari fayda da sağlamaktadır. Bu ticari faydalar %8’lik işletme maliyet tasarrufu ve yeni yapılan yeşil binalar için %7’lik artan bina değeridir. (Dodge, 2018).

Yapılan araştırmalar yeşil binaların daha az işletme masrafı olduğu daha hızlı ve yüksek değerlere kiralandığı ve satıldığını göstermektedir (WGBC, 2013). Bu nedenle yeşil binalar gayrimenkul geliştiricilerine cazip gelmektedir. Diğer yandan da yeşil binaların ilk yatırım maliyeti inşaat sektörünün önündeki en büyük engel olarak düşünülmektedir (Dodge, 2018). Genellikle tüketici tarafından talep edildikçe yapılmakta olan yeşil binalar, gelişen süreçte giderek azalış gösteren ilk yatırım maliyeti sebebi ile yaygınlaşma oranında artış sağlamaktadır.

Gelişmiş ülkelerde yeşil bina sistemlerinde verilen önem oldukça yüksektir. Yatırımcıyı ve tüketiciyi bu alana çekmek ve yeşil bina sistemlerinin yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla devletler bu konu özelinde yönetmelikler çıkarmakta ve vergi teşvikleri ile süreci desteklemektedir. Türkiye’de 1 Ocak 2011 yılında çıkartılan Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği, 2011 yılından itibaren 50 m²’den büyük bütün yeni inşa edilmiş binaların ve 2017 yılından itibaren bütün mevcut binaların enerji kimlik belgesi almasını zorunlu kılmaktadır. 2011 yılı öncesi binalar için 02.05.2017 tarihine kadar alınması gereken enerji kimlik belgesi sürecin verimli yönetilememesinden kaynaklı olarak 2020 tarihine kadar uzatılmıştır.

1.3. LEED Sertifika Sistemi

LEED, 1998 yılında ABD’de USGBC (Amerikan Yeşil Binalar Derneği) tarafından kurulan ve 1990 yılında İngiltere’de ortaya çıkan BREEAM sertifika sisteminden sonra kapsamlı şekilde oluşturulan ikinci sertifika sistemidir. Günümüzde dünyada en çok kullanılan sertifika sistemi olması, sistemin her ülke şartları ve kanunlarına uyumlu bir sistem üzerine kurulmasından kaynaklanmaktadır.

LEED sisteminin işletilmesini sağlayan ekip içerisinde sektörden insanlar, akademisyenler ve alanında uzman personeller bulunmaktadır. Bu programın amacı, yapı sektöründe payı olan tüm kişi ve kuruluşların, binaların yaşam döngüsü süresince oluşturdukları çevresel etkilere dikkat çekerek, faaliyetlerini ve ürünlerini bu etkileri azaltmak doğrultusunda geliştirmeleridir (Baştanoğlu, 2017). USGBC çatısı altında sürdürülen bu sertifika sisteminde her bina tiplerine ve kullanım şekillerine göre uyarlanmış sertifika türleri bulunmaktadır. Bu sertifika türlerinde alanında uzman ekipler çalışmakta ve her geçen gün kendini yenileyen ve sistemin geliştirilmesi için yeni bakış açıları ve projeler sunan çalışmalar yapmaktadır. Versiyon yenilenmesi şeklinde ilerleyen bu süreç, 2000 yılında 2.0, 2009 yılında 3.0 versiyonları ile yaygınlık kazanmıştır. Her yeni versiyonda çevresel etkilerden dolayı güncellenen gereksinimleri sisteme entegre eden bu sistem 2016 yılında versiyon 4 ile dinamik bir yapı oluşturmuştur. İlerleyen dönemlerdeki versiyonlarındaki amaç çevreye sıfır zarardan ziyade çevreye pozitif etki sunmak olan LEED, sektörün de ilerlemesine katkı sunmaktadır.

Amerikan Yeşil Binalar Konseyi (USGBC) 2018 yılı için ABD dışında, LEED Sertifikalı binalar için ilk on ülke/bölge listesini yayınlamıştır. Liste insanlar için daha sağlıklı olan, daha az enerji, su tüketen, karbon salınımlarını azaltan, ailelere ve yatırımcılara para kazandıran yapıları çevreleri sunan pazarları sıralamaktadır. Türkiye LEED belgesi almış 337 proje, 10,9 milyon metrekare yapı alanıyla ile listede altıncı sırada yer almaktadır. Liste, 31-Aralık-2018 tarihi itibarıyla ülkeleri LEED belgelendirilmesi yapılmış toplam brüt milyon metrekare yapı alanı üzerinden sıralamakta ve listedeki toplam 7.797 proje 210 milyon metrekareden fazla yapı alanını kapsamaktadır (USGBC, 2018). 2019 Ağustos ayı itibarıyla Türkiye’de güncel sertifikalandırılmış proje sayısı 388 olmuştur (ÇEDBİK, 2019).

Açılımı Enerji ve Çevre Tasarımı için Liderlik olan LEED, bugüne kadar 167 ülkede, 96.275 belgelenmiş kayıtlı proje ile Dünya’da en yaygın olarak kullanılan çevre dostu yeşil bina belgeleme programıdır. Yaygın olmasının nedenleri arasında uluslararası bilinirliği ve ABD içerisindeki projelerde sağlanan hukuksal destek ve teşvikler ön plana çıkmaktadır.

LEED değerlendirme süreci proje kaydının yapılması ile başlamaktadır. LEED’de denetlemeyi sadece USGBC yapmaktadır. Sertifikanın geçerliliği konusunda USGBC’nin bir sınırlaması bulunmamakta ve sertifika bir kere alındıktan sonra tekrar alınması gerekmemektedir (Somalı, Ilıcalı, 2009).

LEED değerlendirme süreci yapının/projenin USGBC’ye kaydettirilmesiyle başlamakta, yapının değerlendirmeye alınabilmesi için gerekli ön koşulları sağlayıp sağlamadığı kontrol edildikten sonra değerlendirme süreci başlamakta veya sonlanmaktadır. Gerekli koşulların sağlandığı varsayılarak, bir sonraki aşamada tasarım ve yapım olmak üzere iki aşamada yapının sağladığı ölçütlere ilişkin gerekli belgeler internet ortamında sisteme yüklenmekte ve bu bilgiler USGBC tarafından kontrol edilmekte, gerek görüldüğü takdirde ek belge istenebilmektedir (Şenel, 2010).

İstenilen ek bilgileri proje takımının 15 iş günü içerisinde göndermesi gerekmektedir. Belgelerin tamamlanıp gönderilmesinden sonra ise final değerlendirilmesi yapılır ve sertifika düzeyi belirlenerek başvuru yapan yetkiliye sonuç bildirilir. Bu kısımda proje sahibi değerlendirme sonucunu kabul edebilir veya itiraz hakkını kullanabilir. İtirazlardan sonra, yapı bu sonuçlara göre sertifikalandırılmış olur.

LEED 4 farklı sertifika (Altın, Platin, Gümüş ve LEED Sertifikası) sınıfına sahip olup binanın aldığı puanlara göre değerlendirilmesi yapılmaktadır ve sertifika geçerlilik süresinde bir sınırlama yoktur. Farklı sertifikasyon sınıflandırmaları aşağıda gösterilmiştir:

LEED, projeyi 110 puan üzerinden değerlendirmektedir ve alınan puan sayısına göre sertifika seviyesi belirlenmektedir. Dört farklı sertifika seviyesi vardır:

- LEED Certified (Sertifikalı): 40–49 puan
- LEED Silver (Gümüş): 50–59 puan
- LEED Gold (Altın): 60–79 puan
- LEED Platinum (Platin): 80 puan ve üzeri

LEED değerlendirmesi yapılırken dokuz temel kategori üzerinden işlemler ilerlemektedir. 2016 yılı öncesi altı kategori iken versiyon 4 ile birlikte üç yeni kategori daha eklenmiş ve puanlama buna göre yapılmıştır. Bu kategoriler aşağıdaki gibidir:

1. Bütünleşik Tasarım
2. Sürdürülebilir Arazi Seçimi ve Ulaşım Planlaması
3. Sürdürülebilir Araziler
4. Su Verimliliği
5. Malzeme ve Kaynaklar
6. Enerji ve Atmosfer
7. İç Çevre/Hava Kalitesi
8. Tasarımda Yenilik
9. Bölgesel Öncelik

Tablo 1.1: LEED sertifikasyon sisteminin puan yüzdelerinin alt başlıkları.

LEED Kriterleri	Puan	LEED Kriterleri	Puan
SÜRDÜRÜLEBİLİR ARSA		SU VERİMLİLİĞİ	
Arsa Seçimi	1	Su Verimli Peyzaj	4
Yapı Çevresi Yoğunluğu	5	Yenilikçi Atık Su Teknolojileri	2
Kirli Arazi İyileştirilmesi	1	Su Tüketimi Azaltma	4
Alternatif Ulaşım – Toplu Taşıma	6	Toplam: 10	
Alternatif Ulaşım – Bisiklet Yerleri ve Soyunma Odaları	1	İÇ ORTAM KALİTESİ	
Alternatif Ulaşım – Düşük Salımlı ve Yakıt Verimli Araçlar	3	Temiz Hava Takibi	1
Alternatif Ulaşım – Otopark Kapasitesi	2	Arttırılmış Havalandırma	1
Arsa Geliştirme – Habitat Koruma ya da Yenileme	1	İnşaat Esnası İç Hava Kalitesi	1
Arsa Geliştirme – Maksimum Açık Alan	1	İnşaat Sonrası İç Hava Kalitesi	1
Yağmur Suyu Tasarımı – Miktar Kontrolü	1	Düşük Salımlı Malzemeler – Yapıştırıcı ve Astarlar	1
Yağmur Suyu Tasarımı – Kalite Kontrolü	1	Düşük Salımlı Malzemeler – Boya ve Kaplamalar	1
Isı Adası Etkisi – Çatı Harici	1	Düşük Salımlı Malzemeler – Zemin Kaplamaları	1
Isı Adası Etkisi – Çatı	1	Düşük Salımlı Malzemeler – Kompozit Ahşap Ürünler	1
Işık Kirliliği	1	Kimyasal ve Kirlenici Kontrolü	1
Toplam: 26		Sistemlerin Kontrolü – Aydınlatma	1
ENERJİ ve ATMOSFER		Sistemlerin Kontrolü – Isıl Konfor	1
Optimum Enerji Performansı	19	Isıl Konfor – Tasarım	1
Tesis-içi Yenilenebilir Enerji	7	Isıl Konfor – Onay	1
Gelişmiş Test ve Devreye Alma	2	Gün Işığı	1
Gelişmiş Soğutucu Yönetimi	2	Görüş	1
Ölçme ve Doğrulama	3	Toplam: 15	
Yeşil Enerji	2	İNOVASYON ve YEREL ÖNCELİK	
Toplam: 35		Tasarımda İnovasyon	5
MALZEME ve KAYNAKLAR		LEED Akredite Profesyonel	1
Binanın Tekrar Kullanımı – Duvar, Döşeme ve Çatı	4	Yerel Öncelik	4
İnşaat Esnası Atık Yönetimi	2	Toplam: 10	
Malzemenin Yeniden Kullanımı	2	GENEL TOPLAM: 110	
Geri Dönüştürülmüş İçerik	2		
Yerel Malzemeler	2		
Hızla Yenilenebilen Malzemeler	1		
Sertifikalı Ahşap	1		
Toplam: 14			

LEED Sertifikasyon Sınıflandırma Sistemi

Yeni Binalar ve Önemli Restorasyonlar (NC: New Construction & Major Renovations)

Var olan Binalar: Operasyon ve Bakım (EBOM: LEED Existing Building: Operations& Maintenance)

Ticari İç Mekanlar (CI: Commercial Interiors)

Kabuk ve Temel (CS: Core & Shell)

Okullar (LEED for Schools)

Perakende Mağazalar (LEED for Retail)

Hastaneler (LEED for Healthcare Centers)

Konutlar (LEED for Homes)

Mahalle Gelişimi (LEED for Neighborhood Development)

1.4. B.E.S.T-Konut Sertifikası

1990'lı yılların başından itibaren yaygınlaşmaya başlayan yeşil bina kavramı belirli kriter ve standartları da beraberinde getirmiştir. Bu kriter ve standartların bir sonucu olarak da yeşil bina sertifika sistemleri ortaya çıkmıştır. Bu sertifika sistemlerindeki kriterler genel hatları ile benzerlik gösterse de ülkeden ülkeye farklılıklar da içermektedir. Bazı sertifika sistemlerinde her ölçüte eşit puan tanınması, koşulları farklı ülkelerde değerlendirme yapmayı gerçekçi kılmamaktadır. Ülkeler için öncelikler farklı olabilmekte, bazıları için su tasarrufu ön planda iken bazı ülkeler için enerji korunumu, arsa kullanımı gibi konular ön plana çıkmaktadır.

Bu bağlamda her ülkenin kendi coğrafi, iklim, sosyolojik ve kültürel durumuna göre kriterlerini belirleyeceği ve bu kriterlere göre değerlendirme yapacağı sistemlerin varlığı öne çıkmaktadır. Bunun gerekliliğinin bir sonucu olarak ülkemizde bu alanda çalışmalara, 2007 yılı itibarıyla Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği liderlik etmiştir.

Dünya Yeşil Binalar Konseyi üyesi Çedvik öncülüğünde yüzden fazla paydaş ve akademisyen tarafından, LEED, BREEAM, DGNB vb. uluslararası sertifika sistemleri örnek alınarak, yeni Konut projeleri için B.E.S.T-KONUT Sertifika Sistemi oluşturulmuştur. Mevcut binalar, hastaneler vb. yapılar için kılavuz hazırlama çalışmaları ise devam etmektedir. Konut Kılavuzu kapsamında değerlendirilen ana başlıklar şunlardır:

1. Bütünleşik yeşil proje yönetimi
2. Arazi kullanımı
3. Su kullanımı
4. Enerji kullanımı
5. Sağlık ve konfor
6. Malzeme ve kaynak kullanımı
7. Konutta yaşam
8. İşletme ve bakım
9. Yenilikçilik

Tablo 1.2: B.E.S.T-Konut sertifikasyon sisteminin puan yüzdelerinin alt başlıkları

BEST-Konut Kriterleri	Puan	BEST-Konut Kriterleri	Puan
Bütünleşik Yeşil Proje Yönetimi		Malzeme ve Kaynak Kullanımı	
Entegre Tasarım	2	Çevre Dostu Malzeme Kullanımı	3
Çevreye Duyarlı Müteahhit	2	Mevcut Bina Elemanlarından Yararlanılması	3
İnşaat Atık Yönetimi	3	Malzemelerin Yeniden Kullanımı	3
Gürültü Kirliliği	2	Yerel Malzeme Kullanımı	3
Toplam: 9		Dayanıklı Malzeme	2
Arazi Kullanımı		Toplam: 14	
Araziye Yerleşim	3	Sağlık ve Konfor	
Afet Riski	3	Isıl Konfor	3
Yoğunluk ve Konut Yapısı İlişkisi	2	Görsel Konfor	3
Arazinin Yeniden Kullanımı	3	Taze Hava	3
Kentsel Donatılara Yakınlık	2	Kirleticilerin Kontrolü	2
Toplam: 13		İşitsel Konfor	3
Su Kullanımı		Toplam: 14	
Önkoşul: Su Kullanımını Azaltma	-	Konutta Yaşam	
Su Kullanımını Azaltma	6	Evrensel ve Kapsayıcı Tasarım	2
Su Kayıplarını Önlemek	2	Güvenlik	2
Atık Su Arıtma ve Değerlendirme	2	Spor ve Dinlenme Alanı	2
Yüzeysel Su Akışı	2	Sanat	1
Toplam: 12		Ulaşım	3
Enerji Kullanımı		Otopark Alanı	2
Önkoşul 1: Bina Enerji Sistemleri Kontrol - İşletmeye Alma - Kabul Süreci	-	Evden Çalışma	2
Önkoşul 2: Enerji Verimliliği	-	Toplam: 14	
Enerji Verimliliği	15	İşletme ve Bakım	
Yenilenebilir Enerji Kullanımı	7	Atıkların Yerinde Ayrılması ve Kullanıcı Erisimi	2
Dış Aydınlatma	1	Atık Teknolojileri	1
Enerji Verimli Beyaz Eşyalar	2	Bina Kullanım ve Bakım Klavuzu	1
Asansörler	1	Tüketim Değerlerinin Takibi	2
Toplam: 26		Toplam: 6	
Yenilikçilik		GENEL TOPLAM: 110	
Yenilikçilik	1		
Onaylı Danışman	1		
Toplam: 2			

B.E.S.T-Konut sertifika süreci aşağıdaki gibidir;

- B.E.S.T-Konut sertifikasına yeni bina yapmak isteyen her ilgili başvuru yapabilmektedir. Hazırlanan proje yerel yönetmeliklere ve ilgili belediyenin imar yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanır. Ayrıca imar planlarına da uygun olması gereklidir. İlgililer eğer projeleri hâlihazırda tasarım aşamasında ise, bu projeleri için tasarım uygunluk yazısı da talep edebilmektedir. Tasarımda uygunluk yazısı talep edilen projelerde kriterler içerisinde belirlenen ön koşulların tamamı yerine getirilmeli ve tasarımda kriter puanlamasından en az on beş puan alınması gerekmektedir.
- “B.E.S.T-Konut Sertifika” değerlendirme esasları “B.E.S.T-Konut Sertifika Yönetmeliği” ile açıklanmıştır. Sertifika talebi ve ön başvuru aşamalarını geçen ilgililer, kılavuz esas alınarak hazırlanmış proje dosyaları ile birlikte sertifika başvuru işlemini gerçekleştirirler. Proje dosyası üzerinden yapılacak olan değerlendirme kılavuzda belirtilen ve dokuz kriter ve kırk dört alt başlıktan oluşan puanlama tablosu esas alınarak yapılır. Bu puanlama alanında uzman çalışma ekibi tarafından bağımsız ve gerçek ölçütler baz alınarak hesaplanır. Sertifika başvurunun olumlu sonuçlanması için asıl olan ön koşul ise iskân ruhsatının alınmış olmasıdır.

Yapılan literatür araştırması sonucunda elde edilen veriler neticesinde çalışma şu araştırma soruları üzerinde şekillenmektedir;

- ❖ Yeşil bina sertifika sistemlerinin kategorileri ve alt kredileri nasıl belirlenmelidir?
- ❖ Sertifika sistemlerinin Türkiye’de yasal bir altyapısı var mı?
- ❖ Sertifika sistemlerinin denetlenebilirliği ne boyuttadır?
- ❖ Yeşil bina sertifikalı projeler prestij amaçlı mı yapılmakta yoksa bir gereklilikten mi ortaya çıkmaktadır?
- ❖ Ulusal yeşil bina sertifika sistemi kullanımının faydaları nelerdir?

2. YÖNTEM

Çalışmada; ‘LEED Yeni Yapılar ve Büyük Yenilemeler v4.1’ ile ‘B.E.S.T-Konut Sertifikası Versiyon 2.0’ kılavuzları kullanılmıştır. Amaçlı örnek olarak belirlenen, LEED ve B.E.S.T-Konut Sertifika Sistemlerine ilişkin değerlendirme ölçütleri ve sertifika düzeyleri, anılan sertifika sistemlerinin web sayfalarından elde edilen katalog verilerinin son versiyonları üzerinden içerik analizi yapılarak incelenmiştir. Her iki sertifika sistemine ait ana kategoriler ve alt krediler aynı tabloda (Tablo 2.1) gösterilmiş ve farklı kategorilerde olup aynı içeriğe sahip alt krediler tematik olarak renklendirilmiştir. Birbiriyle ilintili her ana başlık ayrıca karşılaştırmalı incelenmiştir. Çalışmada nicel araştırma yöntemi modeli olan karşılaştırma modeli kullanılmaktadır.

ÇEDBİK (Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği - B.E.S.T Konut Sertifikası)

334

Burada LEED ve B.E.S.T.-Konut sertifikalarının puanlama tabloları yer almaktadır. Örneğin kırmızı renkle renklendirilmiş alanlarda LEED sertifikasında malzeme ve kaynaklar kategorisinde ön koşul olarak sunulan ‘geri dönüştürülebilir atıkların toplanması’ B.E.S.T.-Konut sertifikasında işletme ve bakım kategorisinde alt kredi olarak yer almaktadır. Veya LEED sertifikasında ‘iç ortam kalitesi’ kategorisi ile B.E.S.T.-Konut’un ‘sağlık ve konfor’ kategorisi ile benzerdir.

Bu tablodaki kategoriler ve alt krediler detaylı olarak incelenmiştir.

3. BULGULAR

Bu tablodaki kategoriler ve alt krediler detaylı olarak incelenmiştir.

1. Bütünleşik (Entegre) Tasarım:

Tablo 3.1: LEED ve B.E.S.T.-Konut sertifikası bütünleşik tasarım kategorisi karşılaştırması

LEED	PUAN	B.E.S.T.-Konut	PUAN
Bütünleşik Tasarım	-	Bütünleşik Yeşil Proje Yönetimi	9 Puan
		1.1 Entegre Tasarım	2 Puan
		1.2 Çevreye Duyarlı Müteahhit	2 Puan
		1.3 İnşaat Atık Yönetimi	3 Puan
		1.4 Gürültü Kirliliği	2 Puan

Aslında sürdürülebilirliğin özünde, farklı ancak birbiriyle ilgili konuların bir arada değerlendirilmesi yatmaktadır. Bu başlıkta da farklı disiplinlerin entegre şekilde bir arada çalışması öngörülmüştür.

LEED sertifikasında bütünleşik tasarım için puan veya alt krediler ile çeşitli yükümlülükler getirilmemiş, kavramsal tanımlama yapılmıştır. Yani LEED için bu başlık bir önkoşul niteliğindedir. B.E.S.T.-Konut sertifikasında ise uzman kadro üzerinden (mimar, mühendis vb.) puan verilmektedir.

Çevreye duyarlı müteahhit kredisinde firmadan çevresel yönetim sertifikası istenmektedir. İnşaat atık yönetiminde ise inşaat atıklarının geri dönüşüm oranı %45 olarak belirlenmişken LEED sertifikası bu konuyu malzeme ve kaynaklar kategorisinde bulunan inşaat esnası atık yönetiminde %75 oran ile belirlemiştir.

2. Arazi Kullanımı:

Tablo 2.2: LEED ve B.E.S.T.-Konut sertifikası arazi kullanımı kategorisi karşılaştırması

LEED	PUAN	Kredi 5.1: Habitat Koruma/Yenileme	1 Puan
Sürdürülebilir Arsa ve Ulaşım Planlaması	26 Puan	Kredi 5.2: Maksimum Açık Alan	1 Puan
Önkoşul: İnşaat Esnasında Kirliliğin Azaltılması	-	Kredi 6.1: Miktar Kontrolü	1 Puan
Kredi 1: Arsa Seçimi	1 Puan	Kredi 6.2: Kalite Kontrolü	1 Puan
Kredi 2: Yapı Çevresi Yoğunluğu	5 Puan	Kredi 7.1: Çatı Harici	1 Puan
Kredi 3: Kirli Arazi İyileştirmesi	1 Puan	Kredi 7.2: Çatı	1 Puan
Kredi 4.1: Toplu Taşıma	6 Puan	Kredi 8: Işık Kirliliği	1 Puan

Kredi 4.2: Bisiklet Yerleri ve Soyunma Odaları	1 Puan
Kredi 4.3: Düşük Salımlı ve Yakıt Verimli Araçlar	3 Puan
Kredi 4.4: Otopark Kapasitesi	2 Puan

B.E.S.T.-Konut	PUAN
Arazi Kullanımı	13 Puan
2.1 Araziye Yerleşim	3 Puan
2.2 Afet Riski	3 Puan
2.3 Yoğunluk ve Konut Yapısı İlişkisi	2 Puan
2.4 Arazinin Yeniden Kullanımı	3 Puan
2.5 Kentsel Donatılara Yakınlık	2 Puan

Bu başlık altında LEED sertifikasının ön koşul olarak sunduğu inşaat esnası kirlilik kontrolü B.E.S.T.-Konut sertifikasında tam anlamıyla yer almamaktadır.

Kazanılan puanlar farklılık gösterse de genel hatları ile bu kategori iki sertifika sisteminde de yüksek benzerlik içermektedir. Ancak LEED sertifikasına kıyasla B.E.S.T.-Konut sertifikası üç başlıkta eksiklik içermektedir. Bunlar; LEED sertifikası kredi 5.1 ve 5.2’de çevre hassasiyeti içeren başlıklar, kredi 7.1 ve 7.2’de bulunan çatıya ilişkin başlıklar ve kredi 8’deki ışık kirliliği başlığıdır. Bu başlıklar B.E.S.T.-Konut sertifikasında kendine yer bulamamaktadır.

3. Su Kullanımı:

Tablo 3.3: LEED ve B.E.S.T.-Konut sertifikası su kullanımı kategorisi karşılaştırması

LEED	PUAN	B.E.S.T.-Konut	PUAN
Su Verimliliği	10 Puan	Su Kullanımı	12 Puan
Önkoşul: Su Tüketimini Azaltma	-	Önkoşul: Su Kullanımını Azaltma	-
Kredi 1: Su Verimli Peyzaj	4 Puan	3.1 Su Kullanımını Azaltma	6 Puan
Kredi 2: Yenilikçi Atık Su Teknolojileri	2 Puan	3.2 Su Kayıplarını Önlemek	2 Puan
Kredi 3: Su Tüketimini Azaltma	4 Puan	3.3 Atık Su Arıtma ve Değerlendirme	2 Puan
		3.4 Yüzeysel Su Akışı	2 Puan

Bu kategoride iki sertifika sistemi de su kullanımını azaltma odaklı kriterler belirlemişlerdir. Oranlar değişiklik gösterse de iki sertifika sistemi de benzer değerlendirmelerde bulunmaktadır.

B.E.S.T.-Konut sertifikası kredi 3.2’de bulunan ‘su kayıplarını önleme’ başlığı ile LEED sertifikasından pozitif ayrışmaktadır. Bina su iletim hattındaki kaçakları tespit etmek amacıyla

kaçak kontrol sistemi kurulması oldukça önemlidir. Dağıtım esnasında oluşan su kaybı gelişmiş ülkelerde %8-10 arası iken Türkiye’de bu oran yaklaşık %24’tür.

4. Enerji Kullanımı:

Tablo 3.4: LEED ve B.E.S.T-Konut sertifikası enerji kullanımı kategorisi karşılaştırması

LEED	PUAN	B.E.S.T.-Konut	PUAN
Enerji ve Atmosfer	35 Puan	Enerji Kullanımı	26 Puan
Önkoşul 1: Temel Test ve Devreye Alma	-	Önkoşul 1: Bina Enerji Sistemleri Kontrol - İşletmeye Alma - Kabul Süreci	-
Önkoşul 2: Minimum Enerji Performansı	-	Önkoşul 2: Enerji Verimliliği	-
Önkoşul 3: Temel Soğutucu Yönetimi	-	4.1. Enerji Verimliliği	15 Puan
Kredi 1: Optimum Enerji Performansı	19 Puan	4.2 Yenilenebilir Enerji Kullanımı	7 Puan
Kredi 2: Tesis - İçi Yenilenebilir Enerji	7 Puan	4.3 Dış Aydınlatma	1 Puan
Kredi 3: Gelişmiş Test ve Devreye Alma	2 Puan	4.4 Enerji Verimli Beyaz Eşyalar	2 Puan
Kredi 4: Gelişmiş Soğutucu Yöntemi	2 Puan	4.5 Asansörler	1 Puan
Kredi 5: Ölçme ve Doğrulama	3 Puan		
Kredi 6: Yeşil Enerji	2 Puan		

Enerji kullanımı kategorisinde iki sertifika sistemi de temel enerji sistemlerini ve sağlanması gereken enerji verimliliğini ön koşul olarak sunmaktadır.

LEED sertifikası kredi 5’te bulunan ‘ölçme ve doğrulama’ ile B.E.S.T.-Konut sertifikasında işletme ve bakım kategorisinde bulunan ‘tüketim değerlerinin takibi’ başlıkları binanın yaşamı boyunca enerji kullanımının kontrol altında tutulmasını sağlamaktadır.

İçerik konusunda ise;

- Bina soğutma alanında LEED sertifikası çeşitli kurallar getirmekte ve kredi 3 ve kredi 4’te klima sistemlerinde kullanılan zararlı gazları yasaklamaktadır. B.E.S.T.-Konut sertifikası ise bu konuya değinmemektedir.
- B.E.S.T.-Konut sertifikasında bulunan aydınlatma ve asansörlere yönelik az enerji tüketimi kriterleri ise LEED sertifikasında yer almamaktadır.

5. Malzeme ve Kaynaklar:

Tablo 3.5: LEED ve B.E.S.T-Konut sertifikası malzeme ve kaynaklar kategorisi karşılaştırması

LEED	PUAN	B.E.S.T.-Konut	PUAN
Malzeme ve Kaynaklar	14 Puan	Malzeme ve Kaynak Kullanımı	14 Puan
Önkoşul: Geri Dönüştürülebilir Atıkların Toplanması	-	6.1 Çevre Dostu Malzeme Kullanımı	3 Puan
Kredi 1: Bina Tekrar Kullanımı - Duvar Döşeme ve Çatı	4 Puan	6.2 Mevcut Bina Elemanlarından Yararlanılması	3 Puan
Kredi 2: İnşaat Esnası Atık Yönetimi	2 Puan	6.3 Malzemelerin Yeniden Kullanımı	3 Puan
Kredi 3: Malzemenin Yeniden Kullanımı	2 Puan	6.4 Yerel Malzeme Kullanımı	3 Puan
Kredi 4: Geri Dönüştürülmüş İçerik	2 Puan	6.5 Dayanıklı Malzeme	2 Puan
Kredi 5: Yerel Malzemeler	2 Puan		
Kredi 6: Hızla Yenilenebilir Malzemeler	1 Puan		
Kredi 7: Sertifikalı Ahşap	1 Puan		

Bu kategoride LEED sertifikasının ön koşul olarak sunduğu kriter B.E.S.T.-Konut sertifikasında işletme ve bakım kategorisinde benzer şekilde kendine yer bulmaktadır.

Geri dönüştürülebilir malzemeler, atık teknolojileri, sertifikalı ürün kullanımı vb. kriterler iki sertifika sisteminde de benzer oranlardadır. Yerel malzeme kullanımında LEED sertifikası 800 kilometre yakınlığı, B.E.S.T.-Konut sertifikası ise 400 kilometre yakınlığı baz almaktadır.

6. İç Ortam Kalitesi:

Tablo3.6: LEED ve B.E.S.T.-Konut sertifikası iç ortam kalitesi kategorisi karşılaştırması

LEED	PUAN	B.E.S.T.-Konut	PUAN
İç Ortam Kalitesi	15 Puan	Kredi 5: Kimyasal ve Kirletici Kontrolü	1 Puan
Önkoşul 1: Minimum İç Hava Kalitesi	-	Kredi 6.1: Aydınlatma	1 Puan
Önkoşul 2: Çevresel Sigara Dumanı Kontrolü	-	Kredi 6.2: Isıl Konfor	1 Puan
Kredi 1: Temiz Hava Takibi	1 Puan	Kredi 7: Isıl Konfor (Tasarım-Onay)	2 Puan
Kredi 2: Artırılmış Havalandırma	1 Puan	Kredi 8.1: Gün Işığı	1 Puan
Kredi 3.2: İnşaat Sonrası İç Hava Kalitesi	1 Puan	Kredi 8.2: Görüş	1 Puan
Kredi 4: Düşük Salımlı Malzemeler	4 Puan		

B.E.S.T.-Konut	PUAN
----------------	------

Sağlık ve Konfor	14 Puan
5.1 Isıl Konfor	3 Puan
5.2 Görsel Konfor	3 Puan
5.3 Taze Hava	3 Puan
5.4 Kirleticilerin Kontrolü	2 Puan
5.5 İşitsel Konfor	3 Puan

Bu kategoride iki sertifika sistemi de bina içi temiz hava üzerine odaklanmış ve LEED sertifikası bunu ön koşul olarak kabul etmiştir. Belirli standartlar baz alınarak belirlenen bu kriterlerde standart üzeri temiz hava LEED sertifikasında puan kazandırırken B.E.S.T.-Konut sertifikasında standart düzeyinin sağlanması puan kazanmak için yeterli görülmektedir.

LEED sertifikası temiz hava takibi yaparken B.E.S.T.-Konut sertifikasında ileriye dönük bir kriter bulunmamaktadır.

LEED sertifikası çevresel sigara dumanı kontrolünü ön koşul olarak kabul ederken B.E.S.T.-Konut sertifikasında dumansız hava sahası ile ilgili bir kriter bulunmamaktadır.

LEED sertifikası kredi 8.2’de düzenli kullanılan alanların minimum %90’ında engel olmadan dışarısının görülebilir olması kriteri B.E.S.T.-Konut sertifikasında bulunmamaktadır.

7. İnovasyon ve Yerel Öncelik:

Tablo 3.7: LEED ve B.E.S.T.-Konut sertifikası inovasyon ve yerel öncelik kategorisi karşılaştırması

LEED	PUAN	B.E.S.T.-Konut	PUAN
İnovasyon	6 Puan	Yenilikçilik	2 Puan
Kredi 1: Tasarımda İnovasyon	5 Puan	9.1 Yenilikçilik	1 Puan
Kredi 2: LEED Akredite Profesyonel	1 Puan	9.2 Onaylı Danışman	1 Puan

LEED	PUAN
Bölgesel Öncelik	4 Puan

LEED sertifikasında bulunan ‘tasarımda inovasyon’ ve B.E.S.T.-Konut sertifikasında bulunan ‘yenilikçilik’ kredileri içerik olarak benzer ancak puanlama olarak farklıdır. Sertifika sistemlerinde bulunan ikinci krediler projenin başından sonuna kadar proje ekibinde akredite danışman gerekliliğinden bahsetmektedir.

LEED sertifika sistemi ‘bölgesel öncelik’ kategorisi ile binanın bulunduğu bölgede öncelikli olan çevresel sorunlar ile ilgili kredilerin öneminin artırılması amaçlanmaktadır. B.E.S.T.-Konut sertifikası bölgesel öncelik konusuna değinmemektedir.

8. B.E.S.T.-Konut

Konutta Yaşam – İşletme ve Bakım

Tablo 3.8: B.E.S.T.-Konut sertifikası Konutta yaşam/işletme ve bakım kategorisi

B.E.S.T.-Konut	PUAN	B.E.S.T.-Konut	PUAN
Konutta Yaşam	14 Puan	İşletme ve Bakım	6 Puan
7.1 Evrensel ve Kapsayıcı Tasarım	2 Puan	8.1 Atıkların Yerinde Ayrılması ve Kullanıcı Erişimi	2 Puan
7.2 Güvenlik	2 Puan	8.2 Atık Teknolojileri	1 Puan
7.3 Spor ve Dinlenme Alanı	2 Puan	8.3 Bina Kullanım ve Bakım Kılavuzu	1 Puan
7.4 Sanat	1 Puan	8.4 Tüketim Değerlerinin Takibi	2 Puan
7.5 Ulaşım	3 Puan		
7.6 Otopark Alanı	2 Puan		
7.7 Evden Çalışma	2 Puan		

‘Konutta yaşam’ ile ‘işletme ve bakım’ kategorileri LEED sertifikasında yer almamakta, B.E.S.T.-Konut sertifikasında ise iki kategori olarak ortaya çıkmaktadır.

İşletme ve bakım kategorisinde kredi 8.1’de karşımıza çıkan ‘atıkların yerinde ayrılması ve kullanıcı erişimi’ alt başlığı LEED sertifikasında malzeme ve kaynaklar kategorisinde ön koşul olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kredi 8.2’de bulunan ‘atık teknolojileri’ alt başlığında puan alınabilmesi için kredi 8.1’in sağlanmış olması gerekmektedir. Burada kompost makinesi, dal öğütücü vb. atık ekipmanlarından bahsedilmektedir.

Kredi 8.3’de bahsi geçen ‘bina kullanıcı ve bakım kılavuzu’ bina kullanıcısı için hazırlanan kılavuz ile kullanıcılara ilk ay içinde eğitim verilmesini içermektedir

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

- B.E.S.T.-Konut sertifika programının ülkemizde kullanılmaya başlanması ile birlikte, günümüzde yaygın kullanımı olan LEED sertifika programından daha düşük maliyetlerle sertifikalandırma yapılabilmesi öngörülmektedir.
- Ulusal sertifika kullanımı ile birlikte sermayenin ülke içinde kalmasını sağlaması ve ülke ekonomisine katkı sağlanması beklenmektedir.
- LEED sertifika programının uluslararası bir sertifika programı olması onu kriterleri daha uygulanabilir ve esnek kılmaktadır.
- LEED sertifika programının yüksek marka değerine sahip olması firmaların bu sertifikayı tercih etmelerinin önemli bir nedenidir.

B.E.S.T.-Konut sertifika programının ulusal bir sertifika sistemi olmasından dolayı Türkiye’nin bölgesel önceliklerini göz önünde bulundurarak, temelde aynı ancak farklı bölgelerde farklı puanlama sistemi ile daha etkin ve verimli bir programa dönüşeceği düşünülmektedir.

Bu çerçevede, Türkiye için geliştirilen sertifika sistemlerinde, ekonomik ve sosyal etmenlerin de ekolojik etmenlerle harmanlandığı, devlet desteğinin daha fazla olduğu, kanun ve yönetmeliklere dayanan bir altyapı oluşturulması gerekliliğini göz ardı edilmemelidir. Örneğin, İngiltere’de 2006 yılından itibaren BREEAM’in tüm kamu binalarında zorunlu hale getirilmesi ve bunun devlet destekli şekilde olması, var olan sorunların çözümünde büyük bir ilerleme sağlamaktadır. Türkiye’de ise 2011 yılı itibarıyla yeni yapılarda zorunlu hale getirilen, mevcut yapılarda ise 1 Ocak 2020 yılına kadar alınması için zaman tanınan Enerji Kimlik Belgesi (EKB) devlet tarafından atılan önemli bir adımdır. Enerji Kimlik Belgesi yapıların sürdürülebilirliğini

ölçmek adına geliştirilen ölçütlerin %30-40'ını karşılar nitelikte olduğundan, Türkiye'nin kendi sertifika sisteminin oluşturması ve geliştirilmesi için bir zemin olarak görülebilir. Bu bağlamda aşağıda sıralanan önerilerin Türkiye'deki yerel sertifika sistemi çalışmalarından B.E.S.T için ve planlanan diğer ulusal sertifika sistemi çalışmaları için yararlı olacağı öngörülmektedir:

- Ülkemizde yeşil binalar konusunda farkındalık ve bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı liderliğinde ilgili tüm STK'lar, akademisyenler ve meslek odaları süreçte aktif rol oynamalıdır.
- Devlet- özel sektör iş birliği ile ekolojik fonlar oluşturulmalı ve yerel yönetimler de sürece eklenmelidir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı, Avrupa Birliği ve Dünya Bankası'nın iklim değişikliği kapsamında oluşturulan projeler zemininde işbirliğine gidilmeli ve ülkemize fon tahsisi sağlanmalıdır. Yapılacak yatırımlar sürdürülebilirlik çerçevesinde değerlendirilmelidir.
- Yeni yapılan binalardan ziyade mevcut yapı stoku üzerinden çalışmalar yapılmalıdır. Enerji tasarrufundan sağlanacak bütçe yeşil binaların teşvik edilmesi için uygulanabilecek vergi muafiyeti, vergi oranının düşürülmesi gibi çalışmalara fon sağlaması için değerlendirilebilir.
- Sertifika almaya hak kazanmış projelerin takibi sağlanmalıdır. Takibi sağlanmayan projelerin sertifika iptali gibi durumları olduğunda kamuoyu bu durumdan haberdar olamamaktadır. Sadece prestij amaçlı alınan sertifikaların önüne geçebilmek adına oluşturulacak bir takip sistemi hem vatandaş için hem sektör için hem de çevre sorumluluğu çerçevesinde ülke için yarar sağlayacaktır.
- Çevre dostu yeşil ve ekolojik binaların sertifikalandırma sürecinde önemli kriterlerin sağlanmasının ana etmenlerinden biri malzeme kullanımıdır. Bu kapsamda ülkemizde sürdürülebilir malzeme üretiminin de standartlarının belirlenip sertifikalandırılması, yapı malzemelerinin bu standartlarda üretilmesinin teşvik edilmesi de önem arz etmektedir.
- ÇEDBİK'in yeni yapılacak olan Konutlara yönelik olarak hazırlamış olduğu B.E.S.T-Konut dışında, ticari binalara, mevcut binalara, okul ve hastane gibi binalara yönelik sertifika kılavuzlarının da hazırlık çalışmalarına başlanmalı ve bu çalışmalara bakanlıklar tarafından destek verilmelidir. İlgili Bakanlıklar, sertifikaların ülke genelinde kullanımını ve yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla yapılacak çalışmalara destek olmalı, katılımcı ve teşvik edici rol üstlenmelidir. Ayrıca bu konudaki bilgi birikiminin kamuoyu ve ilgili paydaşlarla paylaşılması konusunda öncü olmalıdır.
- Sürdürülebilirliğin ekolojik ve ekonomik boyutlarının yanında sosyal boyutu da dikkate alınmalıdır. Sosyal sürdürülebilirlik açısından yeşil binalar ile ilgili konfor, sağlık, ulaşım gibi kriterlerin iyileştirilmesi amacıyla mevzuatlar yenilenmeli ve günümüz şartlarına uygun, güncel mevzuat ve yasal altyapı oluşturulmalıdır. Devlet bu alanda da destekleyici ve teşvik edici rol üstlenmelidir.
- Deprem bölgesi olan Türkiye'nin yerel sertifika sistemi içinde afetler konusuna ilişkin bir başlığın eklenmesinin de önemli olduğu öngörülmektedir. Konu kapsamı sadece depremi değil, Türkiye'de sık sık yaşanan ve büyük tahribatlar veren sel felaketleri ve yangın gibi diğer doğal olaylarını da kapsayacak şekilde düzenlenmelidir. Özellikle birinci derece deprem bölgesi olan Marmara bölgesi, sık sık sel felaketi ile karşı karşıya kalan Karadeniz bölgesi ve iklim değişikliği etkisindeki Akdeniz bölgesi bunlara örnek olabilir. Bu açıdan bakıldığında, kılavuzda bölgesel öncelik başlığı altında yüksek puan

getiren ve/veya ön koşul kabul edilen kriterlerin varlığı hem vatandaşlara hem paydaşlara hem de sistemin işleyişine katkı sağlayacaktır. Devlet ve ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından alınan bazı önlemler, yürütülen bazı yasalar ve konan yasaklar kapsamında konunun detaylı olarak ele alınmasının çok önemli olduğu söylenebilir.

- Kentlerde arazi kullanımının yanlış yönetimi sonucunda merkez tabir edilen bölgelerde yapılaşma için alan bulmak zorlaşmaktadır. Bu zorluk neticesinde yeni imar izinleri verilerek çok katlı yapıların önü açılmaktadır. Bu durum altyapı, çevre, yeşil alan gibi birçok başlıkta yeni sorunların oluşmasına yol açmaktadır. Yeşil bina projeleri ile birlikte binaların marka değerinde yaşanacak artış, yapıların maddi açıdan da değer kazanmasını sağlamaktadır. Bu durum yüklenicilerin çok katlı yapı yerine yeşil bina projelerine yönelmelerini sağlayabilecek bir etmendir. İmar planı değişikliği ile oluşacak değer artış kazancını; yoğunluk artışı yerine prestijli yeşil bina projeleri ile ikame etmek birçok başlık açısından kentsel planlamayı rahatlatacak ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayacaktır.

Tüm bu önerilerin ayrı ayrı değerlendirilmesi süreci zorlaştıracaktır. Bu açıdan olayı bütüncül bir yaklaşım ile ele almak gerekmektedir. Sürecin planlanmasından, uygulama kriterlerine, denetiminden, geliştirilmesine kadar her açıdan organize edilmiş bir mekanizmanın varlığı konu özelinde sağlıklı bir akreditasyon oluşumunu sağlayacaktır. Denetimde kamunun rolü büyük olmalıdır ve süreç yakından takip edilmelidir. Bu noktada Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü'nde oluşturulacak ve spesifik olarak yeşil bina sertifikalandırma ile kriterleri, yetkileri ve sorumlulukları bu birim tarafından belirlenecek "Yeşil Bina Uzmanı" sicilini tutacak bir birimin varlığı denetim açısından etkin ve verimli bir süreç yaratacaktır.

KAYNAKÇA

Arslan, N.C. (2015). *Ankara İlinde Okulda Solunan Havada Mantar Varlığı, CO, CO2, Formaldehit ve Toluen Düzeyleri ile Öğrencilerde İlgili Olabilecek Yakınmaların Değerlendirilmesi* (Yüksek

Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çevre Hekimliği Programı, Ankara.

Baştañoğlu, E. (2017). *LEED Yeşil Bina Sertifika Sistemi Uygulamalarının Değerlendirilmesi: Avrupa ve Türkiye* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ÇEDBİK, (2019). (t.y). <https://cedbik.org>. (ErişimTarihi: 20. 08. 2020).

Dodge Data Analytics, (2018). World Green Building Trends 2018, *Market Report*, s. 9-10.

Leblebici, N., Latif, U. (2015). Yeşil Bina Sertifikalandırma Sistemlerinin İnşaat Maliyetleri ve Taşınmaz Değeri Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi, *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 3 (2), 544-576.

Özcan, Ö., Temizbaş, A. (2010). Yeşil Bina, 1. *Proje ve Yapım Yönetimi Kongresi*, 29.

Somalı, B., Ilıcalı, E. (2009). LEED ve BREEAM uluslararası yeşil bina değerlendirme sistemlerinin değerlendirilmesi. *IX. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi*, 06-09.

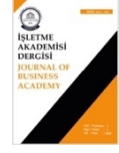
Şenel, A. (2010). *Sürdürülebilir bina yapım ilkelerinin ve yeni yaklaşımların incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Şentürk, S.H. (2014). *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (10), 89.

USGBC, (2018). LEED v3 2009 Building Design and Construction Reference Guide. Washington, ABD.

World Green Building Council, (2013). The Business Case for Green Building, *Market Report*, 38.

Yılmaz, B., Arditi, D., Korkmaz, S. (2010). Yüksek Performanslı (Yeşil) Binalarda Bütünleşik Tasarım Sistemi, 1. *Proje ve Yapım Yönetimi Kongresi*, 29.

Araştırma Makalesi

Kırıkkale’deki Lise Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyi’nin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*

Kemal Oğulcan YÜCEL

Kırıkkale Üniversitesi, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman A.B.D. Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale.

kemalogulcanyucel@windowslive.com, <https://orcid.org/0000-0003-1874-9688>

Dr. Öğr. Üyesi Bahadır UYSAL

Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Kırıkkale.

bahadiruysal@kku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6670-644X>

Öz

Teknolojik gelişmeler ile alışveriş yaptığımız ortamlar, alışveriş için kullandığımız yöntemler günden güne değişmekte ve küreselleşmeyle birlikte de tasarruflarımızı değerlendirebileceğimiz yatırım araçları çeşitlenmektedir. Bireylerin bu durum altında bütçelerini iyi yönetebilmeleri, borçlanmadan kaçınmaları ve tasarruflarını yatırımlara yönlendirebilmeleri gerekmektedir. Bireylerin finansal kararlarını doğru alınabilmesi ve finansal sistem içerisinde var olabilmesi için finansal bilgisinin olması gerekmektedir. Finansal bilginin ne ölçüde bilinip bilinmediği ve bireylerin gündelik hayatta finansal tutum ve davranış sergileyip sergilemediği günümüz dünyasının araştırma konusu olmuştur. Literatür incelendiğinde finansal tutum, finansal davranış ve finansal bilginin lise sonrası farklılaşan ilgi, eğitim ve iş tecrübesine paralel olarak değişiklik gösterdiği görülmüştür. Araştırmamızda bu değişkenleri dışarda bırakarak ortak ders ve ilgi düzeyindeki lise öğrencilerine anket uygulanmıştır. Kırıkkale’deki 783 lise öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilen araştırmanın verileri SPSS ile analiz edilerek, lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerine etki eden farklı demografik özellikler araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Davranış, Finansal Okuryazarlık, Lise Öğrencileri

Makale Gönderme Tarihi: 03.11.2020

Makale Kabul Tarihi: 10.12.2020

* Bu makale, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalında Tezli Yüksek Lisans programında yürütülen “Finansal Okuryazarlık ve Okuryazarlık Düzeylerinin Ölçülmesi Üzerine Kırıkkale İlinde Bir Araştırma” isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Önerilen Atıf:

Yücel, K.O. ve Uysal, B., (2020). Kırıkkale’deki Lise Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyi’nin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *İşletme Akademisi Dergisi*, 1(4): 344-363.

© 2020 İşletme Akademisi Dergisi.

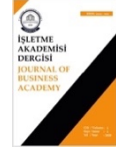

Journal of Business Academy

2020, 1 (4): 344-363

DOI:10.26677/TR1010.2020.629

Web pages: www.isakder.org

Research Article

A Research on the Determination of the Financial Literacy Level of High School Students in Kırıkkale

Kemal Oğulcan YÜCEL

Kırıkkale University, Department of Business Management, Kırıkkale.

kemalogulcanyucel@windowslive.com, <https://orcid.org/0000-0003-1874-9688>

Dr. Bahadır UYSAL

Kırıkkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kırıkkale.

bahadiruysal@kku.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6670-644X>

Abstract

Technological developments, the environments we shop, the methods we use for shopping change day by day, and with globalization, the investment tools that we can evaluate our savings diversify. Individuals should be able to manage their budgets well, avoid debts and direct their savings to investments under this situation. In order for individuals to make their financial decisions correctly and to exist in the financial system, they must have Financial Information. The extent to which financial information is known or not and whether individuals display financial attitudes and behavior in daily life has been the subject of research in today's world. When the literature is examined, it is seen that financial attitude, financial behavior and financial knowledge show writing parallel to the differing interest, education and work after high school. In our study, a questionnaire was applied to high school students at common subject and interest level, excluding these variables. The data of the research, which was carried out with the participation of 783 high school students in Kırıkkale, were analyzed with SPSS and different demographic characteristics affecting the financial literacy levels of high school students were investigated.

Keywords: Financial Behavior, Financial Literacy, High School Student

Received: 03.11.2020

Accepted: 10.12.2020

Suggested Citation:

Yücel, K.O. ve Uysal, B., (2020). A Research on the Determination of the Financial Literacy Level of High School Students in Kırıkkale, *Journal of Business Academy*, 1(4): 344-363.

© 2020 Journal of Business Academy.

1. GİRİŞ

İnsanlarla şirketlerin ilişkisinin gün geçtikçe artmasının sonucunda “finans” kelimesi gündelik hayatımızda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Finans, parayı yönetme bilimidir. Geleceğin belirsizliğinden ve risklerinden analizler yoluyla korunmayı amaçlamaktadır (Tektaş 2019: 5). Okuryazarlık ise bireyin bir konu üzerindeki bilgisini, konuyu anlama kabiliyetini ifade etmektedir (Aşıcı 2009: 11). Finansal okuryazarlık, bireye içinde yaşadığı ekonomik ve finansal dünyayı okuyup anlayabilme ve finansal ürünleri daha bilinçli kullanabilme becerisi kazandırır. Finansal okuryazarlığı yüksek bireyler tasarruflarını doğru şekilde değerlendirir, doğru şekilde borçlanır ve geleceği daha iyi planlar. Finansal okuryazarlığın yaygın tanımı, şu şekildedir;

“Bireylerin finansal ürün ve kavramlar hakkında bilgi sahibi olması, ekonomik riskler ve fırsatlar hakkında haberdar olması, finansal kararlarını alırken bilinçli davranması ve ekonomik refahını olumlu yönde etkileyecek önlemler alması sürecidir” (OECD, 2013: 144).

Finansal okuryazarlıkta temel amaç, harcamaların bir plan dahilinde gerçekleştirilmesidir. Bireylerin bütçe oluşturup gelir ve giderlerini incelemesi ve böylelikle harcamalarını kontrol altına alması beklenmektedir. Finansal okuryazarlığı yüksek bireyler, beklenmedik harcamalar için birikim yapmalı, aylık harcamalarını iyi planlayarak borçlanmadan kaçınmalıdır. Finansal okuryazarlığı yüksek bireyler para idaresinin yanında tasarrufunu yatırıma yönlendirebilmiş bireylerdir. Yatırıma yönelen tasarruflar hem bireyler için gelecek dönemlerde ek kazanç sağlamakta, hem de ülkenin sürdürülebilir ekonomik büyümesi için önemli bir katkı sunmaktadır. Bireylere bu bilinci kazandırmaya ve onları finansal dünyaya hazırlamaya yönelik olarak Dünya’da ve Türkiye’de çeşitli “Finansal Okuryazarlık” eğitimleri yürütülmektedir. Aralarında Türkiye’nin de bulunduğu Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) üye ülkeleri, 2002 yılında finansal okuryazarlığın önemini kabul etmişlerdir. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin sebeplerinden birisinin finansal okuryazarlık eksikliği olduğu değerlendirilmiş ve finansal okuryazarlığın önemi vurgulanmıştır. 2012 yılında Dünya’daki gelişmelere paralel olarak Sermaye Piyasası Kurulu finansal okuryazarlıkla ilgili bir yol haritası paylaşmıştır. Buna göre finansal sistemde tüketiciyi güvence altına alacak düzenlemeler ile finansal hizmet ve ürün çeşitliliğinin artırılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca devletin farklı kurumları ilgili oldukları kitlelerin eğitilmesi ve bilgilendirilmesi konusunda görevlendirilmiştir. Finansal okuryazarlık eğitiminde devletin yanı sıra Finansal Okuryazarlık ve Erişim Derneği (FODER) gibi özel girişimler de bulunmaktadır. FODER, her yıl düzenlediği Finansal Okuryazarlık Zirvesi ve diğer etkinliklerle finansal okuryazarlığa ilginin artmasını hedeflemektedir.

21. yüzyılda ortaya çıkan okuryazarlık kavramlarının en önemlilerinden birisi finansal okuryazarlıktır. Hatta öyle ki OECD’nin 15 yaşındaki öğrencilere her üç yılda bir uyguladığı PİSA testlerinde, matematik okuryazarlığı, fen okuryazarlığı ölçümlerinin yanında pilot ülkelerde öğrencilerin finansal okuryazarlık derecesini ölçmeye yönelik sorular da yer almaya başlamıştır. Ülkemizde de 2010 yılı sonrasında finansal okuryazarlık kavramına olan ilginin arttığı, 2010-2020 yılları arasında 84 lisansüstü tez çalışması yapıldığı ve tez çalışmalarının 33’ünün 2019 yılında hazırlandığı tespit edilmiştir.

Literatür araştırmamızın sonucunda, finansal okuryazarlık düzeyi araştırmalarının üniversite öğrencileri, lise öğrencileri, banka müşterileri, farklı meslek grupları, il bazlı tüketiciler gibi farklı araştırma gruplarına uygulandıkları görülmüştür. En çok tercih edilen araştırma grubu olan üniversite öğrencilerinin fakülte/bölüm, sınıf, cinsiyet, aile durumu gibi farklı faktörlerinin araştırma hipotezlerine konu edildiği görülmektedir.

Bayram (2010) Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. ve P.M.Y.O., Sancak (2019) Gümüşhane Üniversitesi İ.İ.B.F., Kaya (2019) Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. ve Bayındırlı (2020) Karabük Üniversitesi

İ.İ.B.F. öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyini incelemiştir. İlgili çalışmalarda sınıflara göre finansal okuryazarlık düzeyinin farklılaştığı, üst sınıfların alt sınıflara göre daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. Öncüler (2018), Taş (2019), Dursun (2019) Albulut (2020), Mevsim (2016) ve Kılıç (2016) benzer bir çalışmayı üniversite öğrencilerine uygulamış ve son sınıf öğrencilerinin finansal okuryazarlığının yüksek olduğunu tespit edilmiştir. Öte taraftan Bediroğlu (2019) ve Kartal (2019) ise bu değerlendirmede yaşı büyük olan öğrencilerin yaşı küçük olan öğrencilere göre daha başarılı oldukları sonucuna ulaşmıştır.

Farklı fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin finansal okuryazarlıkları pek çok çalışmaya konu olmuştur. Bu çalışmalarda çoğunluğunun İ.İ.B.F. öğrencileri üzerine yürütülmüş veya İ.İ.B.F. öğrencileri ile diğer fakültelerin karşılaştırılması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Karşılaştırma yapılan Bayram (2010), Mevsim (2016) ve Bediroğlu (2019) çalışmaların İ.İ.B.F. öğrencilerinin, diğer birimlerin öğrencilerinden finansal okuryazarlık düzeyi açısından daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmış, bu başarıyı müfredatta yer alan muhasebe ve finans derslerine bağlamışlardır. Öte taraftan Demir (2019), Yıldız Teknik Üniversitesi'ndeki farklı fakültelerde eğitim gören öğrencilerle gerçekleştirdiği çalışmada en başarılı fakültenin Fen Edebiyat Fakültesi olduğu sonucuna ulaşmış, İ.İ.B.F.'nin ise ikinci sırada yer aldığını tespit etmiştir. Literatürden farklı olarak Barmaki (2015)'nin çalışmasında ise Hacettepe Üniversitesi'nin farklı fakültelerden öğrencilere uyguladığı finansal okuryazarlık anketi sonuçlarına göre en başarılı fakülteler sırasıyla Diş Hekimliği Fakültesi, Eczacılık Fakültesi ve Tıp Fakültesi olmuştur. İ.İ.B.F öğrencileri almış oldukları finans derslerine rağmen sıralamada ancak onuncu sırayı alabilmiştir.

Bölüm düzeyinde yürütülen çalışmalar incelendiğinde, işletme bölümü öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Taş (2019)'ın üç üniversiteden iktisat ve işletme bölümü öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirdiği araştırmaya göre işletme öğrencilerinin iktisat öğrencilerine göre daha başarılı olduğu tespit edilmiştir. Kahraman (2015) Erciyes Üniversitesi'nde eğitim gören işletme bölümü öğrencileri ile diğer bölümlerde öğrenim gören öğrencileri karşılaştırdığı çalışma ile Bayındırlı (2020) benzer şekilde işletme bölümü öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin diğer bölümlere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Öte taraftan Yıldız (2019), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İ.İ.B.F öğrencilerinin katılımı ile yürüttüğü çalışmada öğrencilerin aynı fakülteden olmasına rağmen bölüm ve sınıf bazında finansal okuryazarlık düzeyinde farklılıklar olduğunu ifade etmiştir.

Mevsim (2016), Sancak (2019), Demir (2019) ve Bayındırlı (2020)'nin katılımcıların cinsiyetleri üzerine yaptıkları çalışmalarda erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre daha başarılı olduğu görülmektedir. Literatürdeki genel bulgulardan farklı şekilde, Kartal (2019) kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre finansal okuryazarlık düzeyinin daha yüksek olduğu tespit etmiş; Taş (2019) ise öğrencilerin cinsiyetleri ile finansal okuryazarlık seviyeleri arasında anlamlı bir farklılığa rastlamamıştır.

Araştırmalara konu olan bir diğer konu anne-baba eğitim durumu ile gelir düzeyleridir. Yıldız (2019), Dursun (2019) ve Yücel (2017) çalışmalarında anne-baba eğitim seviyesi ile gelir düzeylerinin öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri üzerine etkisinin olmadığını sonucuna ulaşmışlardır.

Farklı meslek gruplarının da araştırma örneklemleri olarak kullanıldığı görülmektedir. Öztürk (2014), 325 akademik personele uygulanan anket ile finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, çocuk sahibi olanların, olmayanlara göre daha fazla para biriktirme eğiliminde olduğu görülmektedir. Ayrıca para biriktirmelerini etkileyen başlıca etmenin, sağlık sorunları gibi öngörülemeyen durumlar olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgularda akademik personellerin %27.1'inin başarılı, %55.7 sinin ise orta düzeyde başarılı oldukları görülmüştür.

Oktay ve Kandil Göker (2020), Kırıkkale Üniversitesi'nde 438 kişiye uyguladıkları anketlerinde, akademik ve idari personelin finansal okuryazarlık düzeylerini tespit etmiştir. Çalışmada, temel düzey finansal okuryazarlık durumu ile ileri düzey finansal okuryazarlık durumunun, katılımcıların tasarruf eğilimleri üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şaroğlu (2018), çalışmasını Tunceli'de çalışan kamu çalışanlarının finansal okuryazarlık seviyesi üzerine yürütmüştür. 369 kişiye uygulanan araştırmaya göre, evli çalışanların evli olmayan çalışanlara göre finansal okuryazarlık seviyelerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bandırma ilçesinde bulunan mühendisler üzerine Çolak (2017) tarafından yürütülen çalışmada ise katılımcıların %84.6'sının finansal okuryazarlık konusunda daha önce eğitim almamış olmakla birlikte, %66.3'ünün düzenli tasarruf ettiği, %78.8'inin ise aylık bütçe uyguladığı ve finansal kavramların bilinirliğinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dikyar (2019)'ın, Isparta ilindeki Serbest Mali Müşavirlerin finansal okuryazarlık seviyesi üzerine yürüttüğü çalışmada ise yaş ve mesleki tecrübenin arttığı durumlarda finansal kararlarda daha hassas davranıldığı tespit edilmiştir. Eğitim seviyesi yüksek olan katılımcıların, daha uzun vadeli finansal planlama yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Antalya ilinde hizmet veren KOBİ'lerin yöneticilerinin finansal okuryazarlık seviyesi üzerine yürütülen çalışmada Çör (2019), katılımcıların cinsiyet, yaş, medeni durumu ve sektör tecrübesine göre finansal okuryazarlık düzeyi arasında anlamlı farklılık tespit edememiş, ancak eğitim seviyesi ile finansal okuryazarlık arasında anlamlı bir farklılığa rastlanmıştır.

Sakarya ili hane halkının finansal okuryazarlık düzeyi üzerine yürütülen çalışmada, Güler (2015) 453 finansal tüketiciye anket uygulamış, katılımcıların yarısından fazlasının tasarruf eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların çoğunun finansal bilgi konusunda kendini yeterli gördüğü, buna karşın finansal okuryazarlık düzeylerinin düşük çıktığı saptanmıştır. Korkmaz (2016) ise Giresun Merkez'de yaşayan 390 tüketici üzerinde hazırladığı çalışmada, cinsiyet ile finansal okuryazarlığın alt boyutları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Baysa (2015), Tokat Merkez ilçesinde bulunan bankaların farklı müşterileri grupları (ticari, bireysel, ziraat) arasındaki finansal okuryazarlık düzeyini araştırma amacıyla 411 kişiye anket uygulanmıştır. Araştırmaya göre, gelir düzeyi düşük olan banka müşterilerinin finansal okuryazarlık seviyeleri, gelirleri yüksek olanlardan daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Müşteri grupları incelendiğinde en yüksek finansal okuryazarlık düzeyine sahip müşteri grubunun ticari banka müşterileri iken tarımsal müşterileri grubunun en düşük finansal okuryazarlık düzeyine sahip olduğu görülmüştür.

Kidwell ve Turrise 2003, yayınladıkları araştırma makalesinde 189 üniversite öğrencisinin bütçe yapma davranışını incelemişlerdir. Paralarını yönetebildiklerini düşünen öğrencilerin bütçe yapmadıkları, oluşturdukları bütçelere uymadıkları tespit edilmiştir. Bütçe oluşturmayan kişiler incelendiğinde, çoğunun bütçenin satın almalara engel ve sürdürülmesi zor olan bir durum olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan bütçe oluşturan öğrenciler, borç kontrolünü daha kolay yaptıklarını ve bütçe yapmanın borç stresinden daha kolay olduğunu ifade etmişlerdir. Bu açıdan, öğrencilere yapılacak eğitimlerde bütçenin borçlanmayı engellediği satın almayı engellemediği ve bir düzene soktuğunun muhakkak belirtilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Mandel ve Klein (2009), seçmeli finans dersinin öğrenciler üzerinde etkisini incelemiştir. 79 lise öğrencisiyle 4 yıl boyunca gerçekleştirilen çalışmada, öğrencilerin aldıkları finans derslerinin kısa vadede bilgi farklılığına sebep olmadığı, ancak uzun dönemde finans dersi alanların daha olumlu finansal davranış sergiledikleri tespit edilmiştir.

Falahati ve Paim (2011) çalışmasında, 6 devlet ve 5 özel üniversiteden 2340 üniversite öğrencinin finansal okuryazarlık düzeyini incelemişlerdir. Çalışmada, erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre kredi ve risk yönetimi konularında daha fazla bilgiye sahip olduğu ve finansal okuryazarlık

düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Öte taraftan tasarruf ve bütçe yapma konularında kadın öğrencilerin, erkek öğrencilere göre daha başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Moten (2011), 1117 lise son sınıf öğrencisiyle gerçekleştirdiği çalışmada öğrencilerin etnik kökenleri ve aile gelir düzeylerinin finansal okuryazarlığa etkisini araştırmıştır. Buna göre 80.000 dolar ve üzeri gelirleri olan ailelerin çocuklarının diğer ailelere göre finansal okuryazarlık düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan farklı etnik kökene sahip öğrencilerden finansal okuryazarlık başarıları en yüksek olanların beyaz ten rengine sahip öğrenciler olduğu anlaşılmıştır.

Bartley (2011), üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerini etkileyen etmenleri araştırdığı çalışmaya göre, kadınların finansal okuryazarlık düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu, ancak öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin yaş ve sınıfa göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmaya katılan fen ve mühendislik alanlarında öğrenim gören öğrencilerin finansal okuryazarlık derslerine benzer dersler alan sosyal bilimler alanındaki öğrencilerden daha başarılı olduğunu, bunun matematik dersinden kaynaklanabileceğini değerlendirmiştir.

Chatterjee ve Kim (2013), 18-21 yaş arasındaki 624 genç ile gerçekleştirdiği araştırmada, yüksek gelirli ailelerin, mali kaygıları olmadığından çocuklarının finansal harcamalarını izlemediği ve çocukların finansal becerilerini uygulamasına izin vermediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda düşük gelirli öğrencilerin finansal becerilerinin daha fazla geliştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Scheresberg ve Lusardi (2014), çalışmasında Y kuşağını oluşturan 5.525 katılımcının finansal okuryazarlık düzeyini incelemişlerdir. Çalışmaya göre, katılımcıların kendilerini finansal konularda yeterli gördükleri ancak finansal okuryazarlık seviyelerinin çok düşük olduğu görülmüştür.

Belás vd. (2016)'nin çalışmasında, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'dan 173 üniversite öğrencisinin finansal okuryazarlık düzeyi karşılaştırılmıştır. Buna göre, öğrencilerin tasarruf yapma alışkanlıklarının çok düşük olduğu, erkek ve kadın katılımcıların finansal başarıları arasında anlamlı bir fark olmadığı ancak Slovakyalı öğrencilerin Çekli öğrencilere göre daha başarılı olduğu tespit edilmiştir.

Sönmez (2016) Ankara Çankaya ilçesinde ilkökul 7.sınıf öğrencileriyle finansal okuryazarlık çalışması kapsamında öğrencilerin finansal karar alırken matematikselleştirme becerilerini nasıl kullandıklarını incelemiştir. Araştırmada öğrenciler sorulan finans sorularına karşı yatay matematikselleştirme eğilimi göstermişler, araştırmacının katılımcılarla görüşmesi sonrasında öğrencilerin finans sorularının çözümünde dikey matematikselleştirme davranışı gösterdiği tespit edilmiştir.

Tosun (2016), Trabzon Merkez Ortahisar ilçesinde bulunan farklı tür liselerdeki 812 öğrenciye finansal okuryazarlık anketi uygulanmıştır. %47.3'ü harcamalarını kayıt altına aldıklarını belirten öğrencilerin finansal bilgi ve tutumları ile yaşlarına bağlı olarak farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre daha başarılı olduğu görülmüştür.

Erkılıç (2019), İstanbul Bağcılar ilçesinde bulunan liselerde öğrenim gören öğrencilerle gerçekleşen araştırmada erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre, üst sınıf öğrencilerin alt sınıflara göre, yaşı büyük öğrencilerin yaşı küçük olan öğrencilere göre, fazla harçlık alan öğrencilerin daha az harçlık alan öğrencilere göre, finansal okuryazarlık düzeylerinin daha iyi olduğu tespit edilmiştir. Öte taraftan finansal okuryazarlık düzeylerinin anne-baba eğitim durumlarına göre anlamlı bir farklılık içermediği tespit edilmiştir. Ayrıca özel okul öğrencileri

ile Meslek Lisesi öğrencilerinin finansal bilgi düzeyinin Anadolu Lisesi öğrencilerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Özbek (2019), Trabzon, Ordu, Samsun ve Erzincan'da aralarında bakaloreya eğitimi alan öğrencilerin de bulunduğu 1278 öğrenciye anket uygulamıştır. Araştırmaya göre, bakaloreya eğitimi alan öğrencilerin ve ailelerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Isparta ilinde ortaokul öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışmada Karaarslan (2020), 5. Sınıftaki öğrencilerin üst sınıflara ve erkeklerin kızlara göre finansal okuryazarlıklarının düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca anne öğrenim seviyesi ile gelir düzeylerinin finansal okuryazarlık düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık içerdiği görülmüştür. Annesi lise mezunu olan öğrencilerin, annesi ilkokul mezunu öğrencilere göre ve yüksek gelire sahip ailelerin, düşük gelire sahip olan ailelere göre "Finansal Bilgi Testinde" daha başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mamadova (2020) İlkokul ve ortaokul ders kitaplarının finansal okuryazarlığa etkisini araştırmıştır. Araştırmaya göre ilkokul derslerinden %33, ortaokul derslerinden ise %38 finansal okuryazarlıkla ilgili çıktıya rastlanmıştır. Finansal okuryazarlıkla ilgili en geniş içeriğin ise sosyal bilgiler kitaplarında olduğu (%25) tespit edilmiştir. Sosyal Bilgiler kitabındaki; üretim tüketim zinciri, bütçe yapmak ve kaynakları tasarruflu harcamak gibi konuların öğrencilere finansal okuryazarlık bilinci aşıladığı anlaşılmıştır.

Gök ve Coşkun 2020, Z kuşağının finansal okuryazarlık eğilimlerini inceledikleri araştırma makalesinde, 13-19 yaş arasında 400 öğrenciye sosyal medya aracılığıyla ulaşılarak anket uygulanmıştır. Araştırmada öğrencilerin mevcut finansal bilgi ve tutumlarının düşük olduğu bu durumun finansal davranışlarını etkileyerek fazla harcama yaptıkları tespit edilmiştir.

Literatür çalışması sonucunda üniversite eğitimi öncesi dönemi konu alan çalışmaların son derece sınırlı sayıda kaldığı tespit edilmiştir. Ancak lise eğitimi tamamlayan ve aynı yıllarda reşit olan her öğrencinin finansal ürün ve hizmetlerden yararlanabileceği düşünüldüğünde, bireylerin lise mezuniyeti öncesinden finansal okuryazarlık kazanması son derece önemli olduğu aşikardır. Nitekim Mandel ve Klein (2009) çalışmasında genç yaşta finans eğitimi alan bireylerin yaşamları boyunca bu eğitimden elde ettikleri bilgileri kullandıkları ve olumlu finansal davranış sergilediklerini tespit etmiştir. Bu anlamda finansal okuryazarlık eğitiminin üniversite eğitimi öncesinde tamamlanması gerektiği değerlendirilmiş, literatüre katkı sağlaması açısından çalışmanın araştırma grubu lise öğrencileri olarak belirlenmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın amacı, Kırıkkale ilinde eğitim gören lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri ve bu düzeylerini etkileyen demografik özelliklerin belirlenmesidir. Araştırmanın gerçekleştiği Kırıkkale ilinde, 2020-2021 güz öğretim döneminde eğitim gören 14-19 yaş arası lise öğrencilerinin sayısı 14.580'dir. Bu anlamda araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden, basit rastgele (tesadüfi) örnekleme uygulanmıştır (Baltacı, 2018: 240). 18.08.2020 - 15.10.2020 tarihleri arasında Kırıkkale'de bulunan tüm liseler ziyaret edilmiş, Hülya Güvenç (2016) tarafından hazırlanan anket çevrimiçi yöntemle öğrencilere ulaştırılmış ve 796 öğrencinin ankete katılımı sağlanmıştır. Bu katılım sayısının 0,05 anlamlılık düzeyinde evreni temsil edeceği Tahmini Örneklem Tablosundan doğrulanmıştır. 796 anket verisi SPSS'e aktarılarak analiz edilmiş, örneklemdeki uçdeğer niteliğindeki katılımcılar Box Plot ile belirlenmiş ve bunun neticesinde 13 katılımcı analiz dışında tutulmuştur. Kalan 783 anket verisine T-Testi ve Anova Testi uygulanarak elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Araştırmada uygulanan anket Hülya Güvenç (2016) tarafından geliştirilen Finansal Okuryazarlık ve Para Yönetimi Algısı Ölçeği'nden

türetilmiştir. Kullanılan ölçeğin madde ayırt ediciliği ve güvenilirliği test edildiği için toplanan verilere Cronbach Alpha, Skewness ve Kourtosis analizi yapılmıştır. Araştırmanın hipotezleri şu şekildedir:

H₁: Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri, öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

H₂: Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri, devlet lisesi ve özel lisede farklılık göstermektedir.

H₃: Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri, eğitim gördüğü lise türüne göre farklılık göstermektedir.

H₄: Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri, annenin öğrenim durumuna göre farklılık göstermemektedir.

H₅: Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri, babanın öğrenim durumuna göre farklılık göstermemektedir.

Aşağıdaki tabloda anketin güvenilirliğini ölçen Cronbach Alpha değeri sunulmuştur. Söz konusu değer 0,60 ile 0,80 arasında olması anketin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018: 19). Analiz sonucunda Cronbach Alpha değeri 0,783 olarak tespit edilmiş olup anketin güvenilir olduğu değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Güvenirlik Katsayısı Tablosu

Cronbach Alpha	Madde Sayısı
0,783	52

Bu aşamada gelen yanıtların belirli bir alanda yığılıp yığılmadığı, soru içerisindeki cevaplar arasında normal şekilde dağılıp dağılmadığı test edilmiştir. Anket içerisindeki tüm ölçme maddeleri normallik testine sokularak Skewness (Çarpıklık) -0.303 ve Kurtosis (Basıklık) -0.012 bulunmuştur. Bu değerlerden Skewness değeri ankete gelen cevapların simetrik olup olmadığını göstermektedir. Skewness değeri 0 ise bu dağılımın simetrik olduğunu göstermektedir. Kabul edilebilir çarpıklık değeri -2 ile +2 arasındadır. Bu bağlamda anket için Skewness (Çarpıklık) değeri -0.303 olarak ölçülmüştür. Kurtosis değeri ise dağılımın sivri veya yatık olduğunu göstermektedir. Kurtosis değer 0'a yaklaşması toplanan cevapların normal dağıldığının ölçüsü olup kabul edilebilir değer aralığı -2 ile +2 arasındadır. Analiz sonucunda anketin basıklık değeri -0,012 olarak ölçülmüştür. Bu değere göre verilerin normal dağıldığı ve bu değerlerin normal değerler içinde olduğu değerlendirilmiştir. (Padem ve diğerleri, 2012: 144-145). Ankette yer alan 52 maddeyi oluşturan 3 ölçeğin kendi içerisindeki çarpıklık ve basıklık tablosu aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. Normallik Testi Tablosu

Faktörler	Skewness (Çarpıklık)	Kurtosis (Basıklık)
Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı	-0,775	0,584
Para Yönetim Davranışları Ölçeği	-0,230	-0,578
Finansal Bilgi Testi	0,743	1,051

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri aşağıdaki tablolarda yer almaktadır. Araştırmaya katılanların %63,6'sı kadın (498 öğrenci), %36,4'ü (285 öğrenci) ise erkektir. Ankete katılımın çevrimiçi olduğu ve gönüllülük esasına dayandığı göz önüne alındığında, kadın öğrencilerin anket araştırmalarına karşı daha duyarlı olduklarını değerlendirilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyetine İlişkin Frekans Tablosu

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	498	%63,60
Erkek	285	%36,40
Toplam	783	%100,00

Katılımcıların yaşları incelendiğinde dengeli bir dağılım olduğu görülmekle birlikte en fazla katılımı %27,2'lik oran ile 16 yaşındaki öğrencilerin sağladığı görülmüştür. En düşük katılımın ise %20,60 oranla 14 yaş grubundaki öğrenciler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Yaşların İlişkin Frekans Tablosu

Yaş Dağılımı	Frekans	Yüzde
14	161	%20,60
15	203	%25,90
16	213	%27,20
17 ve üzeri	206	%26,30
Toplam	783	%100,00

Kırıkkale'de bulunan tüm liselere ulaştırılan anketlere katılan öğrencilerin %94,3'ü devlet lisesinde, %5,7'si ise özel lisede eğitim görmektedir. Katılımcıların kayıtlı oldukları okul türüne bakıldığında, 394 öğrencinin (%50,30) Anadolu Lisesi, 179 öğrencinin (%22,90) Fen Lisesi ve 159 öğrencinin (%20,30) Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde öğrenim gördüğü tespit edilmiştir. Sınıf dağılımı incelendiğinde dağılımın neredeyse eşit olduğu görülmüştür.

Tablo 5. Katılımcıların Okul Bilgilerine İlişkin Frekans Tablosu

Okul Bilgileri	Frekans	Yüzde
Devlet Lisesi	738	% 94,30
Özel Lise	45	% 5,70
Toplam	783	% 100,00

Tablo 6. Katılımcıların Okul Türüne İlişkin Frekans Tablosu

Okul Türü	Frekans	Yüzde
Anadolu Lisesi	394	% 50,30
Fen Lisesi	179	% 22,90
Güzel Sanatlar Lisesi	8	% 1,00
Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi	4	% 0,50
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	159	% 20,30
Spor Lisesi	39	% 5,00
Toplam	783	% 100,00

Tablo 7. Katılımcıların Sınıflarına İlişkin Frekans Tablosu

Sınıf Dağılımı	Frekans	Yüzde
1.Sınıf	191	% 24,40
2.Sınıf	205	% 26,20
3.Sınıf	196	% 25,00
4.Sınıf	191	% 24,40
Toplam	783	% 100,00

Katılımcıların anne ve babalarının eğitim durumuna ilişkin frekans tablosu incelendiğinde, annelerin %50,40'nın ilköğretim, babaların ise %44,10 ile lise mezunu olduğu tespit edilmiştir. Her iki dağılımda da üniversite mezuniyeti üçüncü, lisansüstü mezuniyeti ise son sırada yer almaktadır.

Tablo 8. Anne-Baba Eğitim Dağılımını Gösteren Frekans Tablosu

	Annenin Eğitim Dağılımı		Babanın Eğitim Durumu	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
İlköğretim	395	%50,40	208	%26,60
Lise	273	%34,90	345	%44,10
Üniversite	104	%13,30	194	%24,80
Lisansüstü	11	%1,40	36	%4,60
Toplam	783	%100,00	783	%100,00

Tablo 9'da katılımcıların başarı düzeyleri yer almaktadır. Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı soruları, öğrencilerin para biriktirme algısı üzerine kurulu olup, bu sorulara gelen cevapların ortalamasının 67,59'dur. Bu testten alınabilecek maksimum notun 90 olduğu göz önüne alındığında öğrencilerin ortalamasının iyi seviyede olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin verdikleri cevaplardan kendilerini para yönetimi konusunda yeterli gördükleri anlaşılmıştır. Maksimum değeri 40,00 olan Para Yönetim Davranışları Ölçeğine gelen cevapların ortalaması 26,16'dır. Bu anlamda öğrencilerin para harcarken planlama yapma alışkanlıklarının orta seviyede başarı gösterdiği tespit edilmiştir. Katılımcılara uygulanan son test ise Finansal Bilgi Testidir. Finansal Bilgi Testi içerisinde toplam 33 soru yer almaktadır. Katılımcılar bu sorulara; doğru, yanlış ve bilmiyorum seçeneklerinden birini işaretleyerek cevap vermişlerdir. Finansal Bilgi Testi verileri sorunun doğru yanıtı için 3 puan, sorunun yanlış yanıtı için -1 puan ve bilmiyorum şıkkı için 0 puan olacak şekilde analiz edilmiştir. Bu bağlamda testte alınabilecek en yüksek puan 99 iken öğrencilerin Finansal Bilgi düzeyi 46,05 olarak gerçekleşmiştir. Bu ortalamayla araştırmaya katılan öğrencilerin Finansal Bilgi düzeylerinin ortanın altında olduğu tespit edilmiştir. Üç ölçeğin başarı ortalamaları, her ölçekten en yüksek 100 alınacak şekilde oranlanır, toplanır ve üçe bölünürse katılımcıların ortalama finansal okuryazarlık düzeyi bulunacaktır. Bu yolla araştırmaya katılan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyinin 60,06 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların Başarı Düzeyleri

Faktörler	Geçerli Sayı (N)	Minimum Değer	Maksimum Değer	Ortalama Değer	Standart Sapma
Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı	783	17	90	67,59	14,31
Para Yönetim Davranışları Ölçeği	783	10,00	40,00	26,16	7,07
Finansal Bilgi Testi	783	-1,00	87,00	46,05	18,16
Akademik Başarı	783	39,00	100,00	77,62	14,61

Öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini tespit ettikten sonra, bu finansal okuryazarlık seviyelerini etkileyen etmenler araştırmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7 ve Tablo 8'de frekans tabloları sunulan demografik özelliklerle öğrencilerin finansal okuryazarlık ölçeklerinde gösterdikleri başarı sırasıyla karşılaştırılmıştır.

Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin, öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermedikleri H_1 hipotezi ile sınanmaktadır.

H_1 : Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri, öğrencilerin cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

Tablo 10. Cinsiyet Başarı Dağılımı ve Cinsiyete İlişkin t-Testi

Cinsiyete Göre Başarı Dağılımı	Cinsiyet	N	Ortalama Değer	Standart Sapma	Anlamlılık	t	df	P
Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı	Kadın	498	66,4779	14,12	0,846	-2,904	781	0,004
	Erkek	285	69,5509	14,46		-2,885	579,736	0,004
Finansal Bilgi Testi	Kadın	498	44,6365	17,60	0,184	-2,910	781	0,004
	Erkek	285	48,5439	18,87		-2,856	558,084	0,004
Para Yönetim Davranışları Ölçeği	Kadın	498	26,0301	6,87	0,023	-0,710	781	0,478
	Erkek	285	26,4035	7,42		-0,695	554,441	0,487

Tablo 10'da yer alan t-testi sonuçları incelendiğinde, Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı ve Finansal Bilgi Testinin katılımcıların cinsiyetlerine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği (<0.05) tespit edilmiştir. Katılımcıların ortalamalarına bakıldığında ise erkeklerin kadınlara göre her iki alt boyutta (Finansal Bilgi Testi ve Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı) da daha yüksek puan aldığı gözlemlenmiştir. Bu sonuç, erkek öğrencilerin kadın öğrencilere kıyasla daha yüksek tasarruf etme davranışları içerisinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca kadın öğrencilerin finansal kavramlarına hakimiyetlerinin erkek öğrencilere nazaran daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin, okul bilgisine göre farklılık gösterip göstermedikleri H_2 hipotezi ile sınanmaktadır.

H_2 : Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri, devlet lisesi ve özel lisede farklılık göstermektedir.

Tablo 11'de görüldüğü üzere Finansal Bilgi Testi ile Para Yönetim Davranışları Ölçeği katılımcılarının okul bilgilerine göre anlamlı bir farklılık gösterdikleri (<0.05) tespit edilmiştir. Özel liseye giden öğrencilerin finansal bilgi testine devlet lisesi öğrencilerinden daha fazla doğru cevap verdikleri, bu anlamda özel lise öğrencilerinin devlet lisesi öğrencilerine göre daha fazla finans kavramına hâkim oldukları anlaşılmaktadır. Para Yönetim Davranışları Ölçeğine gelen yanıtlar incelendiğinde ise devlet lisesi öğrencilerinin özel lise öğrencilerine göre daha başarılı olduğu görülmüştür. Bu durum devlet lisesi öğrencilerinin daha olumlu finansal davranış sergiledikleri ve bütçelerini yönetmede istekli oldukları şekilde değerlendirilmiştir.

Tablo 11. Okul Bilgisi Başarı Dağılımı ve Okul Bilgisine İlişkin t-Testi

Cinsiyete Göre Başarı Dağılımı	Okul Bilgisi	N	Ortalama Değer	Standart Sapma	Anlamlılık	t	df	P
Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı	Devlet L.	738	67,56	14,21	0,38	-0,25	781	0,796
	Özel L.	45	68,13	16,03		-0,23	48,31	0,817
Finansal Bilgi Testi	Devlet L.	738	45,50	18,13	0,04	-3,46	781	0,001
	Özel L.	45	55,11	16,24		-3,82	50,92	0,000
Para Yönetim Davranışları Ölçeği	Devlet L.	738	26,30	7,09	0,397	2,22	781	0,026
	Özel L.	45	23,88	6,38		2,44	50,85	0,018

Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri, öğrencilerin eğitim gördüğü lise türüne göre farklılık gösterip göstermedikleri H_3 hipotezi ile sınanmaktadır.

H_3 : Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri, eğitim gördüğü lise türüne göre farklılık göstermektedir.

Tablo 12. Okul Türlerine Göre Başarı Dağılımı

Okul Türlerine Göre Başarı Dağılımı		N	Ortalama Değer	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı	Anadolu Lisesi	394	66,5482	14,90458	17,00	90,00
	Fen Lisesi	179	68,1173	13,47168	17,00	90,00
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	159	69,4843	14,19478	27,00	90,00
	Spor Lisesi	39	69,8718	12,07254	42,00	89,00
Finansal Bilgi Testi	Anadolu Lisesi	394	43,8096	18,12823	-1,00	83,00
	Fen Lisesi	179	54,8436	17,05635	3,00	85,00
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	159	42,5409	16,37331	5,00	87,00
	Spor Lisesi	39	41,3333	17,28299	7,00	70,00
Para Yönetim Davranışları Ölçeği	Anadolu Lisesi	394	26,1066	7,30602	10,00	40,00
	Fen Lisesi	179	25,3631	5,67638	10,00	40,00
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	159	27,3270	7,73493	10,00	40,00
	Spor Lisesi	39	25,7949	7,30602	12,00	37,00

Çalışmaya, Kız Anadolu İmam Hatip Lisesinden 4 ve Güzel Sanatlar Lisesinden 8 öğrenci araştırmaya katılmıştır. Katılım sayısı düşük olduğu için, sağlanan katılımın okul başarısını yansıtmayacağı değerlendirildiğinden söz konusu 12 veri analiz dışında tutulmuştur. Tablo 12’de 771 katılımcının okul türlerine göre başarı dağılımını göstermektedir.

Çalışmamızda varyansların homojenliği Levene Testi ile sınanmış, test sonuçlarına göre uygun PostHoc Testi seçilmiştir. Finansal okuryazarlık düzeyinin okul türü açısından farklılaşma düzeyini inceleyen ANOVA testi sonuçları Tablo 13’te paylaşılmıştır.

Tablo 13. Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Okul Türü Açısından Farklılaşma Derecesinin Tespitine Yönelik ANOVA Testi

		Karelerin Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı	Gruplar Arasında	1243,852	3	414,617	2,026	,109
	Gruplar İçinde	156982,190	767	204,670		
	Toplam	158226,042	770			
Finansal Bilgi Testi	Gruplar Arasında	18641,319	3	6213,773	20,311	,000
	Gruplar İçinde	234644,494	767	305,925		
	Toplam	253285,813	770			
Para Yönetim Davranışları Ölçeği	Gruplar Arasında	336,470	3	112,157	2,252	,081
	Gruplar İçinde	38194,272	767	49,797		
	Toplam	38530,742	770			

Tablo 13’de görüldüğü üzere Finansal Bilgi Testinin anlamlılık düzeyinin 0.05’ten küçük olduğu için katılımcıların okul türlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği anlaşılmıştır. Farkın hangi grup elemanları arasında olduğunun tespiti için, grup içerisindeki eleman sayıları arasında ciddi fark olması nedeniyle PostHoc (Scheffe Testi) uygulanmıştır. Grup eleman sayısı 5 olduğu için PostHoc anlamlılık değeri 0,0033 olarak kabul edip analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 14. Okul Türüne İlişkin PostHoc (Scheffe Testi) Testi

Okul Türü (I)	Okul Türü (J)	Ortalama Fark (I-J)
Anadolu Lisesi	Fen Lisesi	-11,03393*
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	1,26876
	Spor Lisesi	2,47631
Fen Lisesi	Anadolu Lisesi	11,03393*
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	12,30269*
	Spor Lisesi	13,51024*
Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	Anadolu Lisesi	-1,26876
	Fen Lisesi	-12,30269*
	Spor Lisesi	1,20755
Spor Lisesi	Anadolu Lisesi	-2,47631
	Fen Lisesi	-13,51024*
	Mesleki ve Teknik Lisesi	-1,20755

Tablo 14’de Fen Lisesi başarı düzeyi ile diğer liselerin başarı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Tablo 12’de yer alan Okul Türlerine Göre Başarı Dağılımı incelendiğinde Fen Lisesi öğrencilerinin Finansal Bilgi Testinde, Meslek ve Teknik Anadolu Lisesi, Spor Lisesi, Anadolu Lisesine göre daha başarılı olduğu görülmektedir. Bu sonuç, Liselere Giriş Sınavı’nda en başarılı öğrencilerin girebildiği Fen Lisesi öğrencilerinin sayısal işlemlere yatkınlığının yüksek olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.

Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin, öğrencilerin annelerinin öğrenim durumuna göre farklılık gösterip göstermedikleri H_4 hipotezi ile sınanmaktadır.

H₄: Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri, annelerinin öğrenim durumuna göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 15. Annenin Eğitim Durumuna Göre Başarı Dağılımını Gösteren Tablo

		N	Ortalama Değer	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı	İlköğretim	395	66,39	67,07	17,00	90,00
	Lise	273	67,73	67,94	21,00	90,00
	Üniversite	104	68,57	68,63	18,00	90,00
Finansal Bilgi Testi	İlköğretim	395	44,12	18,29	-1,00	85,00
	Lise	273	46,15	17,67	0,00	87,00
	Üniversite	104	52,76	17,95	3,00	87,00
Para Yönetim Davranışları Ölçeği	İlköğretim	395	26,25	6,71	10,00	40,00
	Lise	273	26,64	7,09	10,00	40,00
	Üniversite	104	24,82	7,36	11,00	40,00

Annesi lisansüstü eğitim almış 11 öğrenci bulunmaktadır. Söz konusu verinin diğer değişkenlere kıyasla düşük seviyede kalması analizi olumsuz şekilde etkileyeceğinden 11 veri analizden çıkartılmıştır. Kalan 772 öğrencinin annelerinin eğitim durumuyla ölçeklerde gösterdikleri başarı Tablo 15’de gösterilmiştir. Finansal okuryazarlık düzeyinin annenin eğitim durumuna farklılaşma derecesine gösteren ANOVA Testi sonuçları Tablo 16’da sunulmuştur.

Tablo 16. Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Annenin Eğitim Durumu Açısından Farklılaşma Derecesinin Tespitine Yönelik ANOVA Testi

		Karelerin Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı	Gruplar Arasında	255,058	2	127,529	0,620	0,538
	Gruplar İçinde	158161,413	769	205,672		
	Toplam	158416,470	771			
Finansal Bilgi Testi	Gruplar Arasında	6154,234	2	3077,117	9,579	0,000
	Gruplar İçinde	247027,719	769	321,232		
	Toplam	253181,953	771			
Para Yönetim Davranışları Ölçeği	Gruplar Arasında	250,180	2	125,090	2,500	0,083
	Gruplar İçinde	38481,892	769	50,041		
	Toplam	38732,073	771			

Tablo 16’da yer alan ANOVA Testi sonuçlarına göre, Finansal Bilgi Testi anlamlılık düzeyi 0.05’den küçük olduğu için Finansal Bilgi Testi seviyelerinin annelerin eğitim düzeyine göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Hangi eğitim seviyeleri arasında fark oluştuğunun görülebilmesi için PostHoc (Scheffe Testi) uygulanmıştır. PostHoc testinde anne eğitim düzeyi grubunda 3 eleman bulunduğu için anlamlılık değeri 0,0166 olarak belirlenmiştir.

Tablo 17. Annenin Eğitim Durumuna İlişkin PostHoc (Scheffe) Testi

Annenin Öğrenim Düzeyi (I)	Annenin Öğrenim Düzeyi (J)	Ortalama Fark (I-J)
İlköğretim	Lise	-2,02107
	Üniversite	-8,64012*
Lise	İlköğretim	2,02107
	Üniversite	-6,61905*
Üniversite	İlköğretim	8,64012*
	Lise	6,61905*

Tablo 17’den görüldüğü üzere annesi ilköğretim ve lise mezunu olanların finansal bilgi testi başarılarıyla annesi üniversite mezunu olanların finansal bilgi testi arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Anne eğitim durumuna göre başarı dağılımını gösteren Tablo 15’e göre annesi üniversite mezunu olanların, annesi ilköğretim ve lise mezunu olanlardan daha başarılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuç lisans eğitiminde alınan finansal derslerinin annenin finansal farkındalığı üzerinde olumlu bir etki yapması şeklinde değerlendirilmiştir.

Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri, öğrencilerin babalarının öğrenim durumuna göre farklılık gösterip göstermedikleri H_5 hipotezi ile sınanmaktadır.

H_5 : Lise öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri, babalarının öğrenim durumuna göre farklılık göstermemektedir.

Tablo 18. Babanın Eğitim Durumu ile Başarı Dağılımını Gösteren Tablo

		N	Ortalama Değer	Standart Sapma	Minimum Değer	Maksimum Değer
Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı	İlköğretim	208	66,1058	14,69261	17,00	90,00
	Lise	345	68,7826	13,63698	27,00	90,00
	Üniversite	194	66,9124	15,21002	17,00	90,00
	Lisansüstü	36	68,5278	12,93828	39,00	90,00
Finansal Bilgi Testi	İlköğretim	208	43,3462	16,76537	5,00	85,00
	Lise	345	44,7159	17,98919	-1,00	87,00
	Üniversite	194	50,8608	18,94377	3,00	87,00
	Lisansüstü	36	48,7222	18,73059	6,00	78,00
Para Yönetim Davranışları Ölçeği	İlköğretim	208	208	25,8365	10,00	40,00
	Lise	345	345	26,7971	10,00	40,00
	Üniversite	194	194	25,8299	10,00	40,00
	Lisansüstü	36	36	23,8333	11,00	37,00

Baba eğitim durumunun yer aldığı Tablo 18 incelendiğinde, “Finansal Bilgi Testinde” en başarılı olan grubun üniversite mezunları olduğu görülmektedir. Öte taraftan lisansüstü eğitim gören babaların başarıları ikinci sırada yer almaktadır. Finansal okuryazarlık düzeyinin babanın eğitim durumuna farklılaşma derecesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 19. Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Babanın Eğitim Durumu açısından Farklılaşma Derecesinin Tespitine Yönelik ANOVA Testi

		Karelerin Toplamı	df	Ortalama Kare	F	P
Para Yönetim Öz Yeterlilik Algısı	Gruplar Arasında	1069,619	3	356,540	1,745	0,156
	Gruplar İçinde	159166,851	779	204,322		
	Toplam	160236,470	782			
Finansal Bilgi Testi	Gruplar Arasında	6881,594	3	2293,865	7,118	0,000
	Gruplar İçinde	251045,704	779	322,267		
	Toplam	257927,298	782			
Para Yönetim Davranışları Ölçeği	Gruplar Arasında	377,790	3	125,930	2,530	0,056
	Gruplar İçinde	38768,626	779	49,767		
	Toplam	39146,416	782			

Tablo 19 incelendiğinde “Finansal Bilgi Testinin” anlamlılık düzeyi (P) 0.05’den küçük olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile baba eğitim durumunun “Finansal Bilgi Testi” başarısının açısından anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farkın hangi grup elemanları arasında olduğunun tespiti için PostHoc (Scheffe Testi) uygulanmıştır. PostHoc analizinde eğitim durumundaki eleman sayımız 4 olduğu için anlamlılık değeri 0,0083 olarak belirlenmiştir.

Tablo 20. Babanın Eğitim Durumuna İlişkin PostHoc (Scheffe) Testi

Babanın Öğrenim Düzeyi (I)	Babanın Öğrenim Düzeyi (J)	Ortalama Fark (I-J)
İlköğretim	Lise	-1,36979
	Üniversite	-7,51467*
	Lisansüstü	-5,37607
Lise	İlköğretim	1,36979
	Üniversite	-6,14488*
	Lisansüstü	-4,00628
Üniversite	İlköğretim	7,51467*
	Lise	6,14488*
	Lisansüstü	2,13860
Lisansüstü	İlköğretim	5,37607
	Lise	4,00628
	Üniversite	-2,13860

Tablo 20’de yer alan PostHoc (Scheffe) Testi sonuçlarına göre finansal bilgi testi katılımcılarından babaları üniversite mezunu olanlar ile babaları ilköğretim ve liseden mezun olanlar arasından anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. “Finansal Bilgi Testi” başarıları incelendiğinde en başarılı grubun üniversite mezunu babalar olduğu görülmektedir. Ancak üniversite mezunu babalar ile lisansüstü mezuniyete sahip babalar arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Bu sonuç, babaların lisansüstü eğitimlerinde finans alanına uzak dersler aldıkları, dolayısıyla lisansüstü eğitimde alınan derslerin babaların finansal okuryazarlığına katkı sağlamadığı şekilde yorumlanmıştır.

5. SONUÇ

Finansal okuryazarlık literatürü incelendiğinde, pek çok farklı araştırma grubu üzerine çalışmalar yapıldığı görülmektedir. En çok çalışma yapılan alanların başında da üniversite öğrencileri gelmektedir. Çalışmalar, İktisadi ve İdari Bilimler öğrencilerinin müfredatlarında yer alan finans dersleri sayesinde finansal okuryazarlık düzeylerinin diğer birimlerdeki öğrencilere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Öte yandan üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin yaş ve sınıf düzeyi ile anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir.

Ancak genç bireylerin üniversite öncesi dönemde finansal faaliyetlerde bulunduğu, bütçe hazırladığı ve harcamalarını bütçe sınırları içerisinde gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bu anlamda finansal okuryazarlık eğitiminin üniversite eğitimi öncesinde tamamlanması gerektiği, lise öğrencilerini konu alan bir çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, Kırıkkale’de farklı lise türlerinde eğitim gören 796 öğrenciye finansal okuryazarlık anketi uygulanmıştır. Ankete katılanların finansal okuryazarlık düzeylerini etkileyen demografik özellikler araştırılmıştır.

Çalışma sonuçlarına göre erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre “Finansal Bilgi Testi” ile “Para Öz Yönetim Ölçeğinde” daha başarılı oldukları görülmüştür. Ayrıca okul türleri ile finansal okuryazarlık düzeyleri incelendiğinde, Fen Lisesi öğrencileri finansal bilgi testinde Anadolu Lisesi, Spor Lisesi ile Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinden daha başarılı

oldukları tespit edilmiştir. Devlet lisesine giden öğrencilerin özel lise öğrencilerine göre para yönetim davranışlarında daha başarılıdır. Öte taraftan özel lise öğrencilerinin ise, finansal bilgi testinde daha başarılı olduğu başka bir ifade ile devlet lisesi öğrencilerine göre finansal kavramlara daha yatkın oldukları anlaşılmıştır. Bu sonuç literatürde yer alan Mevsim (2016), Sancak (2019), Demir (2019), Bayındırlı (2020) ve Erkılıç (2019)'un sonuçlarını destekler niteliktedir.

Çalışmada anne-baba eğitim düzeyinin öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerine etkisi de araştırılmıştır. Bu kapsamda üniversite mezunu anne ve babanın çocuklarının finansal bilgi testinde ilköğretim ve lise mezunu anne-babanın çocuklarına göre daha başarılı olduğu görülmüştür. Bu sonuç, anne-babanın eğitim seviyesinin öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyleri üzerine etkisi olmadığı sonucuna ulaşan Yıldız (2019), Dursun (2019) ve Yücel (2017) çalışmaları ile farklılık göstermektedir. Ancak üniversite mezunu anne-babanın finansal bilgi testi başarılarının, diğer anne-babalara göre yüksek olduğu görülmüş, bu durumun yükseköğretim sürecinde alınan finans derslerinden kaynaklanabileceği değerlendirilmiştir. Bu anlamda üniversite mezun anne-babaların sahip oldukları finansal bilgi ile çocuklarını finansal farkındalıkları daha yüksek olacak şekilde yetiştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Öte taraftan lisansüstü eğitimin, finansal okuryazarlık düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüştür.

Finansal okuryazarlığın, üniversite sonrasına bırakılmayacak kadar önemli bir konu olduğu aşıkardır. Çocuklar, küçük yaşlardan itibaren belirli bir bütçe kapsamında harcama yapmaya başlamaktadır. Pek çok alışkanlık gibi harcama ve bütçe yapma alışkanlıklarının küçük yaşlarda edinildiği düşünüldüğünde finansal okuryazarlığın önemli anlaşılabacaktır. Çalışmalar finans derslerinin alan öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu nedenle ilköğretim ve lise düzeylerinde de finansal okuryazarlık farkındalığının artırılması, müfredatlarda finansal okuryazarlık derslerine yer verilmesi ve müfredat dışı eğitimlerle harcama, bütçe ve tasarruf yapma konusunda öğrencilerin yönlendirilmesinin anlamlı olduğu değerlendirilmiştir.

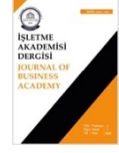
İleriki çalışmalarda araştırmacıların, üniversite ve iş yaşamının incelenmesi yerine üniversite öncesi ilköğretim ve lise düzeyinde araştırmalar yapmaları önerilmektedir. Finansal okuryazarlık eğitimi alan ve almayan grupların karşılaştırılması, sayısal derslere yatkınlığın finansal okuryazarlık üzerindeki etkisinin incelenmesi literatüre katkı sağlayacak çalışmalar olarak değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Albulut, İ. İ. (2020). *Üniversite Öğrencileri için Ortak Finansal Okuryazarlık Ölçeği Geliştirme Çalışması: İnönü Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Aşıcı, M. (2009). Kişisel ve Sosyal Bir Değer Olarak Okuryazarlık. *Değerler Eğitimi Dergisi* 7 (17), 9-26.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 (1), 231-274.
- Barmaki, N. (2015). *Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Hacettepe Üniversitesi Örneği*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayındırlı, M. Ö (2020). *Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık, Finansal Tutum ve Davranış Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Karabük Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.
- Bayram, S. S. (2010). *Finansal Okuryazarlık ve Para Yönetimi Davranışları: Anadolu Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Baysa, E. (2015). *Finansal Okuryazarlık ve Banka Müşteri Segmentasyonları Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Bediroğlu, K. (2019). *Finansal Okuryazarlık: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Üzerine Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Belás J. vd. (2016). Financial Literacy Of Secondary School Students. Case Study From The Czech Republic And Slovakia. *Economics and Sociology*, 9 (4), 191-206.
- Bertley, J. (2011). What Drives Financial Literacy Among the Young?. *Undergraduate Economic Review* 7 (1), 1-16.
- Chatterjee, S. & Kim, J. (2013). Childhood Financial Socialization And Young Adults Financial Management. *Journal Of Financial Counseling And Planning* 24 (1), 61-79.
- Çolak, H. (2017). *Mühendislerde Finansal Okuryazarlık ve Para Yönetimi Becerileri: Bandırma İlçesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Çör, Ö. (2019). *Kobilerde Finansal Okuryazarlık: Finansal Yönetim Etkisi, Sorunlar ve Öneriler*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, T. (2019). *Determining Financial Literacy Level Of University Students: The Case Of Yıldız Technical University*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dikyar, A. (2019). *Isparta İlinde Bulunan Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlerin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Ölçülmesi Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.
- Dursun, V. (2019). *Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Bilgi, Tutum ve Davranış Düzeylerinin Araştırılması: Adnan Menderes Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Erkılıç, A. (2019). *Lise Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyleri ve Matematik Ders Başarıları Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

- Falahati L. & Paim, L. H. (2011). Gender Differences In Financial Literacy Among College Students. *Journal Of American Science* Sayı: 7 (6), 1180-1183.
- Gök, B. & Çoşkun, A. (2020). Z Kuşağının Finansal Okuryazarlık Eğilimlerinin İncelenmesine İlişkin Bir Araştırma. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6 (1), 356-366.
- Güler, E. (2015). *Hane Halkının Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Sakarya İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Güvenç, H. (2016). Lise Öğrencileri İçin Finansal Okuryazarlık Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 16 (3), 847-863.
- Kahraman, Y. E. (2015). *Erciyes Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Finansal Okuryazarlık Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Karaarslan, H. (2020). *Ortaokul Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kartal, Y. (2019). *Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık, Finansal Tutum ve Davranış Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Necmettin Erbakan Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Kaya, H. (2019). *Finansal Okuryazarlık ve İİBF’de Verilen Muhasebe Finansman Derslerinin Finansal Okuryazarlık Üzerine Etkileri: Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Kılıç, Y. (2016). *Finansal Okuryazarlık ve Finansal Refahın Belirleyicileri: Gaziantep ve Çevre İlleri İçin Yapısal Eşitlik Modeli Uygulaması*. Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Kidwell, B. & Turrisi, R. (2003). An Examination Of College Student Money Management Tendencies. *Journal Of Economic Psychology* 25 (5), 601-616.
- Korkmaz, S. S. (2016). *Finansal Tüketicilerin Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Düzeylerinin Ölçülmesi: Giresun ili Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Mamadova, G. (2020). *İlkokul ve Ortaokul Öğretim Programlarındaki Kazanımlarda Finansal Okuryazarlıkla İlgili Öğrencilerin Tutum ve Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Mandel, L. & Klein L. S. (2009). The Impact Of Financial Literacy Education On Subsequent Financial Behavior. *Journal Of Financial Counseling And Planning* 20 (1), 15-24.
- Mevsim, L. T. (2016). *Üniversite Öğrencilerinde Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Erzincan Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan.
- Moten, M. J. (2011). *Examining The Disparity In Financial Literacy Between High School Seniors Of Different Ethnicities And Income Level*. Doktora Tezi, Northcentral University, Faculty Of The School Of Business And Technology, California.
- OECD, (2013). PISA 2012 Assessment and Analytical Framework: Mathematics, Reading, Science, Problem Solving and Financial Literacy. *OECD Publishing*. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264190511-en> Adresinden, 9 Mart 2020.
- Oktay, M. & Kandil Göker, İ.E. (2020). Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Bireylerin Tasarruf Eğilimi Üzerindeki Etkisi: Kırıkkale Üniversitesi Akademik ve İdari Personeli Üzerine Bir Araştırma, *İşletme Akademisi Dergisi* 1(1), 34-55.

- Öncüler, İ. (2018). *Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: İstanbul Gelişim Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özbek, A. (2019). *Erken Dönemde Ekonomi Eğitiminin Finansal Okuryazarlık Düzeyine Etkisi: Uluslararası Bakalorya Örneği*. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Öztürk, E. (2014). *Finansal Okuryazarlık ve Para Yönetimi: Süleyman Demirel Üniversitesi Akademik Personel Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Padem, H. Göksü, A. Konaklı, Z. (2012) “Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı” *International Burch University Publication* No: 13.
- Sancak, S. (2019). *Üniversite Öğrencilerinde Finansal Okuryazarlık Araştırması: Gümüşhane Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşhane.
- Scheresberg, C. B. & Lusardi A. Gen Y Personal Finances: A Crisis Of Confidence And Capability. *File Research Institute* 2014 Raporu.
- Sönmez, M. T. (2016). *Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Matematiksel Modelleme Etkinlikleriyle Matematikselleştirme Süreçlerinin ve Finansal Okuryazarlıklarının İncelenmesi*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Şaroğlu, H. (2017). *Kamu Çalışanlarının Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Tunceli İlindeki Kamu Çalışanları Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Taş, Ö. T. (2019). *Tr83 Bölgesindeki Üniversitelerin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Karşılaştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Tektaş, D. (2019). *Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi ve Mesleki, Teknik Anadolu Liselerinde Görev Yapan Muhasebe ve Finansman Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tosun, A. E. (2016). *Lise Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyi Üzerine Bir Alan Araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Yıldız, D. & Uzunsakal, E. (2018) Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (1), 14-28.
- Yıldız, G. (2019). *Davranışsal İktisat Perspektifinden Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Analizi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Yücel, S. (2017). *Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlıklarının Kredi Kartı Kullanım Alışkanlıkları Üzerine Etkisinin İncelenmesi: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi- Hacettepe Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.

Derleme Makalesi

Avrupa Borç Krizinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi*

Dr. Mehmet KUZU

Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Muhasebe-Finansman Anabilim Dalı, Bayburt.

mehmetkuzu86@gmail.com www.orcid.org/0000-0001-5354-4368

Özet

Bir parasal birlik alanı olarak Euro Bölgesi 1999 yılında kurulmuştur. Euro Bölgesinin kurulmasından sonra AB ve Euro Bölgesinde borçlanma maliyetleri azalmaya başlamıştır. Borçlanma maliyetlerindeki azalış, Euro Bölgesinde borçlanmaya dayalı ekonomik büyümeyi daha avantajlı hale getirmiştir. Bu durum ise Euro Bölgesi ülkelerinin kamu borçlarının artmasına neden olmuştur. Euro Bölgesinde parasal birliği destekleyen mali birliğin oluşturulmaması, Euro Bölgesindeki bazı ülkelerin mali disiplinlerinin zayıf olması ile makroekonomik yönden kırılganlıklara sahip olmaları; diğer ülkelere kıyasla bu ülkelerde kamu borçlarının GSYİH' ya oranının daha yüksek seviyelere çıkmasına sebep olmuştur. 2008 Küresel krizi ile bu ülkelerin finansal kırılganlıkları artmıştır. Artan finansal kırılganlık başta Yunanistan olmak üzere Euro Bölgesi Güney ülkelerinde borç krizlerine neden olmuştur. Bu çalışmanın amacı; Avrupa borç krizinin ortaya çıkış sürecini inceleyerek krizin gelişimini analiz etmektir. Sonuç olarak Euro Bölgesinde güney ülkelerinin enflasyonu baskılayamamaları sonucu değerlendirilen reel döviz kuru nedeniyle kamu borçları ile finanse edilen cari açık sorunlarının olduğu gözlemlenmiştir. Küresel kriz sonrası artan risk fiyatlamaları nedeniyle bu ülkelerin mevcut borçlanma dinamikleri bozulmuş ve Avrupa Borç Krizi ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Borç Krizi, Euro Bölgesi, Finansal Krizler

Makale Gönderme Tarihi: 30.07.2020

Makale Kabul Tarihi: 12.12.2020

* Bu çalışma, Mehmet Kuzu tarafından 2014 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı/Muhasebe-Finansman Bilim dalında yazılan "Reel Efektif Döviz Kuru Endeksini Etkileyen Faktörlerin Avrupa Borç Krizi Çerçevesinde Analizi" isimli yayımlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Önerilen Atıf:

Kuzu, M., (2020). Avrupa Borç Krizinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi, *İşletme Akademisi Dergisi*, 1(4): 364-384.

© 2020 İşletme Akademisi Dergisi.

Review Article

Euro Zone Debt Crises

Dr. Mehmet KUZU

Bayburt University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Management, Bayburt.

mehmetkuzu86@gmail.com www.orcid.org/0000-0001-5354-4368

Abstract

The Euro Zone was established in 1999 as a monetary union area. After the establishment of the Euro Zone, borrowing costs started to decrease in the EU and Euro Zone. The decrease in borrowing costs made economic growth based on borrowing more advantageous in the Euro Area. This situation led to an increase in the public debts of the Euro Area countries. Failure to establish a financial union supporting the monetary union in the Eurozone, weak financial disciplines of some countries in the Euro Area, and their macroeconomic vulnerabilities; Compared to other countries, the ratio of public debts to GDP increased in these countries. With the 2008 global crisis, the financial vulnerabilities of these countries have increased. Increased financial vulnerability caused debt crises in the Euro Area Southern countries, especially in Greece. The purpose of this study; to examine the emergence process of the European debt crisis and to analyze development of crisis. As a result, it was observed that the current account deficit financed by public debt, due to the real exchange rate appreciated as a result of the inability of the southern countries to suppress inflation, in the Euro Zone. Due to the increasing risk pricing after the global crisis, the existing borrowing dynamics of these countries deteriorated and the European debt crisis emerged.

Keywords: European Debt Crisis, Euro Zone, Financial Crises.

Received: 30.07.2020

Accepted: 12.12.2020

Suggested Citation:

Kuzu, M., (2020). Euro Zone Debt Crises, *Journal of Business Academy*, 1(4): 364-384.

© 2020 Journal of Business Academy.

1. Giriş

Avrupa Birliği'nin (AB) uzun vadede kurumsal amacı ekonomik ve siyasi birliğe dönüşmektir. Bu amaç, ekonomik ve siyasi anlamda uzun bir süreci gerektirmektedir. AB üyesi ülkeler arasında ekonomik ve mali birliğin sağlanabilmesi bu sürecin en önemli kilometre taşlarından biridir. Ekonomik ve mali birliğin sağlanmasının ilk adımı parasal birliğin sağlanmasıdır. Bir parasal birlik alanı olarak Euro Bölgesi veya bir diğer adı ile Avrupa Para Birliği 1999 yılında kurulmuştur.

Euro Bölgesinin kurulmasından sonra AB ve Euro Bölgesinde borçlanma maliyetleri Alman markının borçlanma maliyetlerine yakınsamıştır. Bu durum Euro Bölgesinde borçlanmaya dayalı ekonomik büyümeyi daha avantajlı hale getirmiştir ve Euro Bölgesi ülkelerinin kamu borçlarının artmasına neden olmuştur.

Euro Bölgesinde parasal birliği destekleyen mali birliğin oluşturulmaması, Euro Bölgesi güney ülkelerinin mali disiplinlerinin zayıf olması ile makroekonomik yönden kırılganlıklara sahip olmaları; diğer ülkelere kıyasla bu ülkelerde kamu borçlarının GSYİH' ye oranının daha yüksek seviyelere çıkmasına sebep olmuştur.

2008 Küresel krizi ile bu ülkelerin finansal kırılganlıkları artmıştır. 2008 yılında ortaya çıkan Küresel Finansal Kriz, küresel sistem üzerinde risk fiyatlamalarını artırmıştır. Artan küresel risk fiyatlamaları Euro Bölgesinde borçlanma maliyetlerini yükseltmiştir. Küresel Finansal Krizin etkileri Euro Bölgesinde makroekonomik kırılganlıklara sahip ülkelere daha fazla hissedilmiştir. Euro Bölgesinde mali disiplin ve makroekonomik göstergeler açısından en zayıf ülkelerden biri Yunanistan'dır. Bu bağlamda Küresel Finansal Krizle birlikte artan risk algısı sonrası, Yunanistan'ın borçlanma maliyetleri diğer Euro Bölgesi ülkelere kıyasla daha fazla artmıştır.

Yunanistan'da 2009 yılı sonbaharında göreve gelen yeni hükümet Yunanistan'ın geçmişe dair makroekonomik verilerini güncelleyerek Yunanistan'ın kamu borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etmiştir. Yunanistan kamu borçlarının ödenebilirlik derecesi ile ilgili yapılan bu güncelleme Euro Bölgesi piyasalarında panik havası ortaya çıkarmıştır.

Piyasalarda bir Euro Bölgesi ülkesinin iflası kaynaklı ortaya çıkan panik havası; yatırımcılar nezdinde Euro Bölgesi ve AB'nin geleceğine ilişkin soru işaretlerini ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede, Euro Bölgesinde Küresel Finansal Krizle ortaya çıkan yüksek derecede risk seviyesi daha fazla artarak borçlanma maliyetlerini daha fazla artma eğilimine sürüklemiştir.

Küresel Finansal Kriz ve Yunanistan'ın iflası sonrası Euro Bölgesinde makroekonomik kırılganlıklara sahip olan ülkelerin borçlanma maliyetleri diğer Euro Bölgesi ülkelere nazaran çok daha fazla artmıştır. Artan borçlanma maliyetleri sonucu Euro Bölgesinde makroekonomik zayıflıklara sahip olan ülkeler, artan kamu borçlarının geri ödenmesinde başarılı olamamışlar ve borçlarının geri ödenmeme riskleri artmaya başlamıştır. Risk artışı ile borçlanma maliyetlerinin tekrar yükselmesi, kamu borçlarının tekrardan borçlanma yolu ile finanse edilmesini neredeyse imkânsız hale getirmiş ve Avrupa Borç Krizi ortaya çıkmıştır.

2. Avrupa Borç Krizinin Gelişimi

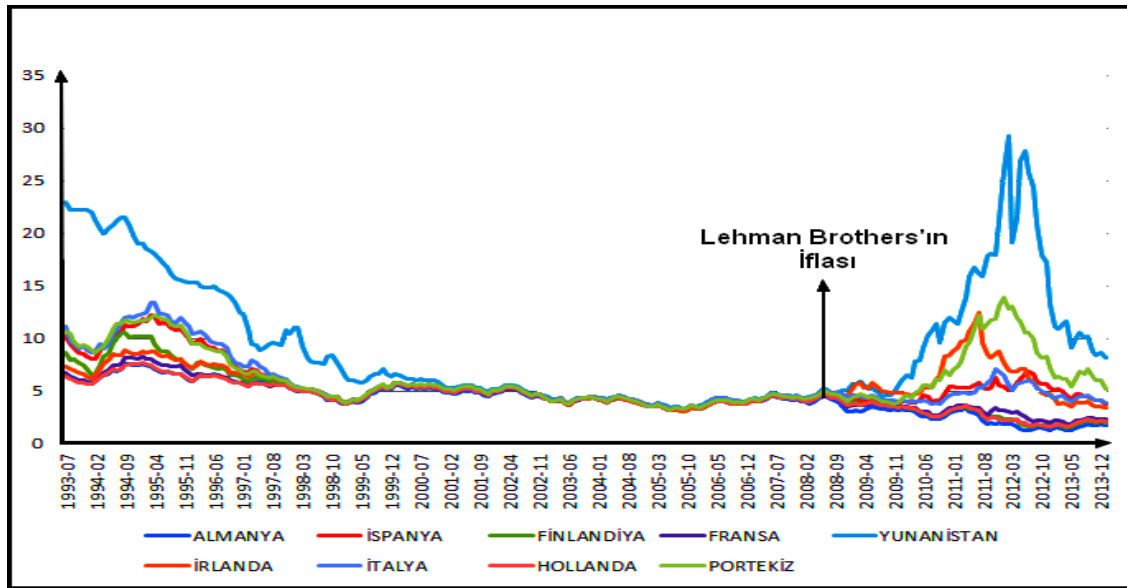
Günümüzde finansal küreselleşme ve finansal pazarların entegrasyonu ile sermaye hareketliliği artarak krizleri daha yaygın hale getirmiştir (Bordo ve Eichengreen, 1999, Rangau ve Burietz, 2013: 35). Bu krizler birçok benzer özelliklere sahip olmalarına rağmen kendine ait özellikleri vardır (Hautcoeur, 2011, Rangau ve Burietz, 2013:35).

Günümüzde en son yaşanan ekonomik krizlerden biri de Avrupa Borç Krizi' dir. Avrupa Borç Krizi' nin en önemli spesifik özelliklerinden biri krizin bir parasal birlik alanı içerisinde ortaya çıkmasıdır.

Bir parasal birlik alanı olarak Euro Bölgesi 2009 yılı sonlarına kadar başarılı bir birlik olarak kabul edilmiştir. Ancak; parasal birliğin tasarımının yanlış yapılandırılması ve parasal birlik alanı içerisinde yer alan güney ülkelerinin makroekonomik anlamda kırılganlıklara sahip olması parasal birlik alanı içerisinde ekonomik krizler ortaya çıkma riskini artırmıştır.

Avrupa Borç Krizi çerçevesinde ilk olarak ifade edilebilecek hususlardan biri krizi derinden yaşayan ülkelerde krizi derinleştiren faktörlerin farklılaşmasıdır. Bir başka ifade ile Euro Bölgesinde Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan ve İspanya'da (PIIGS) yaşanan kamu borç krizlerinin nedenleri her ülkede farklılaşmaktadır. Avrupa Borç Krizi' nin ortaya çıkışını hızlandıran iki büyük kriz söz konusudur. Bu krizler, Küresel Finansal Kriz ve Yunan Hükümeti Borç Krizleridir.

2007 yılında A.B.D.' de konut kredileri piyasasında başlayan finansal krizin, 2008 yılı Eylül ayında Lehman Brothers' ın iflası ile Küresel Finansal Krize dönüşmesi; yatırımcıların küresel sistem üzerindeki sistemik risk algılamasını artırmıştır. Bu durumun Euro Bölgesi üzerinde en somut anlamda yansımalarından biri; 10 yıllık devlet tahvil faizleri çerçevesinde Euro Bölgesinde borçlanma maliyetlerini artış trendine sürüklemesi olmuştur (Bkz. Şekil 1).

Şekil 1.: Euro Bölgesi Ülkelerinin 10 Yıllık Devlet Tahvil Faizleri

Kaynak: <http://sdw.ecb.europa.eu/browseSelection.do?DATASET=0&DATASET=1&sfl1=4&FREQ=M&sfl2=4&node=SEARCHRESULTS&q=long+term+interest+rate>, (Erişim Tarihi, 17.01.2014).

Euro Bölgesinin kurulması ile Euro Bölgesinde Avrupa Borç Krizi' nin derinleştiği ülkelerin ihrac ettiği 10 yıllık devlet tahvil faizleri Almanya'nın 10 yıllık devlet tahvil faizlerine yaklaşılmaya başlamıştır. Ancak 2008 yılında Küresel Finansal Krizin ortaya çıkması; Euro Bölgesinde 10 yıllık devlet tahvil faizlerini artış trendine sürüklemiştir. Bu artış trendin de Finansal kriz esnasında AB genelinde ortak politika çerçevesi oluşturulamamasının ve Küresel Finansal Kriz ile bağlantılı

olarak özellikle İrlanda'da bankalarının İrlanda hükümeti tarafından kurtarılması risk artışının tetiklemesine neden olmuştur¹(Ergin,2013:6).

Küresel Finansal Kriz sonrası Euro Bölgesinde borçlanma maliyetlerinin artış trendine girmesi; Euro Bölgesinin A.B.D. kaynaklı bir bankacılık ve finans krizine duyarlılık derecesinin neden bu kadar yüksek olduğu sorusunu ön plana çıkarmaktadır. Bu soruya cevap olarak üç husus sıralanabilir.

Bu hususlardan birincisi, Küresel Finansal Kriz sonrası tüm küresel sistemde ortaya çıkan finansal istikrarsızlığın reel sektörleri etkileyerek küresel sistemde durgunluğa ve daralmaya neden olmasıdır

İkinci husus, Euro Bölgesi ve A.B.D. ekonomileri arasındaki sistemik bağılılık derecesinin yüksek olmasından ötürü A.B.D.' de ortaya çıkan bankacılık merkezli finansal krizin aktarım kanallarının etkili çalışmasıdır.

Üçüncü husus ise finansal krizler ve borç krizleri arasındaki sistemik ilişkidir. Tarihsel süreçte özellikle finansal merkezlerde ortaya çıkan finansal kriz dalgalarını, borç krizleri izlemiştir (Hilsenrath, 2010, Kılıç ve Bayar, 2012:55).

Finansal krizler, dört ölümcül D (Ekonomik Gerileme, Gelirlerin azalması, Borç, Çöküş (economic downturns, revenues down, debt, downgrade)) ile ilişkilidir. Bunlar; ekonomik çöküş, gelirlerin azalışı, borçlar ve ekonomik küçülme olarak ifade edilebilir. Bankacılık temelli finansal krizleri, çarpıcı ekonomik çöküşler ve kamu gelirinde azalmalar takip eder. Gelirlerin azalması ile bütçe açıkları artar, artan bütçe açıkları finansman açığına neden olur. Finansman açığının kapatılması için borçlanmaya gidilir. Aşırı borçlanma sonrası kredi derecelendirme kuruluşlarının not indirimleri ortaya çıkar (Reinhart, 2009: 2).

Kamu kesimi borç krizleri, genellikle likidite eksikliğinden (vadesi gelen yükümlülükleri ödeyecek kadar kısa vadeli veya likit varlık olmaması) bir başka ifade ile nakit akışı probleminden ya da ödeme gücünün yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bir bakıma kamu borç krizleri; ülkenin kaynaklarının yükümlülüklerini karşılayamaması durumu olarak tanımlanabilir (Grafton, 2011:2, Kılıç ve Bayar,2012: 56).

Bankacılık krizi temelli finansal krizler ve kamu borç krizleri arasındaki ilişki bankacılık temelli bir finansal kriz olarak Küresel Finansal Krizin Euro Bölgesi üzerine izdüşümü literatürü destekler nitelikte gerçekleşmiştir. Euro Bölgesinde Küresel Finansal Krizi kamu borç krizleri takip etmiştir.

Küresel Finansal Krizin devamında Euro Bölgesinde kamu borç krizlerinin fitilini ateşleyen gelişmeler Yunanistan'dan gelmiştir. 2009 yılı Ekim ayında Papandreu Hükümetinin kendinden önce göreve gelen hükümetin bütçeye ilişkin verilerini revize etmiştir. Bu bağlamda kredi derecelendirme kuruluşlarının Yunanistan'ın kredi notunu indirmesi; yatırımcıların Yunanistan'ın yüksek düzeyde kamu borçlarını ödeyebilme gücü konusunda endişe yaşamasına neden olmuş ve Yunanistan'ın devlet tahvil faizleri ve CDS primleri yükselmeye başlamıştır.

Geniş anlamda borç krizi, borçlunun borçlarını çevirememesi anlamına gelirken, küresel finansal sistem zemininde borç krizi; borçlunun faiz ödemelerini yapamadığı ve dolayısıyla borçlarını çeviremez konumda olması anlamına gelmektedir (Akçay vd., 2013). Yunanistan'ın borçlanma maliyetlerinin artması da bu kapsamda incelenebilir.

¹Çünkü İrlanda' da A.B.D.' de olduğu gibi konut kredilerinde balon etkisi görülmesinde ötürü Lehman Krizinin İrlanda' ya yansıması A.B.D' deki benzer şekilde gerçekleşmiştir.

AB ve Euro Bölgesinin Merkez ülkeleri olarak ifade edilen Almanya ve Fransa'nın büyük finans kuruluşlarının bilançolarında Yunanistan ve diğer PIIGS ülkeleri tarafından ihraç edilen menkul kıymetler geniş bir yer tutmaktadır (Akçay vd, 2013). Bu nedenle, hali hazırda yüksek kaldıraç ve düşük sermaye yeterliliği oranları ile çalışan AB'nin bankacılık sektörünün toplam riski artmıştır. Bu kapsamda büyüme ve rekabet gücü krizi olarak başlayan kriz; Küresel Finansal Kriz ve parasal birliğin başarısız olması ile kamu borç krizine, borçlanma araçlarının da AB bankalarının bilançolarında olmasından ötürü bir bankacılık krizine dönüşmüştür (Barosso, 2011).

Bu bağlamda, panik havası, Küresel Finansal Krizle gelen asimetrik dış şok ve Euro Bölgesinde varlık fiyatlarında meydana gelen ani değişimler ile rekabet gücü ve büyüme krizi olarak başlayan kriz kamu borç krizi ve bankacılık krizlerine dönüşmüş ve Avrupa Borç Krizi ortaya çıkmıştır.

3. Avrupa Borç Krizinin Ortaya Çıkış Nedenleri

Avrupa Borç Krizinin nedenleri; Euro Bölgesi ülkeleri için seçilen büyüme modelinin tasarımıyla kaynaklanan nedenler, Euro Bölgesinde var olan yapısal sorunlar, krize geçiş sürecini hızlandıran katalizör faktörler olarak sınıflandırılabilir.

Euro Bölgesi bir optimal para alanı olarak tasarlanmamıştır. Euro Bölgesi tek para kullanmanın sağlayacağı faydalar çerçevesinde refah düzeyi düşük seviyedeki AB üyesi ülkeleri kaldırmak amacıyla tasarlanan bir büyüme modelidir. Avrupa para birliği içerisinde PIIGS (Portekiz, İtalya, İrlanda, Yunanistan, İspanya) ülkelerinin makroekonomik kırılganlıklara sahip olmaları bu ülkelerde ekonomik krizlerin ortaya çıkma olasılığını artırmıştır. Parasal birlikle beraber ticaret, kredi ve finansal piyasaların aktarım mekanizmalarının daha etkin işlemesinden ötürü sorunlu ülkelerde ortaya çıkacak negatif görünümün hızla tüm parasal birliğe yayılması riski ortaya çıkmaktadır.

Tek para uygulaması sonrası Euro bölgesinde döviz kuru riski ve işlem maliyetlerinin azalması sonucu finansal sistemin, bankacılık sektörü ile yüksek etkileşimi birlik üyesi ülkeler için borçlanmayı daha avantajlı hale getirmiştir. Ayrıca, AB içinde siyasi birliğe giden süreçte mali ve ekonomik birliğin sağlanmasında ortaya çıkan sorunların bir sonucu olarak güney ülkelerinde kuzeye nazaran enflasyonun yüksek olması; reel kurun değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu durum rekabet gücü sorunu ve cari hesap açıklarına neden olmuştur.

Tablo 1: Avrupa Borç Krizinin Ortaya Çıkış Nedenleri

1) Büyüme modelinin tasarımıyla kaynaklanan nedenler
2) Euro bölgesinde süregelen yapısal sorunlar
• Artan Kamu ve Hane Halkı Borçları
• Cari İşlemler Hesabı Açığı Sorunu
• Rekabet Gücü Sorunu
• Finansal Sistemin Yapısı İle Bankacılık Sektörü Arasındaki Etkileşimin Kamu Borçlarını Tetikleme
• Avrupa Borç Krizinin Altında Yatan Bütünleşme Sorunları
3) Krizin ortaya çıkışında etkili olan katalizör faktörler
Küresel Finansal Kriz
• Küresel Finansal Kriz
• Yunanistan Krizi
• Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Yaptıkları Not İndirimleri

Cari hesap açıkları üzerinden oluşan dış finansman açıklarının borçlanma dinamiğine ilişkin riskler artmıştır. Küresel finansal krizin artırdığı sistemik risk ilk olarak makro finansal çerçevesi en zayıf parasal birlik üyesi ülke olan Yunanistan'ın riskini artırmıştır. Artan risk sonrası Yunanistan'ın borç dinamiği sürdürülemez hale gelmiştir. Yunanistan'ın krize sürüklenmesi nedeniyle diğer makro finansal açıdan zayıf ülkelerde kırılganlık düzeyine göre sırasıyla borç dinamiği bozulmuş ve PIIGS ülkelerinde borç krizleri ortaya çıkmıştır. Devamında AB yönetimi tarafından uygulamaya konan özellikle Yunanistan'a yönelik kurtarma paketleri ve kredi derecelendirme kuruluşlarının yaptıkları not indirimleri finansal piyasalarda panik havasına neden olarak krizin şiddetini derinleştirmiştir.

4. Avrupa Borç Krizinin Yayılması

4.1. Avrupa Borç Krizinin Bulaşıcılığı ve Yayılma Kanalları

Avrupa Borç Krizinin yayılması sürecinde ilk olarak bulaşıcılık kavramına değinilebilir. Bu doğrultuda günümüz küresel finansal sistemde daha çok finansal bulaşıcılık öne çıkmaktadır. Literatürde finansal bulaşıcılığa dair birçok farklı tanım yapılmıştır. Bununla birlikte genel olarak bulaşıcılık; "piyasalar arası aktarım mekanizmalarının kriz dönemlerinde farklılaşması" olarak tanımlanmaktadır (Corsetti vd., 2011, Küçüksaraç vd., 2012:2). Bu doğrultuda krizlerin bulaşıcılığında aktarım kanallarının ön plana çıktığı görülmektedir.

Krizlerin aktarım kanallarının doğru bir şekilde saptanması kriz dönemlerinde dışsal şoklardan kaynaklanan makroekonomik kırılganlığın etkisinin azaltılması amacıyla alınan önlemlerin etkili olabilmesi açısından önem arz etmektedir. Bir başka ifade ile finansal bir şokun, sadece kriz dönemlerinde beliren kanallarla mı? ya da her durumda etkili olabilecek kanallarla mı aktarıldığının saptanması ekonomi yönetimi otoriteleri tarafından doğru ve etkili kriz önleme ve iyileşme mekanizmalarının tasarlanması açısından önem arz ettiği söylenebilir (Küçüksaraç vd., 2012:3).

Literatürde kriz aktarım kanalları veya mekanizmaları; faiz oranları, döviz kurları ve varlık fiyatları olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Mishkin, 1995, Topçu vd. 2013:4). Son dönemlerde kredi kanalı da bir kriz aktarım mekanizması olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Avrupa Borç Krizinin yayılmasında hangi aktarım kanallarının ön plana çıktığı sorusu ön plana çıkmaktadır. Avrupa Borç Krizi üç aktarım mekanizması vasıtasıyla etki edebilmektedir.

Bunlar; finans kanalı (aracı kurumlar ve menkul kıymet borsaları) kurtarma paketleri nedeniyle oluşan işsizlik ve döviz kuru hareketleri olarak sıralanabilir (Massa vd., 2011, Topçu vd., 2013:4-5). Euro Bölgesine katılan ülkeler ve genel olarak AB üyesi ülkeler arasında karşılıklı dış ticaret gelişmiştir. Bu nedenle krizin yayılımında dış ticaret kanalının da etkili rol oynadığı söylenebilir.

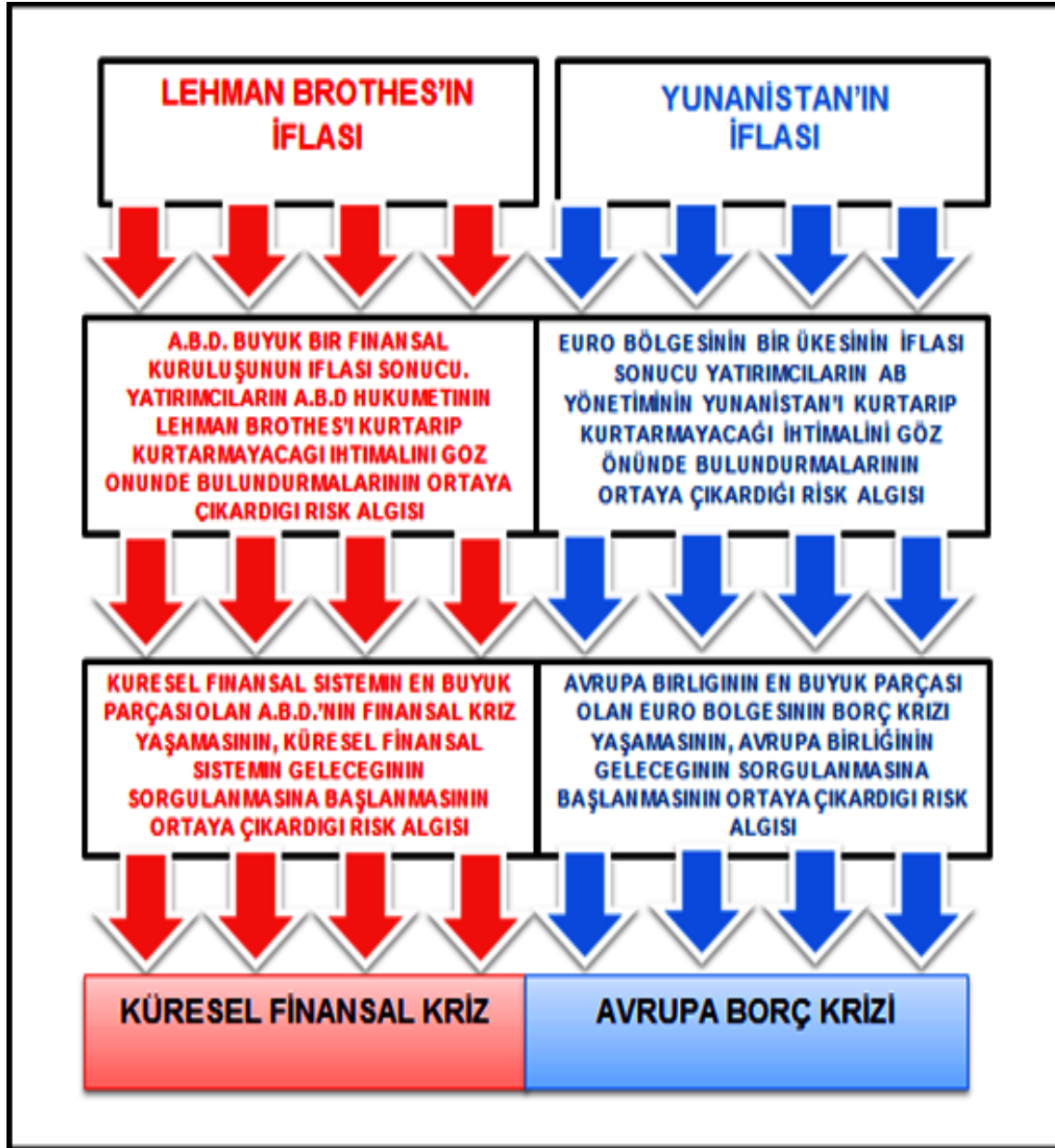
Bir başka yönden beklentiler kanalı, finans kanalı yolu ile krizin yayılmasında önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda beklentiler kanalı ile krizin yayılmasında Yunanistan'ın iflasının AB ve Euro Bölgesinde ortaya çıkardığı şok etkili olmuştur. Bu doğrultuda Yunanistan'ın iflasının AB ve Euro Bölgesinde ortaya çıkardığı şok ile Lehman Brothers'ın iflasının küresel sistem üzerinde ortaya çıkardığı şok Küresel Finansal Kriz ve kamu borç krizinin yayılmasında benzer etkilere yol açmıştır.

4.2. Avrupa Borç Krizinin Yayılmasında Küresel Finansal Kriz ve Yunanistan Krizlerinin Ortaya Çıkardığı Etkiler

Yunanistan'ın krize sürüklenmesinde, Yunanistan'da yapısal reformların gerçekleştirilememesi ve dış borçlanmayla elde edilen fonların etkin kullanılamaması gibi hususların Lehman krizinin yarattığı olumsuz etkilerle birleşmesi önemli rol oynamıştır (ABGS, 2011:4). Yunanistan'ın krize

sürüklenmesi sonrasında kamu borç krizinin AB ve Euro Bölgesi geneline yayılması ile Lehman Brothers'ın iflası ile Küresel Finansal Krizin yayılması birtakım benzerliklere sahiptir.

Bu benzerlikler davranışsal finans kanalı çerçevesinde irdelenebilir. Davranışsal finans kanalı çerçevesinde, her iki iflasın ortaya çıkardığı risk algılarının aynı temellere dayandığı söylenebilir. Bu temeller Lehman Brothers ve Yunanistan'ın içinde bulundukları ekonomik ve finansal sistemler ile ilgilidir. Nihayetinde; Lehman Brothers'ın iflas başvuru sonrası A.B.D' deki konut kredileri piyasasındaki krizin küresel finansal sistem üzerinde oluşturduğu risk algısı ile Yunanistan'ın iflası sonrası Euro Bölgesindeki kamu borç krizlerinin AB üzerinde oluşturduğu risk algısının, finansal krizin ve kamu borç krizinin bulaşıcılıkları ve yayılımında benzer etkilere yol açtığı sonucuna varılabilir (Bkz. Şekil 2).

Şekil 2. Lehman Brothers ve Yunanistan'ın iflasının Ortaya Çıkardığı Risk Algılarının Nedenleri ve Sonuçları

Lehman Brothers ve Yunanistan'ın iflası bulundukları sistemler içinde risk algılarını artırmıştır. Artan risk algıları da küresel finansal sistemi finansal krize ve AB ve Euro Bölgesini kamu borç krizine sürüklemiştir. Bu doğrultuda Küresel Finansal Kriz' in Avrupa Borç Krizi'nin ortaya çıkışında hızlandırıcı etkisi olduğu söylenebilir.

Bu etki bağlamında Avrupa Borç Krizi'nin ortaya çıkış sürecinde Küresel Finansal Kriz merkezli dış şok etkili olmuştur. Literatürde Lehman Krizi olarak da isimlendiren Küresel Finansal Kriz tüm küresel sistemi olduğu gibi Euro Bölgesi ve AB'yi bir bütün olarak olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Küresel Finansal Krizin olumsuz etkileri Euro Bölgesinde makroekonomik kırılganlıkları olan ülkeler üzerinde daha fazla olmuştur.

Euro Bölgesinin en fazla makroekonomik kırılganlıklara sahip ülkeleri PIIGS ülkeleridir. Avrupa Borç Krizinin bulaşıcılığı ve yayılmasında Euro Bölgesinde makroekonomik kırılganlıklar önemli rol oynamıştır. Avrupa Borç Krizinin Euro Bölgesinde yer alan ülkelerin makroekonomik yönden zayıflık ve kırılganlık derecesine göre seçici etki yaparak yayıldığı ifade edilebilir. Küresel Finansal Krizin küresel etki yapan akut bir kriz, Avrupa Borç Krizinin ise seçici etki yapan kronik bir kriz olduğu sonucuna varılabilir (TCMB,2012, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2012/Baskan_SDE.php, Erişim Tarihi, 05.05.2013).

Avrupa Borç Krizinin seçici etkisi ve kronik yapısı doğrultusunda, krizin başlangıcından bu yana Avrupa Borç Krizinin derinleştiği ülkelerde krizin diğer gelişmekte olan ülkelere göre daha uzun süreli olduğu görülmüştür (Küçüksaraç vd., 2013:7). Krizin yayılmasının analizinde makroekonomik kırılganlığı en yüksek olan ülke ve ülkelerin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda PIIGS ülkeleri arasında makroekonomik kırılganlığı en yüksek olan ülke Yunanistan'dır (Kaya vd., 2011:4).²

Ülkelerin makroekonomik kırılganlıklarına göre seçici etki yapan ve kronik bir kriz olan Avrupa Borç Krizinin, ekonomisinin kırılganlık derecesi deneysel olarak da test edilen Yunanistan'da başlayıp en fazla bu ülkede derinleşmiştir. Sonrasında ise bu ülkeden çeşitli kanallar vasıtası ile makroekonomik kırılganlıkları yüksek olan diğer PIIGS ülkelerine bulaşması ve yayılmasında AB piyasalarındaki genel panik havası etkili rol oynamıştır.

Bu çerçevede ilk olarak ifade edilebilecek husus bir AB ve Euro Bölgesi ülkesi olarak Yunanistan'ın iflasının, AB ve Euro Bölgesi piyasalarında AB ve Euro Bölgesinin geleceğine ilişkin soru işaretleri ortaya çıkarması kaynaklı artan sistemik risktir. Devamında bu riski tetikleyen başka gelişmelerde yaşanmıştır. Bunlardan en çok öne çıkan AB yönetiminin krize reaksiyon göstermede geç ve yetersiz kalmasıdır. AB yönetiminin krizden çıkılması için sonradan gösterdiği reaksiyonlar ise krizi çözümüne ve yayılmasına negatif etki yapmıştır.

4.3. AB Ekonomi Yönetiminin Avrupa Borç Krizinin Yayılmasındaki Rolü

AB yönetimi Mayıs 2010'a kadar Yunanistan'daki krize reaksiyon göstermede yetersiz kalması piyasalarda panik havasını daha da artırmıştır. Ortaya çıkan panik havası içerisinde AB yönetiminin sorunun çözümüne nasıl yaklaşacağına ilişkin beklentilerin etkileri, Yunanistan'ın makroekonomik verilerini revize etmesi ve borçlarının ödeyemeyeceğini ilan etmesinin etkisine kıyasla daha fazla rol oynamıştır.

AB ve Euro Bölgesi yatırımcıları Yunanistan'dan krizin yapısına ilişkin açıklamalardan ziyade AB yönetiminin Yunanistan Krizi'nin çözümünde uygulayacağı politika çerçevesine ilişkin açıklamalara odaklanmıştır. Bir bakıma piyasalar Yunanistan'ın kamu borçları ve

²Kaya vd (2011). yapılan çalışmada kırılganlık endeksi oluşturulmuştur. PIIGS ülkeleri ile beraber Belçika'nın kırılganlığı test edilmiştir. Bu çalışmanın sonucunda Yunanistan'ın PIIGS ülkeleri içinde kırılganlığı en yüksek ülke olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

makroekonomik verilerine ilişkin açıklamalardan daha fazla AB yönetiminin kriz ve krizin çözümüne ilişkin açıklamalarını fiyatlamışlardır (Mink ve Haan, 2013:111).

Bu fiyatlamalar sonrasında yatırımcılar Yunanistan'ın borçlanma kâğıtlarını riskli algılamaları, bu kâğıtların faizlerini daha fazla yükseltmiştir. Artan faizler sonrası Yunanistan'la benzer makroekonomik görünüme sahip ülkelerde yatırımcılar tarafından riskli olarak algılanmaya başlamıştır. Bu çerçevede bu ülkelerin borçlanma kâğıtlarının faizleri de artmaya başlamıştır. Artan faizlerde yatırımcılar nezdinde bu ülkelerinde Yunanistan gibi borçlarını ödeyemeyebileceği algısını ortaya çıkarmıştır. Böylece, piyasalarda bu ülkelerin kamu borç krizi yaşayabilme ihtimali sorgulanmaya başlanmıştır. Bu ihtimal literatürde yer alan kamu borç krizlerinin kendi kendini gerçekleştirme teorisinin AB ve Euro Bölgesi ölçeğinde gerçekleşmesine neden olmuştur.

4.4.Kamu Borç Krizlerinin Bulaşıcılık ve Yayılma Derecesinin Yüksek Olması

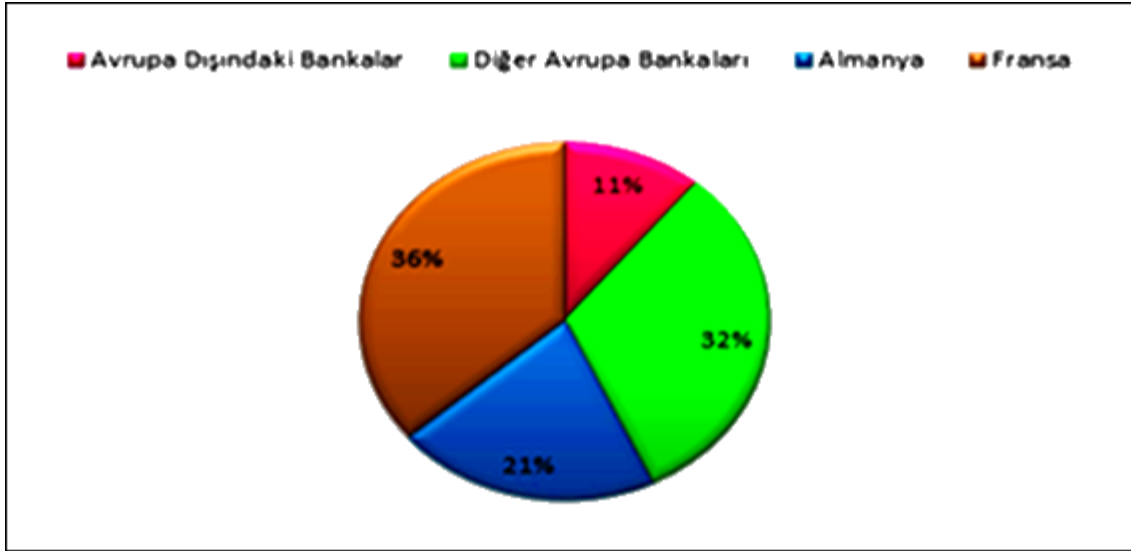
Literatürde kamu borç krizlerinin kendi kendini gerçekleştirme özelliğine sahip olup olmadıkları tartışılmaktadır (Chamon, 2007). Bir başka ifade ile bu teori, bir ülkenin kamu borç krizi yaşayabileceğine ilişkin piyasalarda oluşabilecek bir algının; ülkenin borçlanma araçlarının maliyetlerini artış trendine sürükleyerek ülkenin makroekonomik görünümünü borçlarının anapara ve faiz ödemelerini yapamayacak konuma sürüklemesi olarak özetlenebilir. Bu bağlamda Yunanistan krizi ile Yunanistan'dan PIIGS ülkelerine doğru bir kamu borcu spirali ortaya çıkmıştır.

Yunanistan krizi borç stoku yüksek olan diğer PIIGS ülkelerinin finansmana ulaşmasını daha maliyetli hale getirerek bir borç spirali ortaya çıkarmıştır. Bir bakıma, yatırımcıların *'Yunanistan'da olan niçin İspanya ya da İtalya'da da olmasın'* düşüncesini benimsedikleri söylenebilir. Bu durum AB ve Euro Bölgesinde devlet tahvil faizlerini yükseltmiştir. Bu yükseliş, normal şartlar altında borçlarını çevirebilecek konumdaki ülkelerin ortaya çıkan panik havası nedeni ile borcunu çeviremez duruma gelmesine yol açmıştır. Bir bakıma literatürde kendi kendini gerçekleştirme (Self-Fulfilling Prophecy) olarak bilinen kısır bir kriz döngüsünün başlatmıştır (Usak, 2011:25).

Bu döngüyü başka gelişmelerde tetiklemiştir. Bunlardan biri AB yönetimin kamu borcu spirali ve bu kısır kriz döngüsünün AB ve Euro Bölgesinde ortaya çıkma ihtimalini görmezden gelerek Yunanistan'a yardım konusunda istekli davranmamasıdır. AB yönetiminin bu isteksiz tavrı piyasaların Euro'nun sahipsiz bırakıldığı algısını fiyatlamasına yol açmıştır (Paul De Grauwe,2010,Usak,2011: 26). Ortaya çıkan bu algı Yunanistan ile benzer makroekonomik görünüme sahip diğer PIIGS ülkelerinin borçlarını ödemekte zorlanabileceği algısını yatırımcılar nezdinde daha fazla kuvvetlendirmiştir.

4.5. Avrupa Borç Krizinin Yayılmasında Euro Bölgesi Ülkelerinin İhraç Ettikleri Borçlanma Araçlarının Rolü

AB'nin toplam üretiminin %2'sini karşılayan Yunanistan gibi ekonomisi küçük bir ülkenin kriz yaşamasının, AB ve Euro Bölgesi yatırımcılarının diğer ülkeleri de krize sokacak kadar büyük bir paniğe kapılmasına neden olarak AB ve Euro Bölgesini krize sürüklediği sorusunu akıllara getirmiştir (Ergin, 2013). Bu sorunun cevabı ise başta Yunanistan'ın ihraç ettiği devlet tahvillerinin hangi ülkelerin bankaları bilançolarında tutulduğu ile verilebilir (Bkz. Şekil 3.).

Şekil 3. 2009 Yılı Verileri İle Yunanistan'ın İhraç Ettiği Devlet Tahvillerinin Bilançolarında Bulunduran Ülkelerin Yüzdesi

Kaynak: IMF,2012: 208, Ergin 2013:150

Görüldüğü üzere Yunanistan'ın devlet tahvillerinin toplamda % 89 'u AB içerisinde yer alan bankaların bilançolarında bulunmaktadır. Yine toplamda %57'lik kısmı ise birliğin lokomotif ülkeleri olan Almanya ve Fransa'nın bankaları bilançolarında yer aldığı görülmektedir. Yunanistan'ın iflasının Yunan devlet tahvillerinin geri ödenmeme riskini artırması, özellikle Almanya ve Fransa'daki bankaların bilançolarında bozulmaya yol açmıştır. Bilançolarda ortaya çıkan bozulma sonrası AB ve Euro Bölgesi bankacılık sektöründe sistemik risk artmıştır.

Artan sistemik risk sonrası yatırımcılar kamu borçlarının reel GSYİH' ya oranı göstergesinde benzer yapıda olan diğer Euro Bölgesi ülkelerinin devlet tahvillerini de Yunanistan devlet tahvilleri çerçevesinde fiyatlamaya başlamışlardır. Daha somut bir ifade ile ülkelerin Yunanistan'daki kriz öncesi Euro cinsinden borçlanma maliyetleri Alman Markına yaklaşırken, Yunanistan krizi ile borçlanma maliyetleri Yunan Drakmisine yaklaşmaya başlamıştır (Dağdelen,2011: 3,<http://www.businessweek.com/news/2010-05-14/euro-breakup-talk-increases-as-germany-loses-proxy-update1-.html>, Erişim Tarihi,12.10.2013).

Borçlanma maliyetlerindeki yükselme sonrası makroekonomik görünümü Yunanistan'a en benzer Euro Bölgesi ülkesi olan Portekiz de kamu borcu krizinin ortaya çıkma olasılığı artmıştır. Bu olasılık güncel hayatta gerçek kişiler arasında gerçekleşen borç ilişkilerine benzetilerek ele alınabilir.³ Devamında bu olasılık Portekiz de kamu borç krizi ortaya çıkarmıştır

³ Örneğin; Ortak A, B,C olmak üzere üç tane ortağı olan bir şahıs şirketi olsun. Bu her üç ortağında "X" bankasından %25 faizli kredi kullandığını düşünelim. Ortakların aylık kazançları sırasıyla 100000, 110000, 350000 lira olsun. Üçüncü kişilere olan toplam borçları sırasıyla 50000, 52000 ve 1000 lira olsun. Ortaklardan A alacaklılarına "kişisel harcamalarımı takip ederken yaptığım yanlış hesaplamalar nedeniyle, sahip olduğum varlıklarımın, yükümlülüklerimi karşılayamadığını görmekteyim. Bu nedenle size olan borçlarımı ödeyemeyeceğim" faksını çeksin. Bu faksı okuyan alacaklı X bankası ortak B' nin toplam borcunun ve aylık kazancının ortak A'ya çok yakın seviyelerde olduğunu bilmektedir. Ortak B tekrar X bankasına kredi başvurusu yapar. Ancak banka ortak B'nin durumunun iflas eden A'ya benzemesinden ötürü bu sefer %45 faiz oranından kredi açabileceğini ifade eder. Çünkü A'dan istenen faiz oranı iflas etmesinden ötürü % 50'ye yükselmiştir. Ortak B A'ya benzediği için onun borçlanma maliyeti de ortak A'nın borçlanma maliyetine yakınsamıştır. Ortak B artan borçlanma maliyeti sonucu borçlarını yine borçla çevirememeye başlar. Çünkü artık borçlarının faiz ödemelerini yapamamaktadır. En sonunda adi şirketin

Bu bağlamda Yunanistan'ın ve Portekiz'in temerrüde düşmesi; AB bankalarının AB'nin toplam borcunun %3.3'üne tekabül eden yükümlülüklerini karşılayamayacakları gerçeğini ortaya çıkarmıştır (Nemeth, 2012:4).

Euro Bölgesi Bankacılık sektörü Euro Bölgesi ülkelerinin borçlanmak amacıyla ihraç ettiği finansal araçları kayda değer bir oranda bilançolarında bulundurmaktadır. Bu durum ise, Euro Bölgesinde kamu borçlarının riskinin Euro Bölgesi bankacılık sektörüne aktarımında önemli rol oynamıştır (Roman ve Bilan, 2012:166). Bu çerçevede bankalarda kalıcı likidite sorunları baş göstermeye başlamıştır. Bu durum Euro Bölgesi merkez bankalarını Euro sistem⁴ içerisinde borçlanmaya zorlamıştır (Lapavistas vd, 2010: 51-52). Sonuçta, Euro Bölgesi ülkeleri bankacılık sektörleri arasındaki karşılıklı yükümlülükler artmıştır (Bkz. Şekil 4). (Değerli ve Keleş, 2011:6).

	Almanya	Fransa	İtalya	İspanya
a.Almanya	-	253	266	59
b.Fransa	207	-	41	29
c.İtalya	165	405	-	35
d.İspanya	178	147	32	-
e.İrlanda	117	38	14	11
f.Portekiz	39	29	4	90
g.Yunanistan	36	53	5	1
c+f+g	239	486	9	126
c+d+f+g	417	633	41	126
c+d+e+f+g	534	671	55	137

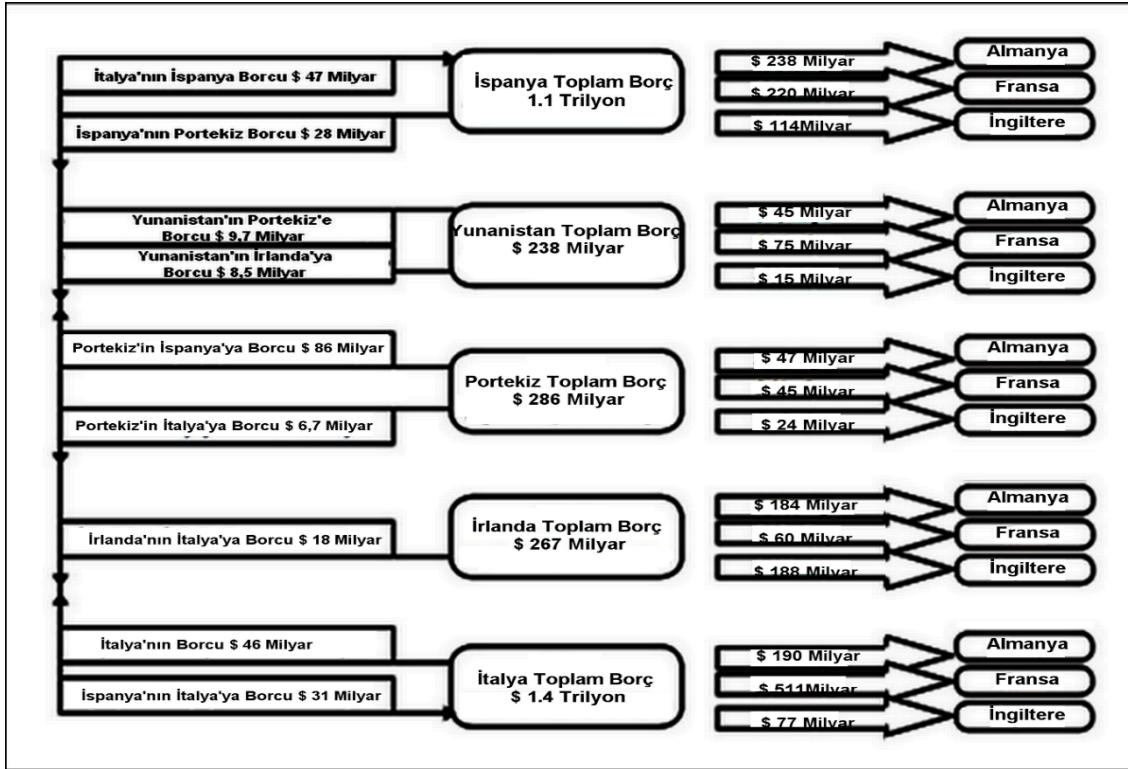
Şekil 4. Euro Bölgesi Ülkeleri Bankacılık Sektörleri Karşılıklı Yükümlülükleri (Milyar ABD Doları, Mart 2011 itibarıyla).

Kaynak: BIS, Değerli ve Keleş, 2011:6

Borç krizinin yayılmasında bir başka önemli husus ise PIIGS ülkelerinin toplam kamu borçlarının kendi aralarında ve AB'nin lokomotif ülkelerine olan dağılımıdır (Usak, 2011: 24). (Bkz. Şekil 5).

diğer ortağı C X bankasına kredi başvurusu yapar. A ve B iflas etmeden önce X bankası C'den %15 faiz istemekte idi. Ancak Banka C'nin A ve B ile adi ortaklık ilişkisinde olmasını bir risk unsuru olarak görmektedir. Bu nedenle C'den % 15 değil %20 faiz talep eder. Görüldüğü üzere ortak B borçlarını çevirebilecek konumda iken adi ortaklık ilişkisi içinde olduğu A'nın iflası nedeniyle borçları çevirememiştir. Ortak C'nin ise çok iyi durumda olmasına rağmen A ve B ile adi ortaklık ilişkisi sonucu borçlanma maliyeti yükselmiştir.

⁴ Euro Bölgesine katılan ülkelerin merkez bankaları ile birlikte Avrupa Merkez Bankasının yer aldığı merkez bankaları sistemine verilen isimdir.

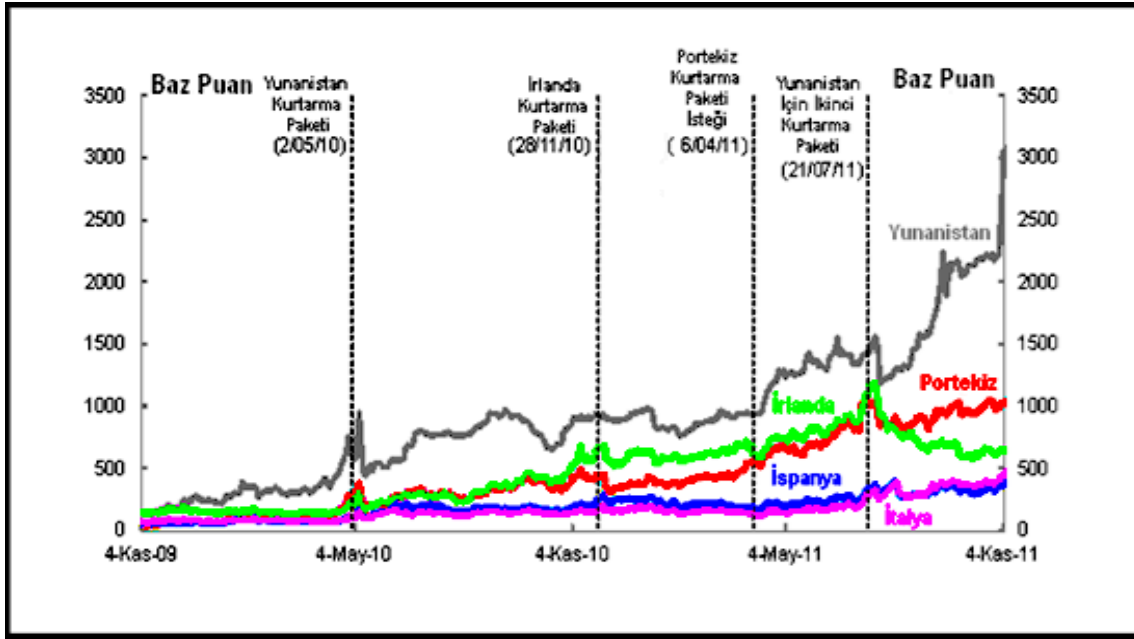
Şekil 5. Euro Bölgesinde Merkez ve Çevre Ülkelerinin Birbirlerine Olan Karşılıklı Borçları

Kaynak: BIS, 31.12.2009, Usak, 2011: 24

Görüldüğü üzere AB ekonomilerinin ağırlıklı olarak birbirlerinden borçlandıkları görülmektedir. Bu durum kreditorlerin, özellikle de bankaların yaşayacağı mali bünye sorunlarının AB ve Euro Bölgesi ekonomileri için bir tehdit ortaya çıkarmaktadır. Bu tehdit, AB ekonomi yönetiminin finansal sistemi kurtarmak için devasa maliyetler yüklenmek zorunda kalabileceği ihtimalini kuvvetlendirmiştir (Sezgin, 2012:147).

Bu çerçevede Euro Bölgesi'ne hakim olan genel düşünce, kamu borçlarının ödenmesi için Yunanistan'a AB tarafından yardım yapılmamasının gerektiği yönünde oluşmasına rağmen; Yunanistan'ın kamu borçlarını ödeme konusunda moratoryum ilan etmesi durumunda bile, Euro Bölgesi bankacılık sistemine ve diğer üye ülkelere kontrol edilemeyecek ekstra bir yük getirmeyeceği inancı hakim olmuştur. Bununla birlikte, kurtarma politikalarına karşı oluşan bu yaklaşımlar, Nisan 2010 sonlarına doğru Portekiz'den sonra ve İspanya devlet tahvillerinin risk primlerinin hızlı bir şekilde artması sonucu değişmeye başlamıştır (Şanlıoğlu ve Bilginoğlu, 2010:159).

2010 yılı bahar aylarında Yunanistan'ın borç geri ödemelerinde karşılaştığı sorunlar, başta PIIGS ülkeleri olmak üzere diğer bazı Euro Bölgesi ülkelerini de direkt olarak olumsuz bir şekilde etkilemeye başlamış ve bu durum Yunanistan'a mali yardımların yapılması zorunluluğunun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Şanlıoğlu ve Bilginoğlu, 2010:159). Bu bağlamda AB yönetimi 2 Mayıs 2010 tarihinde Yunanistan için kurtarma paketini onaylamıştır. Kurtarma paketinin onayı başlangıçta Euro Bölgesinde devlet tahvilleri piyasası üzerinde olumlu bir etki yapmıştır. Ancak kısa bir süre sonra Yunanistan'ın CDS primleri tekrar yükselmeye başlamıştır (Bkz. Şekil 6).

Şekil 6. Kurtarma Paketleri Sonrası PIIGS Ülkeleri Kamu Borçları Geri Ödenmeme Riski (CDS) Yayılımı

Kaynak: Thompson Reuters' dan uyarlanmıştır.

Yunanistan'ın devlet tahvillerinin geri ödenmeme riski olan CDS primlerinin tekrardan artmaya başlaması; diğer benzer makroekonomik görünüme sahip PIIGS ülkelerinin CDS primlerini yükseltmeye başlamıştır (Bkz. Şekil 6).

Yunanistan kurtarma paketi sonrasında Yunanistan'ın CDS primleri yükselmeye başlamış ve bu yükselişle diğer PIIGS ülkelerinin de CDS primleri ve 10 yıllık tahvil faizleri artmaya başlamıştır. Bu artış; kurtarma paketinin yatırımcılar tarafından nasıl fiyatlandığı sorusu çerçevesinde irdelenebilir.

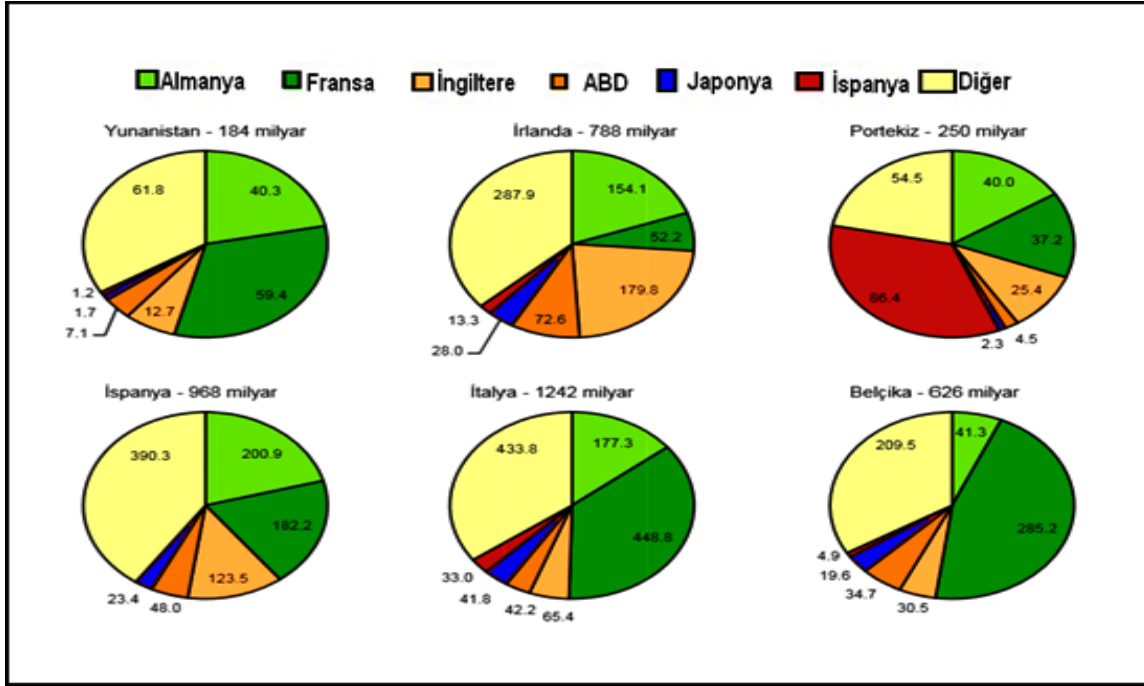
AB yönetiminin Yunanistan için 110 milyar Euro tutarında devasa kurtarma paketinin onaylanması; yatırımcılar nezdinde Euro Bölgesinin geleceğine ilişkin ki kuşkuları daha da artırmıştır. Yunanistan krizinin başlangıç evrelerinde AB yönetiminin krizin çözülmesine ilişkin isteksiz davranması, Euro Bölgesinin geleceğine ilişkin kuşkuları artırmıştır. Artan kuşkular sonucu AB yönetiminin Yunanistan için devasa bir kurtarma paketini onaylaması, yatırımcıların bu seferde Euro Bölgesi ve AB'nin dağılmasına kadar sonuçları ağır olabilecek ciddi bir krizle karşı karşıya kaldığı algısını fiyatlamalarına neden olmuştur. Bir başka ifade ile Euro Bölgesinde başta Yunanistan'ın CDS primleri olmak üzere PIIGS ülkelerinin CDS primlerinin spillover (yayılma) etkisi artarak kamu borcu spirali oluşturmaya başlamıştır (Ergin, 2013). (ABGS, 2011).

Oluşan kamu borcu spirali ile Yunanistan'da başlayan kriz artık Euro Bölgesine yayılmaya başlamıştır. Bu yayılma neticesinde Yunanistan ve Portekiz'den sonra İrlanda'da kamu borçlarını çevirmez konuma sürüklenmiştir. Bir başka ifade ile Yunanistan krizi il olarak, İrlanda ve Portekiz'e aktarım kanallarının kriz döneminde etkin çalışması ile bulaşarak yayılmıştır.

Krizin yayılması sonrası diğer PIIGS ülkelerinin yükümlülüklerinin hangi ülkelerin bankalarının bilançolarında yer aldığı kamu borç krizinin bundan sonraki aşamaları açısından önem arz etmeye başlamıştır. Bu bağlamda, 2010 yılı verileri itibari ile diğer PIIGS ülkelerinin, yabancı bankalara olan toplam yükümlülükleri incelediğinde yine Yunanistan'la benzer bir tablo ile

karşılaşılmaktadır. Çünkü diğer PIIGS ülkelerinin yabancı bankalara olan yükümlülükleri içerisinde yine Almanya ve Fransa bankaları ağırlıktadır (Bkz. Şekil 7).

Krizin bu ülkelere bulaşması düşük sermaye yeterliliği ve yüksek kaldıraç oranları ile çalışan ve Yunanistan'ın iflası ile riski yüksek olan AB bankacılık sektöründe krizin etkilerini daha da derinleşmiştir.

Şekil 7. Euro Bölgesi Çevre Ülkeleri Bankacılık Sektörlerinin Yabancı Bankalara Olan Yükümlülükleri (Brüt ABD Doları Eylül 2010 İtibarı ile)

Kaynak: BIS, Kaya vd., 2011: 5 'den uyarlanmıştır.

Bu bağlamda AB ve Euro Bölgesi bankacılık sektörünün neden PIIGS ülkelerinin kağıtlarına yatırım yaptığı sorusu ön plana çıkmıştır. Bu soru risk ve getiri arasındaki ilişki çerçevesinde irdelenebilir. Bu doğrultuda Küresel Finansal Kriz öncesi, Euro Bölgesi Merkez ülkelerinde likiditenin bolluğu yaşanmıştır. Merkez ülkelerinin bankacılık sektörü bu likiditeyi çevre ülkelerinin borçlanma araçlarına yatırarak likiditenin getirisini artırmak istemişlerdir. Borçlanma araçlarında da devlet tahvilleri ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda devlet tahvillerinin Basel kriterlerine göre risksiz kabul edilmesi, özel sektör tahvillerine kıyasla devletlerin ödeme garantisinin oluşu ve paraya çevrilmesinin kolay olması merkez ülkeleri bankalarını, çevre ülkelerinin düşük faiz oranlarından fazla sayıda ihraç ettiği devlet tahvillerine yatırım yapmaya yöneltmiştir. Buradan ortaya çıkan sonuç krizin yayılması ve bulaşıcılığında devlet tahvillerinin riskinin önemli rol oynadığıdır.

Bu kapsamda devlet tahvillerinin riskinin bulaşıcılığı incelenebilir. Bulaşıcılık analizleri için genel kabul gören yaklaşımda bulaşıcılık; kriz dönemleri finansal getirilerin oynaklığının yüksek olduğu dönemler olarak ifade edilmektedir (Küçüksaraç vd., 2013:7). Yunanistan krizinde devlet tahvillerinin risk primlerinin bulaşıcılığı bu yaklaşım çerçevesinde irdelenebilir.

Constancio,(2012)⁵ yaptığı çalışmada 2009-2011 yılları arasında Yunanistan devlet tahvil getirilerinin Portekiz ve İrlanda'nın devlet tahvil getirilerine olan bulaşıcılık etkisini kredi riski

⁵ Vitor,Constancio,Avrupa Merkez Bankası başkan yardımcısı.

yaklaşımı ile incelemiştir. Bu dönemde Yunanistan devlet tahvil getirilerinin, Portekiz ve İrlanda devlet tahvil getirilerine bulaşıcılık etkisinin %25 ve %45 aralığında saptamıştır.⁶ (Constancio,2012:113). Yunanistan tahvil getirilerinin Portekiz ve İrlanda tahvillerine bulaşma derecesinin yüksek olması bu ülkelerin borçlarını çevirmesini daha da zorlaştırmıştır.

Bu bağlamda AB yönetimi sırasıyla İrlanda ve Portekiz için de kurtarma paketlerini onaylamıştır. Bu kurtarma paketleri de aynı Yunanistan için onaylanan kurtarma paketinde olduğu gibi ilk olarak kısa bir süre Euro Bölgesinde riski düşürmüş daha sonra ilk duruma göre aynı nedenlerden ötürü daha çok yükseltmiştir (Bkz. Şekil 6).

Constancio (2012) yine aynı çalışmasında, Yunanistan, İrlanda ve Portekiz devlet tahvil getirilerinin, İtalya ve İspanya devlet tahvil getirileri üzerine bulaşma etkisini incelemiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre, 2009-2011 arası dönemde, Yunanistan, İrlanda ve Portekiz'in devlet tahvil getirilerinin İtalya'nın devlet tahvil getirilerini yaklaşık olarak ortalama hesaplama ile %38, İspanya'nın ise %33 etkilediği sonuçlarına ulaşmıştır. Yine bu doğrultuda, 5 Temmuz 2011 tarihinde Moody' nin Portekiz'in kredi notunu indirmesi ile birlikte Yunanistan'ın temerrüde düşmesi kaygıları; bu süreçte İtalya ve İspanya'nın ekonomilerine ilişkin herhangi bir olumsuz veri açıklanmamasına rağmen İspanya ve İtalya'nın devlet tahvil faizlerini artırmıştır. Bu durumda Yunanistan özel sektörünün bulaşıcılık etkisinde rol oynamıştır Ancak İspanya ve İtalya'nın pozisyonları 2011 sonu ve 2012 yılı başlangıcı itibariyle iyileşme göstermiştir (Constancio,2012:113).

Euro Bölgesinde CDS primlerinin daha da artması Yunanistan'ın borçlarını çevirmesini daha da zorlaştırmıştır. Bu nedenle AB yönetimi 21 Temmuz 2011 tarihinde Yunanistan için ikinci kurtarma paketini onaylamıştır. Yunanistan'a ikinci kurtarma paketinin onaylanmasından sonra PIIGS ülkeleri CDS primleri farklı yönlerde hareket etmeye başlamıştır (Bkz., Şekil 6). Bu farklı yönlerdeki hareketlerin ve İspanya ve İtalya'nın pozisyonlarının düzelmeye başlamasının nedenleri "Euro Bölgesinde Ortaya Çıkan Kamu Borçlarının Sürdürülebilirliği" kısmında irdelenmeye çalışılmıştır.

4.6. Avrupa Borç Krizinin Yayılması İle PIIGS Ülkelerinde Kamu Borçlarının Sürdürülebilirliği

Euro Bölgesinde PIIGS ülkelerinin artan kamu borçları ve bu borçların sürdürülebilirlik düzeyinin tespiti krizin daha da derinleşmesini ve kronikleşmesini önlemede önem arz etmektedir. Değerli ve Keleş (2011) tarafından yapılan çalışmada Euro Bölgesi PIIGS ülkelerinin kamu borçlarının sürdürülebilirliği standart borç dinamiği denklemi ile incelenmiştir.

Çıkan sonuçlara göre Yunanistan, Portekiz ve İrlanda'nın borçlarını piyasa faizleri ile çevirebilmesi için faiz dışı fazla dengesinde kayda değer bir ilerleme sağlamaları gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. İtalya'nın ise kısa vadede borçlarını çevirmede sıkıntısı olmadığı saptanmıştır. Bununla birlikte, İtalya'nın borçlarının faiz seviyesine duyarlı olması ve orta vadede borçların çevrilmesinde sorun yaşaması nedenlerinden ötürü piyasaların İtalya'yı da riskli ülkeler sınıfında algılamasına neden olmuştur. İspanya ise kamu maliyesindeki problemlerin en düşük çıktığı ülke olmuştur (Değerli ve Keleş, 2011:3-4).

⁶ Vitor Constancio yaptığı çalışmada yalnızca Portekiz'e ilişkin sonuçları vermiş İrlanda'ya ilişkin durumunda yaklaşık olarak aynı yönde olduğunu vurgulamıştır.

SONUÇ

1999 yılında kurulan ve 2002 yılında tek para uygulamasının başlamasını sağlayan Avrupa Para Birliği'nin veya bir diğer adı ile Euro Bölgesi'nin kurulması Avrupa Borç Krizinin ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır. Euro Bölgesinin kurulması AB'nin uzun vadede amaçları ile yakından ilgilidir. AB'nin uzun vadede amacı, bir ekonomik ve siyasi birliğe dönüşmektedir. AB bu dönüşümü sağlayacak mekanizmalara ihtiyaç duymaktadır. Parasal birliğin sağlanmasının bu mekanizmalardan biri olduğu vurgulanabilir.

Parasal birliğin tasarımı siyasi birliği sağlamada bir basamak ve mekanizma olmasının yanı sıra, AB içerisinde ekonomisi zayıf olan ülkelerin kalkındırılması amacıyla yapılandırılan bir büyüme modeli olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu büyüme modelinin tasarımı hatalı yapılmıştır. Daha doğrusu zayıf ekonomilerin tek para uygulaması içerisinde yer alması tek para uygulamasının gerçekleştirilebilmesi koşullarına aykırılık teşkil etmektedir. Çünkü tek para uygulamasının teorik yapısı olan Optimum Para Alanı teorisinde tek para uygulamasına katılacak ülkelerin benzer makroekonomik görünüme sahip olmaları gerekmektedir. En başından zayıf makroekonomik yapıya sahip ülkelerin para alanına dâhil edilmesi para alanı uygulamasının başarısız olmasına neden olmuştur. Nitekim bu husus Avrupa Para Birliği kurulmadan önce birçok ünlü iktisatçı tarafından dile getirilmiştir. Bu bağlamda büyüme modelinin hatalı bir şekilde tasarımının yanı sıra büyüme modeli sonrası para alanına dâhil edilen ülkelerin yapısal zayıflıkları da krizin ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır.

AB ve Euro Bölgesinde yapısal zayıflıkları olan ülkeler genel olarak güney ülkeleridir. Bu ülkeler, PIIGS ülkeleri olarak isimlendirilmiştir. Tek para uygulaması ile Euro Bölgesinde faiz oranlarının parasal birlik kurulmadan önceki Alman Markının faiz oranlarına yaklaşmaya başlaması, bu ülkelerin borçlanma maliyetlerini düşürmüştür. Bu düşüş ise PIIGS ülkelerindeki finansman ve tasarruf açığının Euro piyasalarından borçlanılarak kapatılmasını teşvik etmiştir.

Bu çerçevede artan kamu borçları ile beraber bütçe açığı sorunu ortaya çıkmıştır. PIIGS ülkelerinde mali disiplin sorunlarının olması kamu borçlanmasının yönetimini zorlaştırmıştır. Bu ülkeler aşırı borçlanmaya gitmişler ve bu borçları yine tekrar borçlanarak finanse etmeye çalışmışlardır. Bir başka yönden Euro Bölgesinde bankacılık sektörü ve finans sektörü arasındaki etkileşimin yüksek olması da kamu borçlarını tetiklemiştir.

Tek para alanı uygulaması ile döviz kuru riskinin minimize edilmesi ve işlem maliyetlerinin azalması Euro Bölgesinin kuzeyinden güneyine dış ticareti geliştirmiştir. Bu bağlamda PIIGS ülkeleri ithalata dayalı büyüme gerçekleştirmişler ve cari açık vermişlerdir. Kuzey ülkeleri ise güneye yaptıkları ihracatın artması ile cari fazla vermeye başlamışlardır.

Euro Bölgesi Güney ülkelerinin cari açık, kuzey ülkelerinin cari fazla vermelerinin temelinde güney ülkelerindeki rekabet gücü sorunu yatmaktadır. Güney ülkeleri yükselen zenginlik artışı sonrası reel ücretleri 2002 yılı seviyelerinde dengeleyememişler ve ortaya çıkan ücret artışları verimlilik artışından daha yüksek seviyelerde gerçekleşmiştir.

Bir diğer yönden bu ülkeler enflasyonu Euro Bölgesi ortalamasında baskılayamamışlardır. Kuzey ülkeleri ise reel ücretleri 2002 yılı seviyelerinde sabitlemişler ve enflasyonu baskı altında tutmuşlardır. Nihayetinde güney ülkelerinde reel efektif kur değerlenirken kuzey ülkelerinde değer kaybetmiştir. Bu durum güneyin rekabet gücünün aşınmasına, kuzeyin rekabet gücünün artmasına neden olmuştur. Sonuçta güney ülkeleri cari açık, kuzey ülkeleri cari fazla vermişlerdir.

Bir diğer yönden, AB genelinde tam siyasi ve ekonomik bütünleşme sürecini ilerletecek bir takım mekanizmaların eksikliği ve var olan mekanizmaların etkin çalışmaması da kriz sürecinde önemli rol oynamıştır.

En başından tasarımı sorunlu ve yapısal zayıflıkları olan ülkelere sahip olan Euro Bölgesi 2009 yılına kadar kısmen başarılı olarak devam etmiştir. (Ergin, 2013) 2002-2008 arası dönemde PIIGS ülkeleri kayda değer ekonomik büyüme sağlamışlardır. Ancak parasal birliğin tasarımıındaki hatalar ve yapısal zayıflıkların Euro Bölgesinde krizler çıkarabileceği parasal birliğin kurulmasından çok önceleri tahmin edile gelmiştir. Hatta ikinci bölümde vurgulandığı üzere AB'nin Euro'ya olan sadakatinin Euro Bölgesinde ortaya çıkacak ilk büyük problemle sınanacağı iddia edilmiştir (Kibriçioğlu, 2011).

Bu bağlamda Euro Bölgesinde ilk problem A.B.D' de konut kredileri piyasasında ortaya çıkan eşik altı krizinin, Lehman Brothers' ın iflası ile küreselleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Küresel finansal kriz tüm küresel sistemde finans sektörünün ardından reel sektöre bulaşarak, ekonomileri küçültmüştür. Ayrıca krizin, küresel finansal sistemin geleceğinin sorgulanmaya başlamasına yol açması küresel sistemin riskini artırmıştır.

Küresel kriz bağlamında risk artışından en fazla olumsuz etkilenen ekonomik sistemler AB ve Euro Bölgesi olmuştur. Çünkü AB-Euro Bölgesi ve A.B.D finansal ve ekonomik sistemleri arasındaki sistemik bağıllık dış ticaret ve finans kanalı çerçevesinde oldukça yüksektir.

Bir diğer yönden Küresel Finansal Krizin ortaya çıkışında türev finansal araçlar önemli rol oynamıştır A.B.D' de ihraç edilen türev araçların vade dönüşümlerinin ve fonlanmasının başta İngiltere olmak üzere AB içindeki finans kuruluşları tarafından gölge bankacılık faaliyetleri kapsamında yapılması ve bu araçların AB'nin büyük finans kuruluşları tarafından spekülasyon amaçlı satın alınması küresel krizin AB'deki yayılımı ve derinleşmesinde önemli rol oynamıştır. Artan risk sonrası Euro Bölgesinde borçlanma maliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Bu artış en fazla 10 yıllık devlet tahvil faizlerinde gerçekleşmiştir.

Euro Bölgesinde makroekonomik kırılganlığı en yüksek olan ülke Yunanistan'dır. Bu nedenle Yunanistan'ın tahvil faizlerindeki artış diğer ülkelere oranla daha fazla gerçekleşmiştir. Borçlarını borçla finanse eden Yunanistan'ın tahvil faizlerinin artması bu ülkede borçlanma dinamiğinin yapısını bozmuştur. Yunanistan borçlanma dinamiğinin bozulması sonucu borçlarını çevirememeye başlamıştır.

Avrupa Borç krizinin ortaya çıkmasında fitili ateşleyen gelişmeler 2009 yılı sonbaharında gerçekleşmiştir. 2009 yılı Ekim ayında Yunanistan'da göreve gelen yeni hükümet kendinden önceki hükümet dönemindeki makroekonomik verileri revize etmiştir. Bu revize işlemi ise Yunanistan'ın kamu borçlarının mevcut seviyesinden daha yüksek seviyelerde olduğunu ortaya çıkarmıştır. Devamında Yunanistan borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etmiştir.

Yunanistan devlet tahvillerinin büyük çoğunluğunun Almanya ve Fransa'daki bankaların bilançolarında bulunması Euro Bölgesi ve AB'de bankacılık sektörü ve finans sektörünün sistemik riskinin artmaya başlamasına neden olmuştur. Bu durum ise bankaların likidite sıkıntısı çekmesine yol açmıştır.

Yunanistan'ın kamu borç krizine sürüklenmesi, Yunanistan' da olanların neden diğer yapısal zayıflıkları olan ülkelere olmasın düşüncesinin yatırımcılar nezdinde fiyatlanmasına neden olmuştur. Bu nedenle Euro Bölgesinde devlet tahvil faizleri Yunanistan tahvil faizlerine yakınsamaya başlamıştır. Nihayetinde Yunanistan'la benzer makroekonomik görünümüne sahip Portekiz'de borçlarını çeviremeyerek kamu borç krizine sürüklenmiştir. Devamında Portekiz'in ardından İrlanda, İspanya ve İtalya'da krize sürüklenmiştir. Bu bağlamda borç krizi Euro Bölgesinde ülkelerin kırılganlıklarına göre seçici etki yaparak yayılmıştır (TCMB, 2012).

AB ekonomi yönetiminin ve birliğin lokomotif ülkelerinin krizin çözümünde başta isteksiz davranmaları, AB ve Euro Bölgesi piyasalarında riski daha da artmıştır. Artan risk sonrası krizin kronikleşmesi ve derinleşmesi nedeniyle AB'nin Yunanistan ve Portekiz için devasa kurtarma paketlerini onaylaması bu seferde AB ve Euro Bölgesinin geleceğinin ciddi ölçüde tehdit altında olduğu algısı çerçevesinde riski artırmıştır. Bir diğer yönden bu süreçte kredi derecelendirme kuruluşlarının yaptıkları not indirimleri krizin bulaşıcılığı ve yayılma hızını artırarak krizin derinleştirmiştir.

KAYNAKÇA

- ABGS. (2011). Ekonomik ve Mali Politikalar Başkanlığı, *Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: Euro Rekabet Paketi*, Ankara, (http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf, (Erişim Tarihi: 10. 10. 2013).
- Akçay, B. (2013). *Avrupayı Saran Kriz (Avro Bölgesi)*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.
- Barosso,(2011).*Taking Stock Of The Euro Plus Pact*,
http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/euro_plus_pact_presentation_december_2011_en.pdf,
(Erişim Tarihi: 04. 12. 2013).
- Bordo, M. and Eichengreen, B. (1999). *Is Our Current International Economic Environment Unusually Crisis Prone?* in David Gruen and Luke Gower (eds)., *Capital Flows and the International Financial System*, Sydney: Reserve Bank of Australia.
- Chamon, M. (2007). Can debt crises be self-fulfilling?, *Journal of Development Economics*, 82, 234-244.
- Constâncio, V. (2012). Contagion And The European Debt Crisis Financial Stability Review • No. 16 • April.
- Corsetti, G., Pericoli, M. and Sbracia, M. (2011). "Correlation Analysis Of Financial Contagion",
http://www.econ.yale.edu/growth_pdf/cdp822.pdf (Erişim Tarihi: 12. 10. 2013).
- Dağdelen,(2011). (<http://www.businessweek.com/news/2010-05-14/euro-breakup-talk-increases-as-germany-loses-proxy-update1-.html>) (Erişim Tarihi: 12. 10. 2013).
- Değerli, A. ve Keleş, G. (13/ 16 Eylül 2011). *Kamu Borç Stoku Sürdürülebilirliği ve Euro Bölgesi Borç Krizi*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Ekonomi Notları.
- Ergin, N. E. (2013). *Hasta Adam Avrupa: Avro Krizi*, Hesap Uzmanları Derneği Yayınları, İstanbul.
- Grafton, Q. (2011). "Sovereign Debt Crises, ; Real Economy and ; Euro Zone Crisis", (Çevrimiçi)
[http://bree.gov.au/documents/publications/ REQ_Review_Sovereign_Debt_Crises_Dec2011.doc](http://bree.gov.au/documents/publications/REQ_Review_Sovereign_Debt_Crises_Dec2011.doc), 1-5, adresinden 17 Ocak 2012'de alınmıştır.
- Grauwe, P. (2010). "Crisis in the Eurozone and How to Deal with it?", CEPS Policy Brief, No.204.
- Hautcoeur, P.C. (2011). *Chaque Grande Crise Est Différente*. *Economie et Statistique*, 438-440, 1-4.

- Hilsenrath, J. "Q&A: Carmen Reinhart on Greece, U.S. Debt and Other 'Scary Scenarios'", -e Wall Street Journal, <http://blogs.wsj.com/economics/2010/02/05/qa-carmen-reinhart-on-greece-us-debt-and-other-scary-scenarios/>, adresinden 29 Ocak 2011'den alınmıştır.
- IMF, (2012). Greece: Fourth Review Under the Extended Arrangement Under the Extended Fund Facility, and Request for Waivers of Applicability and Modification of Performance Criterion—Staff Report; Staff Statement; Press Release; and Statement by the Executive Director for Greece, *Country Report*, 12/57.
- Kaya, N., Barlas, Y. ve Kalafatlılar, K. (2011). *Euro Bölgesi Çevre Ülke Ekonomilerinin Kırılganlıkları ve Bankacılık Sektörlerinin Karşılıklı Duyarlılıkları*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Ekonomi Notları.
- Kılıç, C. ve Bayar, Y. (2012). Euro Bölgesi Borç Krizinin Türkiye Ekonomisi' ne Olası Yansımaları Üzerine Bir Değerlendirme, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1 (2).
- Kibritçiöğlu, A. (2011). *Current Sovereign Debt Crisis in Eurozone Countries*. Munich Personal RePEc Archive, MPRA Paper No.33528.
- Küçükşaraç, D., Özlü, P., Ünalımsı D. (2012). *Küresel Kriz, Avrupa Borç Krizi ve Gelişmekte Olan Piyasalarda Bulaşıcılık Etkisi*, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Ekonomi Notları.
- Lapavistas, C. Kaltenbrunner, A., Lambrinidis, G., Lindo, D., Meadway, J., Mitchell, J., Pańnceira, J. P., Pires, E., Powell, J., Stenfors A. and Teles N. (2010). *Eurozone Between Austerity and Default*, Research on Money and Finance (RMF), RMF Occasional Report, 1-69.
- Massa, I., K., J. and Kennan, J. (2011). "The Euro Zone Crisis: Risks for Developing Countries", Background Note, İngiltere: Overseas Development Institute.
- Mink, M., and De Haan, J. (2013). Contagion during the Greek sovereign debt crisis. *Journal of International Money and Finance*, 34, 102-113.
- Mishkin, F. S. (1995). "Symposium on the Monetary Transmission Mechanism". *The Journal of Economic Perspectives*, 9 (4), 3-10
- Nemeth, F. *European Debt Crisis – Origin, Consequences And Potential Solutions*, <http://www.derivat.sk/files/fsn%202012/Nemeth.pdf> (Erişim Tarihi: 16. 11. 2013).
- Rangaua, U., L. and Burietz, A. (2013). One Crisis, Two Crises...The Subprime Crisis And The European Sovereign Debt Problems, *Economic Modelling*, 35, 35–44.
- Reinhart, C. M. (2009). *Economic and Fiscal Consequences of Financial Crises*, Munich Personal Repec Archive (MPRA), MPRA Paper No. 13025, 1–11, (Çevrimiçi).
- Roman, A. and Bilan, I. (2012). The Euro Area Sovereign Debt Crisis and the Role of ECB's Monetary Policy, *Procedia Economics and Finance*, 3, 763–768.
- Sezgin, Z. (2012). Küresel Krizin İkinci Perdesi: 2011 Avrupa Borç Krizi, *İşletme Araştırmaları Dergisi* 4 (2), 141-150.

- Şanlıoğlu, Ö. ve Bilginoğlu, M. A. (2010). Euro Bölgesi'nde Yaşanan Mali Sorunlar Ve Maliye Politikalarında Uyum Arayışları, Erciyes Üniversitesi *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35, 149-173.
- Topçu, M. K., Gürson, P., Ülker H. İ. and Erkan, T. E. (2013). *AB Borç Krizi ve Aktarım Mekanizmaları ile Yayılımı: Türkiye'ye Muhtemel Etkileri*, International Conference On Eurasian Economie.
- Usak Raporları,(2011), *Krizdeki Birlik Euro Bölgesi'nin Borç Sarmalı ve AB'nin Geleceği*, Usak Raporları Rapor No. 11-01, Mart 2011 No: 11-01mart 2011

İnternet Kaynakları:

- (<http://sdw.ecb.europa.eu/browseSelection.do?DATASET=0&DATASET=1&sfl1=4&FREQ=M&sfl2=4&node=SEARCHRESULTS&q=long+term+interest+rate>, Erişim Tarihi, 17.01.2014).
- TCMB,2012, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/duyuru/2012/Baskan_SDE.php, (Erişim Tarihi: 05. 05. 2013).
- <http://www.bis.org/index.htm> (Erişim Tarihi: 12. 10. 2013).
- <http://thomsonreuters.com/>